

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav lingvistiky a ugrofinistiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Michal Švec

**Symbolika labutě ve finské poezii
od lidové slovesnosti k symbolizmu**

**Swan Symbolism in Finnish Poetry
from Oral Tradition to Symbolist Movement**

Praha 2012

Vedoucí práce: Mgr. Jan Dlask, Ph.D.

Děkuji vedoucímu této diplomové práce Mgr. Janu Dlaskovi, Ph.D., z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze za podrobné konzultace ke všem kapitolám a pomoc s překlady ze švédštiny, prof. Pirjo Lyytikäinen, FT, z Univerzity v Helsinkách a doc. PhDr. Viole Parente-Čapkové, Ph.D., z Univerzity v Turku za pomoc s orientací v primární i sekundární literatuře a konzultace ke struktuře práce, Karoliině Lummaa, FT, z Univerzity v Turku a Hanně Karhu, FM, z Univerzity v Helsinkách za odkazy na sekundární literaturu a studentce finštiny a literární komparistiky Emě Stašové za cenné připomínky k výslednému textu. Dále děkuji finskému *Centre for International Mobility* (CIMO) za udělení stipendia na studijní pobyt v Helsinkách v letním semestru 2010, během kterého jsem shromáždil velkou část potřebné literatury k této práci a konzultoval její strukturu s odborníky ve Finsku. Poděkování patří i PhDr. Hilke Lindroos, CSc., Mgr. Lence Fárové, Ph.D., a Leeně Kärhää, FL, KM, za důkladnou jazykovou průpravu během studia finštiny na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a na Alkio-opisto v Korpilahti. V neposlední řadě bych chtěl poděkovat Mgr. Jitce Jindřiškové za jazykovou a stylistickou korekturu celého textu diplomové práce a neutuchající podporu při procesu psaní.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 24. května 2012

Michal Švec

ABSTRAKT

Tato diplomová práce se zaměřuje na zobrazení labutě ve finské poezii od nejstarších útvarů finské lidové slovesnosti po první desetiletí 20. století. Úvodní část práce je věnována labuti ve Finsku z hlediska zoologie a etymologie i její pozici v současné finské kultuře. Následující kapitola popisuje symboliku labutě v evropské kultuře od antiky do současnosti a zaměřuje se na mytologii, lidové představy a nejrozšířenější motivy ve výtvarném umění, hudbě a především literatuře. Klíčová část práce je vyhrazena symbolice labutě ve finské lidové slovesnosti a u autorů 19. a prvních desetiletí 20. století. Práce se zaměřuje zejména na básnickou tvorbu Johana Ludviga Runeberga, Aleksise Kiviho, Eliase Lönnrota, Juhaniho Aha, Eina Leina, Otto Manninena a Aarniho Kouty. Zvláštní kapitola je věnována vzniku a vývoji mýtu o tuonelské labuti. V symbolice labutě ve finské poezii sleduji návaznost na národní i evropské tradice a intertextuální vazby.

KLÍČOVÁ SLOVA

finská poezie, symbolika, labuť, lidová slovesnost, symbolizmus, tuonelská labuť, Kalevala, Johan Ludvig Runeberg, Aleksis Kivi, Elias Lönnrot, Juhani Aho, Eino Leino, Otto Manninen, Aarni Kouta

ENGLISH SUMMARY

This master thesis focuses on swan symbolism in Finnish poetry, from the oldest folk poems of oral tradition to the first decades of the 20th century. Firstly a swan is described from the zoological and etymological point of view, and its position in the contemporary Finnish culture is clarified. The next chapter is dedicated to swan symbolism in European culture, from antiquity till present, and it focuses on mythology, folk traditions and the most common motives in visual art, music and literature. The key part of the thesis describes the swan symbolism in Finnish oral tradition and especially in poetry of the 19th and the beginning of the 20th century. The thesis focuses in particular on Johan Ludvig Runeberg's, Aleksis Kivi's, Elias Lönnrot's, Juhani Aho's, Eino Leino's, Otto Manninen's and Aarni Kouta's poetry. A special chapter is devoted to the myth of the Swan of Tuonela. Following the swan symbolism throughout literature and culture history, I have been looking for connections to Finnish national as well as European traditions and intertextual relations.

KEYWORDS

Finnish poetry, symbolism, swan, folk poetry, Swan of Tuonela, Kalevala, Johan Ludvig Runeberg, Aleksis Kivi, Elias Lönnrot, Juhani Aho, Eino Leino, Otto Manninen, Aarni Kouta

SUOMENKIELINEN YHTEENVETO

Tämä pro gradu -työ tutkii joutsensymboliikkaa suomalaisessa runoudessa kansanrunoudesta symbolismiin. Työn aloituskappale käsittelee joutsenta eläintieteen ja etymologian näkökulmasta sekä joutsenen asemaa nykyisessä suomalaisessa kulttuurissa. Seuraava luku keskittyy joutsensymboliikkaan eurooppalaisessa kulttuurissa antiikista nykyaikaan ja tarkastelee mytologiaa, kansanuskkoa ja usein toistuvia motiiveja kuvataiteessa, musiikissa ja ennen kaikkea kirjallisuudessa. Työn tärkein osa käsittelee joutsensymboliikkaa suomalaisessa runoudessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella. Pro gradu -työ keskittyy Johan Ludvig Runebergin, Aleksis Kiven, Elias Lönnrotin, Juhani Ahon, Eino Leinon, Otto Mannisen ja Aarni Koudan runouteen. Tuonelan joutsenta tarkastelee erillinen kappaleensa. Tutkielmassa pohditaan, miten joutsensymboliikka kytkeytyy suomalaisiin ja eurooppalaisiin kulttuuriperinteisiin ja jatkaa niitä, sekä lisäksi käsitellään tutkittujen teosten intertekstuaalisia suhteita.

AVAINSANAT

suomalainen runous, symboliikka, joutsen, kansanrunous, symbolismi, tuonelan joutsen, Kalevala, Johan Ludvig Runeberg, Aleksis Kivi, Elias Lönnrot, Juhani Aho, Eino Leino, Otto Manninen, Aarni Kouta

OBSAH

ABSTRAKT.....	4
ENGLISH SUMMARY.....	5
SUOMENKIELINEN YHTEENVETO.....	6
OBSAH.....	7
ÚVOD.....	10
1 LABUŤ A FINSKO. ZOOLOGIE, ZOOGEOGRAFIE, ETOLOGIE, ETYMOLOGIE	
A LABUŤ VE FINSKU.....	18
2 LABUŤ V EVROPSKÉ KULTUŘE.....	24
2.1 Labuť v antické kultuře a mytologii.....	24
2.2 Symbolika labutě v období evropského středověku.....	26
2.3 Labuť a lidová slovesnost.....	27
2.4 Labutí metamorfózy.....	28
2.5 Labutí píseň.....	30
2.6 Labuť v literatuře.....	31
2.7 Labuť a hudba.....	33
2.8 Labuť ve výtvarném umění.....	33
2.9 Labuť ve finském umění.....	34
3. LABUŤ VE FINSKÉ LIDOVÉ SLOVESNOSTI.....	38
3.1 Obrazy a motivy ptáků ve finské lidové slovesnosti.....	38
3.2 Labuť jako posvátný pták.....	39
3.2.1 Skalní malby od Oněžského jezera a mýtus o stvoření světa.....	39
3.2.2 Labuť jako zdroj kouzelných surovin a magických slov.....	41
3.2.3 Zastřelení labutě jako symbol nemožného („mahdottomuussymboli“).	41
3.2.4 Labuť a Tuonela – posel mezi životem a smrtí.....	42
3.3 Labutí přirovnání a metafory.....	43
3.4 Obrazy labutě v přirozeném ekosystému.....	48
3.5 Bajka o pyšné labuti a huse.....	50
4 ANTICKÁ KULTURA A FINSKO 19. STOLETÍ. LABUŤ V POEZII JOHANA	
LUDVIGA RONEBERGA A ALEKSISE KIVIHO.....	52
4.1 Básnická tvorba Johana Ludviga Runeberga.....	52

4.2 Ptáci v Runebergově poezii.....	54
4.3 Runebergova Báseň <i>Svanen</i> (Labuť).....	55
4.3.1 Základní téma, metrum, básnické prostředky.....	55
4.3.2 Symbolika labutě.....	56
4.3.3 Čas cyklický a lineární.....	56
4.3.4 Severská příroda jako „ráj na zemi“.....	58
4.3.5 Labutí píseň.....	59
4.3.6 Písně, překlady a národní mýtus.....	60
4.4 Runebergova báseň <i>Norden</i> (Sever).....	62
4.5 Aleksis Kivi a jeho básnická tvorba.....	63
4.6 Ptáci v Kiviho poezii.....	65
4.7 Kiviho báseň <i>Lintukoto</i> (Domov ptáků).....	66
4.7.1 Domov ptáků jako ostrov blažených.....	67
4.7.2 Antické inspirace a mýtus o „Lintukoto“.....	68
4.7.3. Plavba na labutích.....	69
5 TUONELSKÁ LABUŤ.....	72
5.1 Tuonelská labuť a Lönnrotova <i>Kalevala</i>	72
5.1.1 Elias Lönnrot a <i>Kalevala</i>	72
5.1.2 Lemminkäinenův nesplnitelný úkol – zastřelit tuonelskou labuť.....	73
5.1.3 Pozadí tvorby nového mýtu.....	75
5.2 <i>Musta joutsen</i> (Černá labuť) Juhaniho Aha.....	77
5.3 Tuonelská labuť Jeana Sibelia a Akseliho Gallen-Kallely.....	81
5.4 Tuonelská labuť v tvorbě Eina Leina.....	84
5.4.1 Symbolistické drama ve verších <i>Tuonelan joutsen</i> (Tuonelská labuť).....	84
5.4.2 Lemminkäinen titán, nadčlověk, filozof, Prométheus.....	86
5.4.3 Symbolika Leinova dramatu.....	88
5.4.4 Tuonelská labuť v dalších Leinových dílech.....	91
6 LABUŤ V POEZII EINA LEINA.....	95
6.1 Eino Leino a jeho básnická tvorba.....	95
6.2 Labuť v básních Eina Leina.....	96
6.2.1 Labutě-myšlenky a národně vlastenecký program.....	99
6.2.1.1 <i>Salojärven joutsenet</i> (Labutě ze Salojärvi).....	99
6.2.1.2 <i>Lapin kesä</i> (Laponské léto).....	102

6.2.2 Zamrzlá labuť.....	104
6.2.3 Milenci a narcistické zrcadlení.....	107
6.2.4 Labutí píseň.....	108
6.2.5 Labuť-žena.....	111
6.2.6 Proměny v labutě.....	113
7 SYMBOLISTICKÉ LABUTÍ BÁSNĚ OTTO MANNINENA A AARNIHO KOUTY	120
7.1 Otto Manninen a jeho básnická tvorba.....	120
7.2 Manninenovy básně <i>Joutsenet</i> (Labutě) a <i>Joutsenlaulu</i> (Labutí píseň).....	121
7.2.1 Jazyk, metrum, téma – cesta k mimetické iluzi.....	122
7.2.2 Milostné labutí básně pro Anni Swan.....	123
7.2.3 Intertextuální rovina – Runeberg, Leino a francouzský symbolizmus.....	125
7.2.4 Metalyrická interpretace – labutí píseň, znavené křídlo a umělec-narcis.....	127
7.2.5 Symbolická hladina mysli – vědomí, podvědomí a snění.....	129
7.3 Labutí básně Aarniho Kouty.....	131
7.3.1 <i>Joutsen</i> (Labuť).....	131
7.3.2 <i>Tulijoutsen</i> (Ohnivá labuť).....	133
7.4 Odkaz symbolizmu – Labuť ve finské poezii 1. poloviny 20. století.....	135
ZÁVĚR.....	138
POUŽITÁ LITERATURA.....	144
PRIMÁRNÍ LITERATURA.....	144
1 Tištěná literatura.....	144
2 Internetové zdroje.....	146
SEKUNDÁRNÍ LITERATURA.....	148
1 Tištěná literatura.....	148
2 Nepublikované zdroje.....	153
3 Internetové zdroje.....	154
TEXTOVÉ PŘÍLOHY.....	155
OBRAZOVÉ PŘÍLOHY.....	165

ÚVOD

Pro finskou kulturu je velmi typický blízký vztah k přírodě a jejím obyvatelům. U řady zvířat i rostlin se proto ve finském umění v průběhu času vyvinula specifická symbolika.¹ Pro její důkladnější pochopení je nutné často pohlédnout zpět hluboko do kulturní historie, a to nejen finské. Ve finském kulturním kontextu byla totiž většina symbolů a jejich významů utvářena syntézou prastarých domácích tradic, které poznáváme především z dochovaných útvarů lidové slovesnosti, a dále tradic evropských, jejichž počátky sahají až do období antiky.

Jak v této práci uvidíme, labuť hrála ve finské kultuře vždy významnou úlohu. Lidová slovesnost i archeologické výzkumy dokládají, že v prehistorických dobách byla totemickým a posvátným zvířetem některých baltofinských kmenů. V období romantizmu se pak začala utvářet představa labutě jako finského národního symbolu a na přelomu 19. a 20. století byl v různých oblastech umění zpracováván mýtus o tuonelské labuti, řadící se k nejosobitějším představám spojeným s labutí ve finské kultuře. Ve druhé polovině 20. století se labuť stala finským národním ptákem a její vyobrazení součástí každodenního života i národní identity.

Tato práce sleduje symboliku labutě ve finské poezii od lidové slovesnosti, která je základním kamenem pro celou finskou kulturu, až po počátek 20. století s přesahem do jeho první poloviny. Důraz je kladen především na tvorbu finských autorů 19. a 20. století, kteří svými básněmi utvářeli podobu symboliky labutě – Johana Ludviga Runeberga, Aleksise Kiviho, Eliase Lönnrota, Juhaniho Aha, Eina Leina, Otto Manninena a Aarniho Kouty. Zaměřuji se přitom na různé typy básnických útvarů, od lidové slovesnosti, která existovala především v ústní zpívané podobě a od 19. století byla systematicky sbírána a zapisována, přes rozsáhlý epos *Kalevala*, dílo Eliase Lönnrota, jež z lidové slovesnosti vychází, k jednotlivým básním i veršovaným dramatům. Hlavním kritériem výběru bylo slovo vázané, jehož výrazovost i obraznost se v obdobích pojednávaných v této práci významným způsobem odlišuje od prózy. Symboliku labutě ve finské próze ponechávám úplně stranou; uváděné citace z deníků či dopisů slouží pouze k bližší interpretaci básnických textů.

¹ Vlastní chápání termínu „symbolika“ a „symbol“ vysvětleno níže v úvodu práce.

Hlavním cílem této práce je co možná nejkomplexnější zpracování vývoje symboliky labutě ve finské poezii od lidové slovesnosti, která zrcadlí nejstarší známé představy, až po poezii symbolizmu a prvních dekád 20. století. Cílem ovšem není pouze zmapovat, ve kterých básnických dílech se labuť objevuje a objasňovat konkrétní významy její symboliky, ale také hledat ve finské i evropské kultuře kořeny, z nichž vzešlo zobrazení labutě ve finské poezii pojednávaných období. Bez osvětlení východisek symboliky není možné správně pochopit a interpretovat všechny její aspekty. Dále se práce zaměřuje na proměny symboliky labutě ve finské poezii do prvních desetiletí 20. století a na příčinné vztahy v historii těchto proměn. V neposlední řadě hledám intertextuální vazby mezi jednotlivými básněmi, a to jak mezi básněmi zde pojednanými, tak mezi nimi a soudobou i starší evropskou literaturou. Básnické útvary se snažím zasadit do kontextu období, v nichž vznikaly, kontextu žánrů a tvorby jednotlivých autorů. Vedle literatury se okrajově věnuji i zobrazením labutě ve výtvarném umění a hudbě, z nichž pojetí labutě v literatuře někdy vychází nebo je jimi ovlivněno.

Ke zkoumání finské poezie zaujímám diachronní i synchronní přístup. V práci postupuji chronologicky od časově nejstarších útvarů k nejmladším. V některých případech je pro zdůraznění kontinuity nebo podobnosti před chronologií upřednostněna tematika. Zároveň usiluji o synchronní pojednání symboliky labutě v rámci určitých časových období. V jednotlivých kapitolách se věnuji tvorbě konkrétních básníků, kterou se snažím rozčlenit podle významu symboliky či podle konkrétních textů, v závislosti na množství básnických útvarů i propracovanosti a významu symboliky. Pro svou specifičnost je zvlášť pojednána finská lidová slovesnost a tuonelská labuť procházející tvorbou více autorů. Vedle zdůrazňování jednotlivostí usiluji o vnímání symboliky labutě jako plastického celku, který se konkrétní tvorbou postupně rozvíjí a přetváří.

Z básnických útvarů, v nichž se vyskytuje labuť, se navíc nesnažím získat jen reprezentativní vzorek, ale korpus textů pojmám v celé jeho šíři, což je možné zejména s využitím moderních technologií. Většina zásadních textů z pojednávaných období existuje v elektronické podobě a možnost využití elektronických vyhledávačů podstatnou měrou usnadňuje provádění rešerší, tedy vyhledávání konkrétních textů, v nichž se labuť vyskytuje.

K pojednávaným básnickým textům zaujímám různé literárněvědné přístupy, vždy s ohledem na význam symboliky labutě. Kapitoly o jednotlivých autorech uvádím

stručnou charakteristikou jejich tvorby, zejména s ohledem na to, že v českém prostředí jsou málo známi. Tam, kde to považuji za nezbytné, se věnuji i stylovému rozboru básní. Jádrem je ale vždy interpretace motivu labutě s ohledem na kontext autorovy tvorby a období vzniku a především návaznost na starší tradice a srovnání se současnými. Velký důraz je tak kladen na komparativní přístup, který dává vyniknout specifické symbolice v jednotlivých textech.

K pojednání zobrazení labutě ve finské literatuře by bylo možné využít i ekokritickou metodu, nicméně k některým jejím přístupům se uchyluji jen velmi okrajově. Cílem této práce totiž není interpretovat texty z perspektivy zaměřené na přírodu, ale právě naopak hledat v přírodních jednotlivostech zobrazených člověkem vztah k lidskému myšlení, společnosti a kultuře. Ať už labuť figuruje v pojednané poezii jako součást obrazu či jako metafora nebo motiv, pohlížím na ni sice jako na součást přírody, ovšem viděnou lidskýma očima a s primárním významem reflektovat svět lidských myšlenek.

Protože se v textu diplomové práce zabývám symbolikou a symboly, bylo by na místě zde mé chápání těchto pojmů blíže vysvětlit a poukázat na rozdíly mezi nimi. Termínem „symbolika“ míním symbolický význam, tj. takový, který se vztahuje k symbolům. Pojem „symbol“ chápu jako vše, co „zastupuje a konkrétně představuje abstraktní pojem nebo jev, a v tom smyslu má hlubší význam než samo o sobě“,² přičemž tento vztah reflektuje známý kontext. Hledám-li tudíž symboliku labutě, zaměřuji se na významy, které v daném kontextu labuť vyjadřuje. V našem případě představuje kontext zmiňovaných symbolů především evropská kultura a její historický vývoj a dále literární tvorba konkrétních spisovatelů i jejich předchůdců a současníků.

V rámci úvodní kapitoly nejprve pojednávám obecnou charakteristiku labutě, a to z hlediska zoologie, zoogeografie, etologie a dále pak etymologie jejího finského označení. Důraz je kladen na výskyt labutě ve Finsku i její pozici a význam v současném finském kulturně-společenském prostředí.

Následující kapitola je věnována labuti v evropské kultuře, od antiky po současnost. Symbolika labutě v evropské kultuře je velmi bohatá a mnohvrstevná. Labuť se vyskytuje ve velkém množství mýtů, z nichž vychází většina uměleckých děl, ať už

2 Blahynka, Milan. *Symbol*. In: Vlašín (red.), *Slovník literární teorie*, 1984, s. 366.

literárních, hudebních nebo výtvarných. Důkladný pohled na antickou i středověkou mytologii a porozumění vývoji symboliky labutě v evropském kontextu je nezbytný pro interpretaci literárních textů, kterým se tato práce ve své stěžejní části věnuje. V úvodních podkapitolách se zaměřuji na období antiky a evropského středověku, v dalších pak na evropskou lidovou slovesnost a dva nejvýznamnější okruhy mýtů spojených s labutěmi – proměny v labuť a labutí píseň. Dále se věnuji labuti v literatuře, hudbě a výtvarném umění a závěr kapitoly patří stručnému pojednání o labuti ve finském umění ve srovnání s evropskými tradicemi.

Třetí kapitola se zabývá labutí ve finské lidové slovesnosti, jež je východiskem pro mnoho pozdějších autorů, kteří z ní čerpají náměty i konkrétní obrazy. V pradávných dobách, kdy útvary lidové slovesnosti vznikaly, se také počala utvářet symbolika labutě, jejíž některé aspekty přetrvávají dodnes a jsou patrné v řadě literárních děl klíčových pro tuto diplomovou práci. Kapitola staví především na interpretaci primárních slovesných útvarů sesbíraných v 19. a na počátku 20. století. Uvádím zde také vztahy lidové slovesnosti a Lönnrotova eposu *Kalevala*, který z ní přímo vychází a z nějž čerpalo mnoho finských umělců. Cílem kapitoly je podat stručný výčet okruhů a kontextů, v jakých se labuť vyskytuje. Vzhledem k omezenému rozsahu a celkovému zaměření diplomové práce zde bohužel není prostor pro rozsáhlejší interpretaci jednotlivých motivů a konkrétních textů či dokonce jejich variant nebo oblastí výskytu.

Čtvrtá kapitola se věnuje antickým tradicím ve finské poezii 19. století, zejména v tvorbě Johana Ludviga Runeberga a Aleksise Kiviho. Ačkoli zde pojednaná tvorba obou básníků vznikala v časově odlišných obdobích a vykazuje také odlišné autorské přístupy i styl, právě její vztah k antické kultuře byl východiskem pro vytvoření společné kapitoly. Runebergova báseň *Svanen* (Labuť) má obrovský význam pro všechny básníky, jimiž se zabývají následující kapitoly, a proto je zde její interpretaci věnováno více prostoru.

V páté kapitole se zaměřuji na labuť tuonelskou. Pojednávám pozadí vzniku mýtu i jeho následným hojným adaptacím v poslední dekádě 19. století, konkrétně v básnické tvorbě Juhaniho Aha a Eina Leina, ale také v klasické hudbě a v malířství, reprezentovaných díly Jeana Sibelia a Akseliho Gallen-Kallely. Ačkoli báseň Juhaniho Aha není přímým zpracováním mýtu o tuonelské labuti, svou základní osnovou i symbolikou se k němu velmi blíží, a proto je řazena právě do této kapitoly. Závěr páté kapitoly je věnovaný tuonelské labuti v díle Eina Leina, především jeho veršovanému dramatu *Tuonelan joutsen* (Tuonelská labuť), a předjímá tak následující část diplomové práce,

šestou kapitolu, která se celá věnuje symbolice labutě v poezii Eina Leina. Důvodem pro rozdělení Leinovy tvorby do dvou kapitol byl záměr uceleně pojednat mýtus o tuonelské labuti a zejména pak jeho zpracování finskými umělci na konci 19. století.

Následující šestá kapitola je tedy celá věnovaná labutím v poezii Eina Leina, vyjma motivu labuti tuonelské. Sleduji v ní proměny symboliky labutě v Leinově tvorbě a zároveň ji dělím do jednotlivých tématických okruhů. Vzhledem k tomu, že z básníků, kterými se diplomová práce zabývá, se labuť vyskytuje v nesrovnatelně velkém množství právě v poezii Leinově, připojuji pro přehlednost v závěru práce v textových přílohách také přehled výskytu labutí v Leinově poezii s odkazy na podkapitoly, v nichž se konkrétním textům věnuji.

Poslední kapitola patří ryzímu finskému symbolizmu – labutím básním Otto Manninena a Aarniho Kouty, které se více přimykají k evropské tradici, ale neopomíjejí ani tu národní. Kapitola je zakončena krátkým pohledem do finské poezie 1. poloviny 20. století a v ní se zrcadlícímu odkazu, jaký zanechalo dosavadní zobrazení labutě ve finské poezii.

Symbolizmem a nastíněním situace ve finské meziválečné literatuře se tato práce uzavírá. Symboliku labutě bychom samozřejmě mohli sledovat i dále, nicméně její výrazná část se formovala právě v době do prvních desetiletí 20. století. Poválečná poezie se ve Finsku navíc příklonem k modernistickému vyjádření vydala již výrazně odlišnou cestou, a tak naše cesta za labutěmi ve finské literatuře končí v první polovině 20. století.

Zobrazení labutě ve finské poezii bylo v odborné literatuře dosud zpracováno jen dílčím způsobem. Existují poměrně nové studie zabývající se jednotlivými básněmi, především články finských literárních vědců Jyrkiho Nummiho o Runebergově *Svanen*³ a Pirjo Lyytikäinena o Manninenově *Joutsenet* (Labutě),⁴ z nichž druhý jmenovaný navazuje na starší studii Marii-Liisy Nevaly.⁵ Labutím v tvorbě Eina Leina se věnovala Annamari Sarajas.⁶ Několik příspěvků je zaměřeno na zobrazení ptáků či obecněji zvířat v tvorbě konkrétních autorů, ve vybraných dílech či v různých kulturněhistorických obdobích. Mezi

3 Nummi, *Runebergin kultainen teema – Apollon joutsen*, 2004.

4 Lyytikäinen, *Joutsenunelmia – Symbolismin poetiikkaa: Otto Mannisen "Joutsenet"*, 2004.

5 Nevala, *O. Mannisen Joutsenet*, 1983.

6 Sarajas, *Elämän meri. Tutkielmia uusromantiikan kirjallisista aatteista*, 1961.

ně patří například články Antera Järvinena,⁷ Juhy Juutinena,⁸ Karoliinny Lummaa,⁹ přednášky Kirsi Hokkenen¹⁰ či populárně-naučná kniha Hannuho Hautaly a Reija Heikkinena.¹¹

V úvodní kapitole o labuti z hlediska zoologie a etymologie finského slova „joutsen“ (labuť) čerpám z finských, anglických i českých atlasů ptáků a přírodovědných příruček, z nichž některé jsou zaměřené přímo na labutě¹² a též z finských etymologických slovníků.¹³ Pro kapitolu o labuti v evropské kultuře jsem využíval zejména nejrozličnějších encyklopedií a slovníků symbolů a rovněž studií o ptácích či zvířatech v různých historických obdobích a kulturách. Cennými příspěvky k labuti v antické kultuře jsou články Fredericka Ahla¹⁴ a Alexandera Krappeho¹⁵. Tématu se věnuje také má vlastní nepublikovaná postupová práce¹⁶ obhájená na oboru klasická archeologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. O labuti ve finské kultuře pojednává příslušná část popularizačních knih Antera Järvinena,¹⁷ o labutích v symbolistickém výtvarném umění studie Reinholda Hellera¹⁸ a Salme Sarajas-Korte¹⁹ a o labutích v hudbě pak jednotlivé pasáže z monografie o Jeanu Sibeliovi Glendy Down Goss.²⁰

Velmi cennými pro pochopení významu labutě ve finské prehistorii jsou články Eera Autia²¹ interpretující zobrazení labutě na skalních malbách od Oněžského jezera. Autor uvádí řadu hypotéz vztahujících se k lidovým představám a k útvarům lidové slovesnosti, jež tyto představy reflektují.

7 Järvinen, *Kalevala kertoo linnuista*, 1985.

Järvinen, *Linnut suomalaisessa kansanlyriikassa*, 1977.

8 Juutinen, *Linnut Aleksis Kiven teoksissa*, 1985.

9 Lummaa, *The Limits and Possibilities of Symbolism. Rhetorical and Ecocritical Views on Finnish Bird Poetry of the 1960's and 1970's*, 2006.

10 Hokkanen, *Lintusymboliikka suomalaisessa kansanlyriikassa* (nepublikováno).

11 Hautala – Heikkinen, *Kalevalaista luontoa. Tapion karjaa – luonto ja eläimet vanhan kansan sanaparsissa*, 2009.

12 Hautala, *Joutsen*, 1988.

Leinonen, *Lauhujoutsen, Suomen kansallislintu*, 2000.

13 Häkkinen, *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. WSOY, 2004.

Länsimäki (ed.), *Vanhan kirjasuomen sanakirja*, 1994.

Häkkinen, *Linnun nimi*, 2004.

14 Ahl, *Amber, Avallan, and Apollo's Singning Swan*, 1982.

15 Krappe, *ΑΠΟΛΛΩΝ ΚΥΚΝΟΣ*, 1942.

16 Švec, *Labuť v antické kultuře* (nepublikováno), 2008.

17 Järvinen, *Ihmiset ja eläimet*, 2000.

Järvinen, *Linnut liitävi sanoja. Romanttinen tietokirja suomalaisesta lintuperinteestä*, 1991.

18 Heller, *Edvard Munch's Vision and the Symbolist Swan*, 1973

19 Sarajas-Korte, *Axel Gallénin joutsensymboliikasta*, 1996.

Sarajas-Korte, *Magnus Enckellin joutsenfantasia*, 1994.

20 Goss, *Sibelius. A Composer's Life and the Awakening of Finland*, 2009.

21 Autio, *Karjalan kalliopiirokset*, 1981.

Autio, *Joutsen – Karjalaisten pyhä lintu Äänisen kalliokuvissa*, 1987.

Všechny kapitoly věnované finské literatuře se opírají jak o české literární příručky *Moderní skandinávské literatury*²² a *Slovník severských spisovatelů*,²³ tak o finské literární studie věnované jednotlivým obdobím a autorům. K dílu Johana Ludviga Runeberga je to především již zmíněný článek Jyrkiho Nummiho²⁴ a dále studie literárních vědců Johana Wredeho²⁵ a Kaie Laitinena.²⁶ O poezii Aleksise Kiviho pojednává poněkud starší ale informačně velmi přínosná a nebývale rozsáhlá předmluva k jeho sebraným básním, jejímž autorem je Lauri Viljanen.²⁷ Poezií Eina Leina se zabývala již zmíněná Annamari Sarajas²⁸ a v současné době se jí věnuje zejména Pirjo Lyytikäinen. Z jejích studií o finské literatuře přelomu 19. a 20. století²⁹ vycházím také pro závěrečnou kapitolu o Otto Manninenovi a Aarnim Koutovi. Sekundární literaturu o tvorbě Otto Manninena doplňuje zevrubná nevydaná studie Penttiho Lylyho³⁰ dostupná v archivu *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura* (Společnost pro finskou literaturu) v Helsinkách. Řada dalších studií je uvedena v závěrečném seznamu použité literatury.

Velkou část použité literatury tvoří literatura primární. Pro kapitolu o labuti ve finské lidové slovesnosti vycházím především z jejího nejkomplexnějšího tištěného vydání, kterým je 34svazkový soubor *Suomen Kansan Vanhat Runot* (Staré básně finského národa, 1908–1948, 1997), respektive z jeho digitalizované verze.³¹ V této kapitole sleduji také to, jaké labutí obrazy, motivy i konkrétní útvary z lidové slovesnosti přejal Elias Lönnrot do *Kalevaly* a *Kanteletar*, protože především z těchto dvou děl je zase přebírali pozdější autoři. Další klíčové texty pro tuto diplomovou práci čerpám jak z tištěných vydání, tak vzhledem k nedostupnosti řady finských knižních titulů v České republice i z internetu, především z elektronického korpusu odborného ústavu *Kotimaisten kielten keskus* (KOTUS; Centrum pro domácí jazyky)³² a elektronického archivu projektu Gutenberg.³³

Všechny citované texty uvádím vždy v originálním jazyce, tj. většinou ve finštině

22 Humpál; Kadečková; Parente-Čapková. *Moderní skandinávské literatury 1870–2000*, 2006. Pro tuto práci je zásadní část *Finská literatura*, s. 367–452, jejíž autorkou je Viola Parente-Čapková.

23 Hartlová a kol., *Slovník severských spisovatelů*, 2004.

24 Nummi, *Runebergin kultainen teema – Apollon joutsen*, 2004.

25 Wrede, *Johan Ludvig Runeberg – kansallisrunoilija*, 1999.

26 Laitinen, *Runebergin runoilijantien alku (Esipuhe)*, 1987.

27 Viljanen, *Aleksis Kiven runomaailma*, 1954.

28 Sarajas, *Elämän meri. Tutkielmia uusromantiikan kirjallisista aatteista*, 1961.

29 Lyytikäinen, *Aavistuksen poetiikkaa. Symbolismi ja Otto Mannisen runous*, 2001.

Lyytikäinen, *Joutsenunelmia – Symbolismin poetiikkaa: Otto Mannisen "Joutsenet"*, 2004.

Lyytikäinen, *Narkissos ja sfinksi. Minä ja Toimen vuosisadanvaihteen kirjallisuudessa*, 1997.

Lyytikäinen, *Symbolismi ja dekadenssi*, 1999.

30 Lyly, *Otto Manninen: Säkeiden runoilija* (nepublikováno).

31 Dostupná online z WWW: <<http://dbgw.finlit.fi/skvr/>> [verifikováno 8. 5. 2012].

32 Korpus dostupný z WWW: <<http://kaino.kotus.fi>> [verifikováno 8. 5. 2012].

33 Archiv dostupný z WWW: <<http://www.gutenberg.org>> [verifikováno 8. 5. 2012].

nebo ve švédštině. Všechny cizojazyčné texty jsou doplněny českým překladem. Pokud není uvedeno jinak, jedná se vždy o překlad vlastní, vyhotovený pro účely této práce. Při převodu do češtiny jsem se co nejvíce držel originálů a výsledné texty jsou tedy doslovnými překlady, nikoli přebásněními. V zájmu vystihnout co nejpřesnější význam originálu jsem tak upustil od dodržování metra, rýmu a aliterací. Delší básně, které jsou pro tuto práci zásadní, jsou uvedeny v plném znění i s českým doslovným překladem v textových přílohách. Básně J. L. Runeberga doplňuje v přílohách i vlastní české přebásnění.

U literárních děl, která byla přeložena do češtiny nebo jejichž překlad názvu je uveden v české literatuře, dodržuji názvy u nás již používané. Tituly nepřeložených textů převádím do češtiny ve snaze co nejvíce vystihnout název originální.

Skloňování antických jmen, která se v textu vyskytují, se řídí tvary uvedenými v *Encyklopedii antiky*.³⁴ Při skloňování finských, švédských a jiných cizojazyčných jmen dodržuji doporučení vydaná *Ústavem pro jazyk český Akademie věd České republiky*.³⁵

34 Svoboda a kol., *Encyklopedie antiky*, 1973.

35 Viz *Internetová jazyková příručka* [online]. Dostupná z WWW: <<http://prirucka.ujc.cas.cz>> [verifikováno 8. 5. 2012].

1 LABUŤ A FINSKO. ZOOLOGIE, ZOOGEOGRAFIE, ETOLOGIE, ETYMOLOGIE A LABUŤ VE FINSKU

*Nepřihlížejíce ani ku slávě, kterou básnictví a bájesloví obestřelo labuti, musíme vykázati těmto pyšným a majestátným ptákům přední místo mezi všemi příbuznými...*³⁶

Ptáci fascinovali člověka odjakživa. Mnozí nejen schopností létat, ale také svou specifickou podobou, vlastnostmi a chováním. Mezi ně patří labuť, která člověka okouzila majestátním vzhledem, spanilostí, zářivě sněhobílým zbarvením i charakteristickým zpěvem.

Labutě (podčeleď *Cygninae*) patří do řádu vrubozobých (*Anseriformes*) a čeledi kachnovitých (*Anatidae*) ptáků, takže jsou blízce příbuzné s kachnami, husami, čírkami a poláky. Všichni vrubozobí se řadí k ptákům vodním. Přírodovědci rozlišují na celém světě devět druhů labutí, z nichž jsou pro evropský kontext nejvýznamnější druhy tři – labuť velká, labuť zpěvná a labuť malá.³⁷

Na území Evropy je nejrozšířenější „labuť velká“ (*cygnus olor*; finsky „kyhmyjoutsen“, kde „kyhmy“ znamená „hrbol“ a „joutsen“ označuje obecně „labuť“), která patří, jak její moderní název napovídá, k velkým létajícím ptákům – rozpětí křídel dosahuje až 240 cm. Od ostatních druhů labutí se výrazně odlišuje černým hrbolem na červenooranžovém zobáku, na který odkazuje její výše uvedený finský název i starší české označení „labuť hrbolatá“. Za letu způsobuje mávání křídel labutě velké svištivý melodický zvuk, ale sama labuť žádný jiný zvuk kromě hlasitého frkání a syčení při hnízdění a obraně svých mláďat nevydává (zde je příznačný anglický název „Mute Swan“, tj. „němá labuť“).

Základním ekosystémem, který labuť velká obývá, jsou stojaté nebo pomalu tekoucí vody bohaté na potravu, nejčastěji jezera a bažiny. Na souši se pohybuje jen nerada a značně neobratně. Na zemi labuť dokonce vůbec nedokáže přistát a vzlétnout z ní umí jen stěží. Proto je na zemi také nejzranitelnější. Mláďata labutě velké jsou prachově šedá a typické sněhobílé peří získávají teprve až po druhém pelichání. Labuť velká je

36 Brehm, *Brehmův život zvířat. Díl II, Svazek druhý, Ptáci*, 1925, s. 811.

37 Vyobrazení labutě velké, zpěvné a malé viz obrazová příloha č. I.

nejrozšířenější v oblasti střední a západní Evropy. Ve Finsku se začíná ojediněle objevovat až na konci 19. století. První zpráva o zastřelení labutě velké na území Finska pochází z roku 1898.³⁸ Hnízdit zde začala až od 30. let minulého století, nejprve jen na Ålandských ostrovech, ale postupně se její výskyt rozšířil na celé jihozápadní Finsko.³⁹

Pro severní Evropu je daleko významnějším druhem „labuť zpěvná“ (*cygnus cygnus*; finsky „laulujoutsen“, kde „laulu“ znamená „píseň“, „zpěv“), hojně rozšířená po celé Fennoskandii. Labuť zpěvná je o něco menší než labuť velká, s rozpětím křídel dosahujícím jen dvou metrů. Od labutě velké se také nápadně liší žlutým zobákem s černou špičkou bez hrbolu a méně esovitě prohnutým krkem. Za letu sice nevydává křídly šustivý zvuk, ale zato svým hrdlem často produkuje charakteristické troubení (anglické označení labutě zpěvné je „Whooper Swan“, tedy „výskající“ či „křičící labuť“), jehož první tón je nižší a druhý vyšší. Paul Johnsgard jej v rodné angličtině přepisuje jako „ko-hoh“ nebo „wow, wow-wow“,⁴⁰ Walter Černý v češtině „húuk, húukuk“. ⁴¹ Názory na melodičnost labutího zvuku se různí. Někteří jej přirovnávají ke stříbrným zvonům,⁴² jiní k rozceřování amatérského klarinetisty.⁴³ V každém případě dal zvuk, který labuť zpěvná vyluzuje, jméno nejen jí samé, ale díky němu již v antické kultuře vznikl také motiv „labutí písně“. ⁴⁴

V Evropě hnízdí labuť zpěvná na úplném severu pevniny, zejména v Laponsku, přičemž pás hnízdišť se pak táhne přes celé severní Rusko až na Kamčatku. Na zimu odlétá v Evropě žijící labuť zpěvná do západního Černomoří, oblastí Egejského a Jaderského moře, ale i jihozápadního Baltu, jižního pobřeží Severního moře a do Skotka a Irska. Specifickým případem je výskyt labutě zpěvné na Islandu, v jehož východní části hnízdí a západní zimuje.⁴⁵ Migrace labutí zpěvných je výrazně reflektovaná ve finské lidové slovesnosti i literatuře.⁴⁶

Protože labutě přilétají do Finska velmi brzy, většina v dubnu a někteří jedinci i dříve, jsou nuceny uchýlit se nejprve na tekoucí vody, které rozmrzají jako první. V mnoha představách je proto labuť spojována primárně s ekosystémem potoků, říček

38 Hautala, *Joutsen*, 1988, s. 15.

39 Koskimies, *Joutsenet*, 1984, s. 86.

40 Johnsgard, *A Guide to North American Waterfowl*, 1979, s. 32.

41 Černý, *Ptáci*, 1980, s. 56.

42 Brehm, *Brehmův život zvířat. Díl II, Svazek druhý, Ptáci*, 1925, s. 815.

43 Arnott, *Swan Songs*, 1977, s. 151.

44 Viz kapitola 2.5 Labutí píseň.

45 Mapa zimovišť a hnízdišť labutě zpěvné viz obrazová příloha č. II.

46 Viz kapitoly 2.3 Labuť a lidová slovesnost a 4.3.3 Čas cyklický a lineární, in 4.3 Runebergova báseň *Svanen* (Labuť).

a řek, přestože ty labuť s příchodem teplejšího počasí opouští a až do prvních mrazů obývá stojaté hladiny jezer a mokřin.⁴⁷

Třetím a posledním druhem labutě vyskytujícím se ve Finsku je „labuť malá“ (*cygnus columbianus*, v evropském kontextu též *cygnus bewickii*; finsky „pikkujoutsen“, kde „pikku“ znamená „malý“). Od svých výše zmíněných příbuzných se liší drobnou velikostí, kratším krkem a částečně černým kořenem zobáku. Hnízdí na úplném severu evropské pevniny v arktické laponské tundře. Ve finském umění a literatuře se labuť malá téměř neobjevuje a je tak irelevantní i pro tuto práci.

Z etologického hlediska jsou labutě velmi plaché a zdrženlivé. Alfred Brehm uvádí, že „v povaze jejich zračí se sebevědomí i zároveň vědomí vlastní důstojnosti, a i jistá vládychtivost, která se jeví proti druhům stejného rodu chutí ke rvačce, proti ptákům slabším pánovitostí.“⁴⁸ V hejnu podle Brehma nestrpí žádného cizího návštěvníka ani labuť jiného druhu. Pokud některá z labutí zbloudí, raději se toulá o samotě, než by se přidružila k jiným ptákům.⁴⁹ „Manželství“ labutí je z pohledu člověka velmi romantické, neboť se pár spolu často mazlí a ovíví krky. Pár také zůstává spolu doživotně a samec i samice si vzájemně pomáhají v nebezpečí.⁵⁰ To ale labutím od predátorů téměř nehrozí; jen výjimečně jsou cílem útoku orlů – nejvíce jsou takto v ohrožení osamělá mláďata. Nového partnera si labuť hledá pouze v případě smrti bývalého.⁵¹ Ani to ale nemusí být pravidlem. Kromě stálého partnerství se labutě vyznačují i stálostí hnízdišť. Každý rok se věrně navracejí do stejných míst, kde snášely vejce i v předchozích letech.

Finské slovo „joutsen“ znamenající obecně „labuť“ pochází z ugrofinského základu. Podobné tvary nacházíme i v dalších v ugrofinských jazycích, a to jak finštině blízkých, tak i vzdálenějších: v karelštině „joutšen“, ve vepštině „jousnõ“, v estonštině existuje dialektická varianta „joos“, v severní sámštině „njukča“, v marijštině „jükt’šö“ a komijštině a udmurtštině „juš“. Jako ugrofinský prazáklad slova „joutsen“ byl rekonstruován tvar „*jonkće“ nebo „*jokće“.⁵² Kromě „joutsen“ existovalo pro labuť ve finštině dříve

47 Järvinen, *Linnut liitävi sanoja. Romanttinen tietokirja suomalaisesta lintuperinteestä*, 1991, s. 119.

48 Brehm, *Brehmův život zvířat. Díl II, Svazek druhý, Ptáci*, 1925, s. 812.

49 Ibid., s. 812.

Dle vlastního pozorování v srpnu 2009 na ostrově Westray na Orknejích ale mohu potvrdit, že osamělé labutě velké a zpěvné mohou vytvořit menší skupinku a přítomnost jiného druhu labutě jim nevadí.

50 Johnsgard, *A Guide to North American Waterfowl*, 1979, s. 26.

51 Koskimies, *Joutsenet*, 1984, s. 88.

52 Häkkinen, *Nykysuomen etymologinen sanakirja*, 2004, s. 286.

i označení „luikko“, které se dnes již nepoužívá, respektive je považováno za archaické. V estonštině se do dnešní doby udržel výraz „luik“ jako obecné označení „labuť“.

V psané podobě se finský tvar „joutzen“ poprvé objevuje v latinsko-německém slovníku Erica Schrodera *Lexicon Latino-Scondium* (1637). Tvary „joutzena“ a „luicoi“ jsou uvedeny v *Nomenclatura rerum brevissima, Latino-Sveco-Finnonica* (1678) Henrica M. Florina. Daniel Juslenius pak v *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus* (1745) uvádí tvar „joutzen“ a Christfrid Ganander v *Nytt Finskt Lexicon I* (1787) „jouhten“, „joutzen“ a „joutten“.⁵³

Druhá označení se ve finštině objevují až v 19. století. První zmínka o labuti zpěvné jako „laulujouhten“ je z roku 1849. Labuť velká byla nejprve nazývána „kesy joutsen“ (tj. krotká labuť) a dnešní název „kyhmyjoutsen“ (tj. hrbolatá labuť) je poprvé doložen až z roku 1909.⁵⁴ Ve finské poezii citované v této práci je druhové označení labutě vzácné. Obvykle se setkáváme pouze s obecným „joutsen“, případně jeho variantami, v lidové slovesnosti výjimečně i s názvem „luikko“.

Vzhledem k tomu, že finština nedisponuje gramatickými rody, je ve finskojazyčném literárním textu často nemožné určit, jedná-li se o samečka nebo samičku. Ve většině evropských jazyků je labuť maskulinum: řecké „κυκνος“ (kyknos), z něj vycházející latinské „cygnus“, francouzské „cygne“ i německé „Schwan“. Již v antice proto vznikl poměrně zajímavý paradox – zatímco labuť svou povahou, barvou a symbolikou připomíná spíše ženu, základní jazykový tvar je mužského rodu. Labuti tak byla proto často přisuzována ambiguita.⁵⁵ Ve finské literatuře je rodová neurčitost automatická. Až na výjimky tak nehraje v rozebíraných básních pohlaví labutě žádnou roli⁵⁶ a zdánlivá labutí oboupohlavnost či hermafroditismus,⁵⁷ z nichž vycházejí některé evropské mýty a představy, je ve finském kulturním kontextu irelevantní.

I když je význam labutě pro finskou kulturu – jak dále uvidíme v celé této práci – z hlediska jejího častého zobrazování v literatuře i výtvarném umění nesporný, přesto nechybělo málo a labuť zpěvná by z Finska navždy vymizela. V roce 1949 Einari

53 Länsmäki (ed.), *Vanhan kirjasuomen sanakirja*, 1994, s. 62.

54 Häkkinen, *Linnun nimi*, 2004, s. 282.

55 Viz kapitola 2.1 Labuť v antické kultuře a mytologii.

Viz též Švec, *Labuť v antické kultuře*, 2008, s. 14–15.

Ahl, Amber, *Avallan, and Apollo's Singing Swan*, 1982, s. 384–5.

56 Výjimkou je báseň *Svanen* Johana Ludviga Runeberga. Ta je ovšem napsaná ve švédštině a zájmeno „han“ tak odkazuje na fakt, že labuť zde vystupuje jako sameček. Viz kapitola 4.3 Runebergova báseň *Svanen* (Labuť).

57 de Vries, *Dictionary of Symbol and Imagery*, heslo „swan I“, 1976, s. 450.

Merikallio odhadoval, že ve východním a severním Finsku, kde ptáci hnízdí, je už jen patnáct párů labutí zpěvných.⁵⁸ Navzdory lidovým pověrám o tom, že zabítí labuť přináší neštěstí či dokonce smrt,⁵⁹ byl její lov velmi obvyklý. Hojně rozšířen byl také sběr labutích vajec. Například John Wolley v *Ootheca Wolleyana* (1864) píše, že v 50. letech 19. století jedl farář v sámské obci Utsjoki každý den k snídani labutí vejce.⁶⁰ Není tedy divu, že počet labutí rychle ubýval.

Nebýt spisovatele a přírodovědce Yrjöa Kokka, labuť zpěvná by se ve Finsku staly minulostí. V roce 1950 vydal knihu *Laulujoutsen – Ultima Thulen lintu* (Labuť zpěvná – Pták Ultimy Thule), v níž popisuje své pátrání po labutích za účelem pořízení jejich fotografie. Celých pět let mu trvalo, než byl nakonec úspěšný. Kniha vzbudila u finské veřejnosti takový ohlas, že se ochranou labutí začala zabývat doslova celá země. Oficiálně byly labuť chráněné sice již od roku 1934, ale příslušný zákon neměl téměř žádnou váhu ani větší vliv. Teprve Kokkova kniha vyburcovala Finy k tomu, aby si začali labutí vážit a soustavně je ochraňovat. Počet párů začal opět narůstat a již v roce 1954 mohl Kokko s neskryvanou radostí vydat knihu *Ne tulevat takaisin* (Vracejí se). Oblast hnízdišť se z Laponska postupně rozšířila až do jižního Finska a během třiceti let narostl počet labutích párů ve Finsku na více než 300.⁶¹

Roku 1967 vyhrála labuť zpěvná anketu finské veřejnoprávní televize a rozhlasu YLE o návrh na národního ptáka a roku 1982 jím byla oficiálně prohlášena. Labuť zpěvná se tak stala nejen symbolem ochrany finské přírody, ale i celého Finska. Vztah k labutím se ve Finsku během druhé poloviny minulého století tedy radikálně změnil.

V současné době je labuť oblíbeným motivem nejrozličnějších log a značek. Její vypočtení najdeme na označení potravin Hyvää Suomesta (Dobré z Finska),⁶² logu společnosti Joutsen (Labuť)⁶³ vyrábějící oblečení a textilní doplňky či sdružení Joutsenten reitti (Cesta labutí)⁶⁴ pečující o rozvoj venkova v jihozápadním Finsku. Po labuti byla pojmenována slavná finská školní fregata Suomen Joutsen (Finská labuť), Oluthuone Joutsen (Pivnice Labuť) v Hyvinkää, pivo Joutsen z pivovaru Malmgård či hudební skupina Musta Joutsen (Černá labuť). V neposlední řadě byla labuť zpěvná jako národní symbol zobrazena na dřívější stomarkové bankovce s Jeanem Sibeliem a nyní zdobí obverz

58 Koskimies, *Joutsenet*, 1984, s. 86.

59 Viz kapitola 2.3 Labuť a lidová slovesnost.

60 Järvinen, *Linnut liitävi sanoja. Romanttinen tietokirja suomalaisesta lintuperinteestä*, 1991, s. 116.

61 Koskimies, *Joutsenet*, 1984, s. 86.

62 Označení domácích finských produktů, obdoba české značky *Klasa*. Obrazová příloha č. III.

63 Obrazová příloha č. IV.

64 Obrazová příloha č. V.

finské jedneurové mince.⁶⁵ V současném Finsku je tedy labuť významnou součástí každodenního života i národní identity. Kromě toho je labuť nejen symbolem Finska, ale celé severní Evropy – její vyobrazení najdeme na severské ekoznačce⁶⁶ i logu Severské rady.⁶⁷

65 Obrazová příloha č. VI.

66 Obrazová příloha č. VII.

67 Obrazová příloha č. VIII.

2 LABUŤ V EVROPSKÉ KULTUŘE

2.1 LABUŤ V ANTICKÉ KULTUŘE A MYTOLOGII

Pojednání o symbolice labutě v evropské kultuře nemůžeme začít jinde než v antice. Právě v této epoše vzniká celá řada představ a mýtů, na které navazuje pozdější kultura, a mnohé z nich jsou tak živé dodnes. Labuť velká i labuť zpěvná byly antické kultuře dobře známé, ale na druhou stranu výskytem poměrně vzácné. Možná právě proto antičtí učenci tyto druhy od sebe nerozlišovali. Na rozdíl od pozdějších dob nebyla labuť ve starověku nikdy chována jako okrasný pták.⁶⁸ Nicméně již v těchto dobách byla labuť lovena a považována za vynikající pochoutku, i když se na jídelníčku objevovala zřejmě jen velmi zřídka.⁶⁹

V antické mytologii se s labutí setkáváme hned několikrát, pokaždé v jiném kontextu. Labutě doprovázely Apollóna, řeckého boha slunce, poezie a hudby. Každý rok táhly vůz, na němž Apollón odlétal na zimu do severní země Hyperborejců. Labuť tak představuje nejen průvodce boha, ale i tvora, který svými pravidelnými cestami na sever a zpátky do Středomoří symbolizuje cyklické určení času, vazbu na oblasti na dalekém severu a v určitém smyslu i nejzazší končiny světa vůbec. Například v Hésiodově básni *Štít* jsou labutě zobrazeny létající nad Ókeanem obtékajícím dokola celý svět.⁷⁰ Díky spojení s Apollónem se labuť stala již v antice symbolem harmonické hudby a básnictví. Tato konotace byla ještě umocněna vznikem motivu labutí písně. Souvislost labutě s Apollónem je nutné brát v úvahu při interpretaci téměř každé básně, v níž se labuť vyskytuje, neboť její zmíněná symbolika může odkazovat na poezii samotnou a na metalyrickou rovinu básnictví.

Z řeckých bohů byla labuť dále spojována s bohyní lásky a krásy Afrodíté. Důvodem mohla být jednak spanilost a jednak bělostná barva evokující panenskost, která je bohyni vlastní. V souvislosti s Afrodíté se labuť stává symbolem něžné lásky, erotiky i metaforou nahé ženy hojně využívanou v pozdější literatuře.⁷¹ Z římské literatury,

68 Toynbee, *Animals in Roman Life*, 1973, s. 259.

69 Keller, *Die antike Tierwelt*, 1913, s. 220.

70 Hésiodos, *Štít*, 1976, s. 95.

71 Bachelard, *Voda a sny. Esej o obraznosti hmoty*, 1997, s. 46.

především Ovidia, známe obrazy Venuše na voze taženém párem labutí.⁷²

Mýtus o labuti, v níž se proměnil vládce bohů Zeus, aby svedl krásnou dceru spartského krále Tyndarea Lédu, byl už v antice umělecky nejpracovanějším mýtem vážícím se k labuti a inspiroval také stovky pozdějších malířů, sochařů i básníků. Zatímco Afrodítina labuť představovala spanilou lásku, labuť Lédina zastupuje milostnou vášeň, masku a klam. Východiskem mýtu mohl být motiv souboje orla a labutě, neboť v jeho starších verzích byla Léda snad sama labutí a Zeus na ni zaútočil v podobě orla. Spojení labutě s Lédou vytváří zajímavý genderový paradox – pro řeckou kulturu byla bílá barva jednoznačně symbolem femininním, nicméně řecké slovo pro labuť, *κυκνος* (kyknos), je maskulinum.⁷³ Také s ohledem na spojení labutě s Apollónem, bohem s androgynními rysy, přisuzuje Ahl mytologickému symbolu labutě v antické kultuře ambiguitu.⁷⁴

Řecká mytologie dále rozeznávala hned čtyři hrdiny, kteří nesli jméno Kyknos (tedy doslova „Labuť“). Nejznámější z nich byl ligurský král, který natolik truchlil nad smrtí svého přítele Faëthonta sraženého Diem z oblohy, že si chtěl vzít vlastní život. Apollón jej proměnil v labuť a umístil jako souhvězdí na noční oblohu. Další z Kyknů, syn boha moří Poseidóna a nymfy Kalyky, byl přemožen Achilleem a těsně po smrti svým otcem rovněž proměněn v labuť. Jiný Kyknos, syn Apollóna a Hyrié, se ze žalu nad tím, že Hérakleův přítel Fylios nesplnil jeden z úkolů, který mu Kyknos zadal, utopil v jezeře a byl opět proměněn v labuť, tentokrát i se svou matkou. Poslední Kyknos, syn Áréa a Pyrény, neměl k labuti kromě jména paradoxně téměř žádný vztah. U některých autorů sice najdeme, že poté, co byl zabit Héraklem, byl proměněn svým otcem v labuť, ale v těchto verzích se nejspíše jedná o záměnu tohoto Kykna se synem Poseidóna.⁷⁵ Je pozoruhodné, že všechny tyto mýty o Kyknech se jistým způsobem vztahují k vodě, přirozenému ekosystému, který labuť obývá.⁷⁶

72 Např. Ovidius, *Proměny*, X, 1974, s. 292. Ovidius, *Umění milovat*, III/809–811, 2002.

73 Srovnej s gramatickým rodem slova labuť v různých jazycích v kapitole 1 Labuť a Finsko. Zoologie, zoogeografie, etologie, etymologie a labuť ve Finsku.

74 Ahl, Amber, *Avallón and Apollo's Singing Swan*, 1982, s. 384–5.

75 *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, VII App., VIII Suppl., hesla Kyknos I a Kyknos II, 1981–1999.

76 Více viz Švec, *Labuť v antické kultuře* (nepublikováno), 2008, s. 16 nn.

2.2 SYMBOLIKA LABUTĚ V OBDOBÍ EVROPSKÉHO STŘEDOVĚKU

V raném a vrcholném středověku nebylo zobrazování labutě v křesťanské symbolice nijak obvyklé. Od pozdního středověku se ale umírající labuť a „labutí píseň“ stává symbolem trpícího Krista na kříži a labuť obecně pro svou bělost symbolem čistoty a nevinnosti Panny Marie. S tím souvisí i představa, že hříšné duše klesaly do pekla v podobě černého havrana a pokřtěné duše neposkvrněné hříchy stoupaly do nebe jako holubice nebo labuť.⁷⁷ Díky tomu, že labuť symbolizovala čistotu, se stala také atributem řady světců.⁷⁸

Významnou roli hrála labuť ve středověké Anglii. Ve 12. století prohlásil anglický král všechny labutě v zemi za svůj majetek. Pasování na rytíře a slavnostní přísahy probíhaly za přítomnosti těchto královských ptáků. V Anglii také labuť poprvé začíná být chována jako okrasný pták a stává se vyhledávanou ozdobou jezírek v zahradách a parcích. Labutí pečínka byla oblíbenou delikatesou vyhrazenou ovšem pouze pro královskou tabuli. Jako symbol ctnosti, důstojnosti, učenosti a lásce k harmonii, jak byla ve středověku chápána, se labuť hojně uplatnila v heraldice⁷⁹ či na vývěsních štítech hostinců.

V období středověku patří labuti významné místo i v mytologii. Legenda o labutím rytíři byla populární v celé západní Evropě a máme ji doloženou v mnoha literaturách, mj. francouzské, anglické, německé, španělské, italské, ale třeba i islandské. Příběhy o labutím rytíři můžeme rozdělit do dvou hlavních okruhů – první z nich, který se poprvé objevuje jako *chanson de geste* někdy kolem roku 1200, se zaměřuje na rytířovo dětství a vytváří paralelu k mýtu o dívce hledající své bratry zakleté v labutě. Analogii najdeme i ve staré irské pověsti o osudu dětí krále Lira. Mýtus o zakletých dětech později volně přepracovali do pohádkové podoby bratři Grimmové i Hans Christian Andersen. Druhý okruh vypráví o dospělém labutím rytíři s tajemným původem, který připluje na loďce tažené labutěmi a ožení se s krásnou dívkou pod podmínkou, že se nikdy nezeptá na jeho jméno. Slib je brzy porušen a rytíř na labutí loďce odplouvá stejně náhle a nečekaně, jako se objevil. V některých literárních tradicích jsou dochované oba okruhy mýtu, jinde jen jeden z nich.⁸⁰

77 Järvinen, *Linnut liitävi sanoja. Romanttinen tietokirja suomalaisesta lintuperinteestä*, 1991, s. 22–23.

78 Biskup Cuthbert (†687), poitierský a autunský biskup Lodegar (†679/680), grenobelský biskup Hugo (†1132), biskup Hugo Lincoln (†1255) aj. Lempiäinen, *Katsokaa taivaan lintuja*, 1982, s. 33–34.

79 Výčet rodů s labutí ve znaku viz Rowland, *Birds with Human Souls. A Guide to Bird Symbolism*, 1978, s. 173.

80 Mýty o labutích rytířích podrobněji viz Nelson, *Swan Knight*, 2000.

Důležité pro nás je, že motiv středověkých labutích rytířů byl od středověku v umění hojně zpracováván – Wolfram von Eschenbach jej použil na konci svého *Parzivala* (1. čtvrtina 13. století) a propojil jej tak s cyklem artušovských legend. Ostatně podle tradice hlídali svatý grál a kopí rytíři doprovázení labutěmi. Nejznámějším zpracováním mýtů druhého okruhu je bezpochyby *Lohengrin* Richarda Wagnera, přičemž labutí rytíři se objevují taktéž ve Wagnerově opeře *Parsifal*. Jednu z nejosobitějších moderních adaptací labutích lodí vycházejících z obrazu rytířů plujících na loďce tažené labutěmi vytvořil J. R. R. Tolkien ve fantasy románu *Pán prstenů*. Labutí loď náleží v románu paní Galadriel, vládkyni elfí říše Lothlórien. Z moderní kultury bychom pak mohli vzpomenout zejména dětmi oblíbené lodičky ve tvaru labutí.

V germánské mytologii byly labutě spojovány s bohyní lásky a plodnosti Freyou, jejich podobu na sebe brali také valkýry, norny i álfové. Dvě labutě sídlily u Urdina zřídla, které vyživovalo strom světa Yggdrasil.⁸¹ V *Písni o Niebelunzích* (13. století) máme dochován námět proměn dívek v labutě, podobný se vyskytuje i ve *Völundarkviðu* (Písni o Völundovi) tradičně zahrnované mezi hrdinské písně *Starší Eddy*.

Labuť ve středověkém světě ovšem nebyla vždy chápána pouze pozitivně – moralisté na ni odkazovali také jako na symbol pokrytectví, ať už proto, že má velká a krásná křídla a přesto tráví většinu času na vodě a tudíž nevyužívá jejich potenciál, nebo proto, že pod běloskvoucím peřím se skrývá temně černé maso.⁸²

2.3 LABUŤ A LIDOVÁ SLOVESNOST

S labutěmi je v mnoha kulturách a jazycích spojena celá řada lidových úsloví, rčení, pořekadel a pranostik. Velká část z nich se váže k počasí a střídání ročních období – pro obyvatele severských zemí znamenal přilet labutí z teplých krajin příchod jara a jejich odlet zase brzký příchod zimy. Na Islandu se říká, že hlas labutě předpovídá oblevu a oteplení. Ve Västmanlandu ve Švédsku se prvnímu sněhu říká „svansnön“ (labutí sníh). Při spatření odlétajících labutí se zde křičí: „Nu blir det vinter! Nu blir det vinter! Kallt i öster! Kallt i öster!“ (Teď nastane zima! Teď nastane zima! Ochlazení na východě!

⁸¹ de Vries, *Dictionary of Symbols and Imagery*, 1976, s. 450 n.

⁸² Rowland, *Birds with Human Souls. A Guide to Bird Symbolism*, 1978, s. 171.

Ochlazení na východě!). Podle Aldrovanda předpovídá labutí zpěv zase déšť.⁸³

Labuť byla také často spojována s neštěstím a smrtí, zejména její zpěv⁸⁴. Už podle Artemidorova snáře slyšet labuť věští smrt, ovšem nemocnému naopak uzdravení.⁸⁵ V norském Romsdalenu se traduje, že pokud se labuť objeví v blízkosti nějakého statku, stane se tam brzy neštěstí. Německé sloveso „schwanen“ znamená „očekávat něco neblahého“, „tušit blížící se neštěstí“, „mít špatnou předtuchu“.⁸⁶ Podle islandských legend dokázal dech labutě i zabít – pokud člověk vdechl jedovatou labutí duši, brzo zemřel. Labuť paradoxně nebyla spojována jen se smrtí, ale také s narozením člověka. Na německém ostrově Rujána se říká, že v létě přináší děti vrána a v zimě labuť. Zimní děti jsou zde nazývány labuťátky.⁸⁷

Lidová slovesnost obvykle nerozlišuje mezi jednotlivými druhy labutí, v evropském kontextu tedy mezi labutí velkou a zpěvnou. Můžeme předpokládat, že na Severu měli lidé na mysli obvykle labuť zpěvnou, která je zde rozšířenější. Možná proto je zde labuť v lidových představách daleko více spojována s neštěstím a smrtí, neboť sama vydává teskné zvuky. Pravděpodobné je ale také to, že tyto představy jsou pozůstatkem dávných dob, kdy byla labuť posvátným zvířetem.⁸⁸

2.4 LABUTÍ METAMORFÓZY

Proměna v labuť byla oblíbeným motivem už od antiky; její podobu na sebe vzal bůh Zeus, aby svedl Lédu, i různí hrdinové jménem Kyknos.⁸⁹ Tato podkapitola se bude ovšem věnovat jinému velkému okruhu mýtů, hojně rozšířenému na celé severní polokouli, od východní Asie přes Evropu až po Severní Ameriku, mýtů o labutích, respektive ptačích dívkách.

Základní mýtus můžeme rozdělit do třech podtypů.⁹⁰

1) Příběhy o ptačích ženách, které se objevují nezávisle na širším kontextu příběhu, někdy

83 Tillhagen, *Fåglarna i folktron*, 1978, s. 314.

84 Srovnej s kapitolou 2.5 Labutí píseň.

85 Järvinen, *Ihmiset ja eläimet*, 2000, s. 178.

86 Röhrich, *Das Große Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*, 1992, s. 1429.

87 Tillhagen, *Fåglarna i folktron*, 1978, s. 313.

88 Ve finském kontextu viz kapitola 3.2 Labuť jako posvátný pták.

89 Viz kapitola 2.1 Labuť v antické kultuře a mytologii.

90 Podle Hatto, *The Swan Maiden. A Folk-tale of North Eurasian Origin?*, 1961, s. 326–327.

v ptačí, jindy v dívčí podobě.

2) Muž donutí ptačí dívku, aby se stala jeho ženou, když jí ukradne peří (případně prsten, korunku, zlatý řetízek), které si odložila před koupáním, a zabráni jí tak v odletu. Mají spolu děti a jednoho dne dívka nalezne svůj starý ptačí oděv, navlékne si ho a odletí i s dětmi pryč.

3) Příhoda s koupající se dívkou a jejím ukradeným ptačím oděvem je součástí dlouhého a komplikovaného příběhu.

První podtyp pravděpodobně vychází ze starých totemistických, animistických a rituálních představ, druhý představuje již komplexní mýtus. Je zajímavé, že je v různých obměnách (jiný ptačí druh, odlišné peripetie zápletky či rozuzlení) a obdobích (nejstarší doklady z Číny kolem roku 300 n. l.) doložené v mnoha oblastech a kulturách po celém světě – ve střední, západní a severní Evropě, na Sibiři, v Arábii, Persii, Indii, Číně, Japonsku, Korei, u Inuitů od Aljašky po východní Grónsko, severoamerických i jihoamerických indiánů a také u australských aboriginců.⁹¹ Za pravlast mýtu se považuje Sibiř, ale je docela dobře možné, že různé varianty vznikaly nezávisle na sobě na různých místech a v různých dobách. Zejména na Sibiři, ale i jinde, podléhaly labutě a jejich peří různým druhům kmenových tabu. Na severní Sibiři existovaly i totemistické labutí klany.⁹²

Nejčastějšími ptačími druhy, v něž se dívky proměňují (respektive z nichž se po odložení šatu stanou dívkami), jsou labutě, husy a jeřábi. Je velmi pravděpodobné, že mýty z okruhu druhého typu vznikly na základě pozorování migrace těchto vodních ptáků do jižních nebo naopak severních krajín. V řadě příběhů se přilétají dívky-labutě koupat na jezero právě na jaře.⁹³ V případě třetího podtypu se častěji než labutě vyskytují holubice nebo blíže neurčený ptačí druh.

Všechny tři typy mýtů se četně vyskytují i v evropské kulturní oblasti. Ve 13. století byla zapsána eddická báseň *Völundarkviða*, jež vypráví o Waylandovi a jeho dvou bratrech, kteří na lovu zajmou tři labutí dívky, s nimiž se posléze ožení, ale dívky po devíti letech života s muži odletí pryč na jih za bitvami – labutí podobu na sebe v severské mytologii totiž braly valkyry.⁹⁴ Do 14. století je datována německá romance *Friedrich von Schwaben*, v níž se dívky mění v bílé holubice. Asi nejbohatší zásobnicí mýtů o labutích dívkách je irská mytologie. Podle tamější tradice se po smrti promění v labuť mladá dívka.

91 Hautala, *Joutsen*, 1988, s. 15.

Hatto, *The Swan Maiden. A Folk-tale of North Eurasian Origin?*, 1961, s. 326 nn.

92 Hatto, *The Swan Maiden. A Folk-tale of North Eurasian Origin?*, 1961, s. 337.

93 Ibid., s. 334.

94 Viz kapitola 2.2 Symbolika labutě v období evropského středověku.

Nejznámějšími irskými labutími mýty jsou *Angus Og a Caer* a *Lirovy děti*.

V pozdějších dobách zpracoval mýtus o proměnách v labuť Hans Christian Andersen v pohádce *De vilde Svaner* (Divoké labuť) i bratři Grimmové v příběhu *Die sechs Schwäne* (Šest labutí). Příběh je také ústředním motivem Čajkovského baletu *Labutí jezero*.

2.5 LABUTÍ PÍSEŇ

Asi nejznámějším motivem spjatým s labutěmi, který prochází od antiky celou evropskou kulturou, je labutí píseň. Poprvé se objevuje v Aischylově dramatu *Agamemnón* z roku 458 př. n. l., v němž Klytaimnéstra ukazuje na Kassandru a říká: „když si naposled / jak labuť žalně zapěla, / tu leží, jeho [Agamemnonova] láska.“⁹⁵ Zda přirovnání ke zpívající labuti vymyslel Aischylos sám, nebo zda pro své drama využil již dříve známé metafor, nevíme. Jisté ale je, že obraz okouzlil mnoho pozdějších básníků a již v antice se stává známým a hojně užívaným motivem – najdeme jej například v Platónově *Faidónovi*. Během 3. stol. př. n. l. se sousloví „zazpívat labutí píseň“ stává příslovím. O století později se u Artemidora objevuje gradace motivu – labuť zpívá pouze jednou, teprve těsně před svou smrtí, a její píseň je překrásná a melancholická.⁹⁶ Toho se ujali i další autoři a v této podobě přechází motiv také do pozdější evropské kultury.

Labutím zpěvem z přírodovědného hlediska se zabývali učenci již ve starověku. Někteří literární obraz potvrzují, jiní, a nutno podotknout, že ti spolehlivější,⁹⁷ jej vyvracejí. Vzhledem k četnosti výskytu tohoto motivu se k jeho zkoumání vraceli přírodovědci různých historických období. Jak jsme již naznačili v přírodovědném úvodu diplomové práce,⁹⁸ labuť zpěvná dokáže svým hrdlem produkovat troubivý zvuk, který může někomu připadat melancholický. Zvuky labutě velké mají ale do překrásné písně daleko.

Ať je tomu ve skutečnosti jakkoli, v literatuře a kultuře vůbec se motiv zpívající labuť objevuje velmi často. Ve velké většině případů, kdy se v literárních textech, a to prozaických i básnických, setkáváme s labutí, se jedná právě o odkaz na labutí píseň.

95 Aischylos, *Agamemnón*, 1970, s. 75. Do češtiny přeložil Ferdinand Stiebitz.

96 Arnott, *Swan songs*, 1977, s. 149.

97 Např. Plinius, *Historia Naturalis*, 10.32.63.

98 Viz kapitola 1 Labuť a Finsko. Zoologie, zoogeografie, etologie, etymologie a labuť ve Finsku.

Motiv je natolik častý, že už od antiky bývá hojně také parodován. V jedné ezopské bajce si boháč, který chtěl hostům předvést zpívající labuť, jež však zapěje až před svou smrtí, posteskuje, že labuť místo prosení raději hned nezabil.⁹⁹ Také v obdobné La Fontainově bajce zpívá labuť až pod kuchařovým nožem. Často citovaný je také výrok básníka T. S. Coleridge, kterým ironizuje dílo špatných literátů:

Swans sing before they die; 'twere no bad thing
Did certain persons die before they sing.¹⁰⁰

Labutě zpívají před smrtí; nic špatného by nebylo na tom,
kdyby někteří zemřeli před zpíváním.

Bachelard odkazuje na mytologické konotace labutě s Venuší a Lédou a nabízí k labutí písni jako metafoře také erotickou interpretaci. Labutí píseň je pro něj „píseň sexuální smrti, píseň vystupňované touhy, jež bude co nevidět ukojena.“¹⁰¹

2.6 LABUŤ V LITERATUŘE

Jak jsme viděli již na příkladech v předchozí podkapitole pojednávající o labutí písni, s labutěmi se v literatuře setkáváme hojně již od období antiky. V literárních dílech, která se nám z této doby dochovala, nacházíme labuť nejčastěji v přirovnáních, metaforách a jako součást mytologických obrazů. V eposu *Ílias* je k labutím a dalším vodním ptákům přirovnáváno vojsko, podobný přírůbek nalezneme i ve Vergiliově *Aeneis*. Povaha labutě jako literárního obrazu je většinou určena jejím spojením s Apollónem a později Venuší. Své místo, i když poměrně skromné, našla labuť v *Homérských hymnech*, u Hésioda (*Štít*), Platóna (*Faidón*, *Ústava*), Eurípida (*Héraklés*), Ovidia (*Proměny*), Horatia (*Ódy*) i dalších antických autorů.¹⁰²

Evropská středověká literatura přebírá a rozvíjí řadu motivů vzniklých v antice, další inspiraci nachází i v jiných mytologických okruzích. Geoffrey Chaucer zpracovává ve své poezii motiv labutí písně, obrazy labutí ožívají i v dramatech Williama Shakespeara; například ve *Snu noci svatojánské* jsou popisovány dvě labutě plující vedle sebe.

⁹⁹ *Svět ezopských bajek*, II/247, 1976, s. 247.

¹⁰⁰ Citováno z Rowland, *Birds with Human Souls. A Guide to Bird Symbolism*, 1978, s. 170.

¹⁰¹ Bachelard, *Voda a sny. Esej o obraznosti hmoty*, 1997, s. 49.

¹⁰² Podrobněji viz Švec, *Labuť v antické kultuře* (nepublikováno), 2008, kapitola 4 *Labuť v antické literatuře*, s. 35 nn.

Shakespeare sám byl pro své literární umění nazván anglickým dramatikem Benem Jonsonem „Labutí avonskou“. Romantický obraz dvou vedle sebe plujících labutí najdeme i ve svatební básni *Prothalamion* (1596) Edmunda Spensera. Bílé labutě zde slouží jako metafora dvou nevěst zářících panenskou čistotou.

Labuť nechybí ani v bajkách. Již v předchozí kapitole jsme zmínili jednu ezopskou a podobnou La Fontainovu bajku odkazující na labutí píseň. Jiná z ezopských bajek zobrazuje husy a v protikladu k nim labutě, které jsou sice tělesně zdatnější, ale v nouzi opouští své přátele.¹⁰³ Krylovova bajka *Labuť, štika a rak* (1814)¹⁰⁴ popisuje, jak tři zmíněná zvířata spolu táhla vůz, avšak každé jiným směrem, a vůz se proto vůbec nepohnul.

Příběhy o labutích princeznách čerpající z okruhu mýtů o proměnách dívek v labutě inspirovaly celou řadu spisovatelů. H. C. Andersena a bratry Grimmovi jsme zmínili již dříve. Alexandr Sergejevič Puškin napsal veršovanou *Pohádku o caru Saltánovi, o jeho synu, slavném a mohutném bohatýru Vítu Saltánoviči a o čarokrásné carevně Labuti* (1831), podle níž složil roku 1900 stejnojmennou operu N. Rimskij-Korsakov. August Strindberg využil motiv v dramatu *Svanevit* (1901; Labutěnka), k němuž zkomponoval scénickou hudbu mj. Jean Sibelius.

Hojně se labuť objevuje především v poezii druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století, kdy získává ustálený rejstřík přenesených významů. K nejznámějším textům patří Baudelairova báseň *Le Cygne* (1857; Labuť). Symbolu labutě pak často ve své tvorbě využívají Theophile Gautier a především Stéphane Mallarmé, jejichž přímý vliv na finskou poezii přelomu století je neoddiskutovatelný. Na symbolistní poetiku navazuje slavnou básní *Wild Swans in Coole* (1915; Divoké labutě v Coole) William Butler Yeats.

Zvláštní skupinu pak představují básně inspirované mýtem o Lédě a labuti-Diovi, z nichž nejslavnější a nejčastěji interpretovanou je bezesporu *Leda* (1924) Yeatsova. Námět najdeme ale také u Stéphana Mallarméa, Rainera Marii Rilkeho, H. D. nebo Paula Éluarda, v české literatuře pak například v tvorbě Jaroslava Vrchlického.

103 *Svět ezopských bajek*, III/120, 1976, s. 261–2.

104 Krylov, *Člověk a stín*, 1976, s. 60.

2.7 LABUŤ A HUDBA

Již od pradávna byla labuť neodmyslitelně spjata s hudbou. V egyptských hieroglyfech znak pro labuť mohl znamenat také přímo „hudba“. V antice hudební symbolika labutě sílí spojením s bohem poezie a hudby Apollónem. V Artemidorově snáři značí labuť mj. hudebníka nebo hudbu.¹⁰⁵

Ve středověku a novověku tradice spojení hudby a labutě, často s alespoň skrytým odkazem na Apollóna, pokračuje. Olaus Magnus ve své kronice z roku 1555 píše, že labutě natolik milují hudbu, že se dají přilákat hrou na housle.¹⁰⁶

Mytologické konotace i samotná labuť inspirovaly mnoho hudebních skladatelů. Orlando Gibbons složil madrigal *Stříbrná labuť* (1612), známý je cyklus čtrnácti písní Franse Schuberta *Labutí píseň* (1828) i sólo pro violoncello *Labuť z Karnevalu zvířat* (1886) Camilla Saint-Saëns. Henry Purcell, Hector Berlioz i Petr Iljič Čajkovskij složili scénickou hudbu k Shakespearovu *Snu noci svatojánské*, o němž již byla řeč dříve. Nejznámějším ze všech „labutích“ hudebních děl je jistě Čajkovského balet *Labutí jezero* (1875–76), jehož námět vychází z mýtů o proměnách v labuť.¹⁰⁷ Ve 2. polovině 19. století vznikají monumentální Wagnerovy opery *Lohengrin* (1850) a *Parsifal* (1882) čerpající zase z mýtů o labutích rytířích. Edvard Grieg zhudebnil Ibsenovu drobnou báseň *En svane* (Labuť).¹⁰⁸ Prokofjevova *Bílá labuť* (1909-10) srovnává ženskou a labutí krásu. Známa ruská baletka Anna Pavlova proslula bravurním číslem *Umírající labuť*. Na labuť odkazuje místy také Orffova *Carmina burana* (1935–36).

2.8 LABUŤ VE VÝTVARNÉM UMĚNÍ

Ve výtvarné kultuře byla labuť, podobně jako většina zvířat, zobrazována již odpradávná. V antickém umění doprovázela labuť většinou mytologické postavy, bohy a hrdiny, s nimiž byla spojena, méně často bývá použita čistě dekorativně. Existuje mnoho příkladů z drobné

105 Järvinen, *Ihmiset ja eläimet*, 2000, s. 178.

106 Ibid.

107 Viz kapitola 2.4. Labutí metamorfózy.

108 Vcyklu *Sex Digte – Ibsensangene* (1876, 6 písní – Ibsenovy písně). Ibsenova báseň vznikla kolem roku 1859.

i větší plastiky, vázového a nástěnného malířství i mincovnictví.¹⁰⁹ Velmi oblíbeným motivem byl především mýtus o Lédě a labuti, a to nejen v antice, ale i později. Ve světovém umění bychom napočítali stovky uměleckých děl s tímto námětem od nejslavnějších malířů a sochařů – da Vinciho, Michelangela, Veroneseho, Correggia, Tintoretta, Thorwaldsena, Klingera, Cézanna, Matisse, Dalího a dalších.

Ve středověku byla vyobrazení labutí oblíbenými doplňky marginálií iluminovaných rukopisů i erbovními znameními. V pozdějších dobách zdobily labutě šlechtická sídla. Labuť byla, především díky Wagnerovým operám, oblíbeným zvířetem Maxmilána II. a jeho syna Ludvíka II. Bavorského, kteří si ji oba zvolili jako ústřední motiv výzdoby svých sídel, paláce Hohenswangau a zámku Neuschwanstein v jižním Bavorsku.

Na přelomu 19. a 20. století byla labuť podobně jako v literatuře populární i v malířství. Právě labuť se totiž velmi hodila do secesní estetiky, a to jak z hlediska vizuálního (křivka krku, vznešenost, velká bílá plocha kontrastující s tmavou vodou), tak významového (zrcadlení, ambiguita, labutí píseň, spojení se smrtí, odkaz na Apollóna, poezie, archetypální boj světla a temnoty, emocionální stránka lidského života aj.). V poslední dekádě 19. století byla právě labuť nejčastěji zobrazovaným ptákem.¹¹⁰ Pro mnohé umělce tohoto období byl inspirací obraz *Elysejská pole* (1878) Arnolda Böcklina. K zásadním secesním a symbolistickým labutím výtvarným dílům patří Munchova *Vize: Labuť* (1892) a práce O. Eckmanna, H. Christiansena a J. Tooropa. Na některých symbolistických malbách, například W. Degouve de Nuncqueho nebo T. T. Heineho, se barva labuti proměňuje v dekadentní černou.¹¹¹

2.9 LABUŤ VE FINSKÉM UMĚNÍ

Labuť zaujímá ve finském kultuře významné místo. Její zobrazení se objevuje v lidové slovesnosti, literatuře, výtvarném umění i hudbě. Čerpá přitom z domácích tradic, antické mytologie i pozdější evropské kultury.

K antickým mýtům, především Apollónově labuti, se vrací Johan Ludvig

109 Švec, *Labuť v antické kultuře* (nepublikováno), 2008, s. 19 nn.

110 Heller, *Edvard Munch's Vision and the Symbolist Swan*, 1973, s. 214.

111 Podrobněji o labuti v evropském výtvarném umění přelomu 19. a 20. století viz Heller, *Edvard Munch's Vision and the Symbolist Swan*, 1973.

Runeberg básní *Svanen* (Labuť). Je zajímavé, že mýtus o Lédě, který je hojně zobrazován ve světové literatuře i malířství, se ve finské kultuře téměř nevyskytuje. Výjimkou je ojedinělý sonet finskošvédského spisovatele Bertela Gripenberga *Svanen till Leda* (1929; Labuť pro Lédou) a román Eily Pennanen *Leda ja joutsen* (1948; Léda a labuť).

Ze středověkých mýtů o labutím rytíři čerpá finský spisovatel Eino Leino – v básni *Trubaduuri* (Trubadúr) ve sbírce *Leirivalkeat* (1917; Strážní ohně) využívá motiv labutí loďky. Stejnému autorovi pak posloužily jako inspirační zdroj i labutí metamorfózy, které zpracoval v básni *Merenkylpijä-neidot* (1903; Dívky koupající se v moři) a veršovaném dramatu *Karjalan kuningas* (1917; Karelský král).¹¹²

Ve finské lidové slovesnosti se labuť vyskytuje v řadě pořekadel i dalších slovesných útvarů.¹¹³ Stejně jako v jiných severoevropských kulturách jsou některé pranostiky spojeny se střídáním ročních dob. Nejznámější z nich je průpovídka „Halla hanhen hartioilla, talvi joutsenen takana.“ (Na zádech husy mráz, za labutí zima).¹¹⁴ Labuť se objevuje také v lidových bajkách. Pohádka *Joutsen, hauki ja rapu* (Labuť, štika a rak), kterou v Oněžské Karélii sebral roku 1884 K. Krohn¹¹⁵ zpracovává úplně stejný námět jako dříve zmíněná bajka Krylovova.

Významným způsobem je ve finské kultuře reflektována labutí píseň. Na přelomu 17. a 18. století vznikají na toto téma dokonce dvě vědecké práce na Univerzitě v Turku.¹¹⁶ Ani jedna z prací ale nepředkládá žádný vlastní výzkum, obě jen shrnují dosavadní poznatky a teorie, především podávají výčet antických autorů, kteří se labutí písní zabývali nebo jej využili v literárních dílech.

Motiv labutí písně přebírá i jedna finská pohádka, v níž labuť soupeří se slavíkem ve zpěvu. Slavík s daleko krásnějším hlasem vítězí a labuť mu nabídne přenést ho na svých zádech do jižních zemí. Nad mořem ho ale shodí do vody a utopí. Bůh nato rozhodne, že

112 Více viz kapitola 6.2.6 Proměny v labutě, in 6.2 Labuť v básních Eina Leina.

113 Podrobněji viz kapitola 3 Labuť ve finské lidové slovesnosti.

114 Citovaná varianta pochází z obce Savitaipale. Järvinen, *Linnut liitävi sanoja*, 1991, s. 44.

Varianta z obce Parkano: „Suvi hanhen hartioilla, talvi joutsenen takana.“ (Na zádech husy léto, za labutí zima). *Kansanviisauksilla säätietäjäksi* [online]. Dostupný z WWW:

<http://www.iltalehti.fi/uutiset/2010080212132711_uu.shtml> [verifikováno 9. 5. 2012].

Další známé varianty: „Lumi luikan siiven alla, talvi joutsenen takana.“ (Pod labutím křídlem sněh, za labutí zima) Hautala; Heikkinen, *Kalevalaista luontoa. Tapon karjaa – luonto ja eläimet vanhan kansan sanaparsissa*, 2009, s. 101. „Halla hanhen varpahilla, lumi joutsenten jäljillä.“ (Na prstech husy mráz, sněh v labutích stopách). Hautala, *Joutsen*, 1988, s. 22.

115 Krohn (ed.), *Suomalaisia kansansatuja. 1 osa, Eläinsatuja*, 1886, s. 259.

116 Hahn, Petrus – Weckelman, Matthias J. (1697). *Disputatio philosophica, De Cygno ejusque cantione*. Rudeen, Torsten – Granroos, Benedictus (1703). *Exercitium academicum, De cantu cygnorum*.

Viz Lehtikoinen a kol., *Suomen lintutieteen synty – Turun akatemian aika*, 2009, s. 113–117.

od té doby bude labuť zpívat jen ve chvíli těsně před svou smrtí.¹¹⁷

Impulzem pro uchopení labutí písně ve finské umělé poezii byl Herderův paralelní mýtus *Der sterbende Schwan* (1785; Umírající labuť), který přeložili do švédštiny Johan Ludvig Runeberg¹¹⁸ a do finštiny Elias Lönnrot.¹¹⁹ Herderův text byl zprostředkovatelem antického mýtu, který inspiroval jak Runeberga, tak finské symbolisty.¹²⁰

Labutí motivy se často objevují také ve finské klasické hudbě. Hlavním inspiračním zdrojem pro finské skladatele byla především labuť tuonelská,¹²¹ jejíž přítomnost na černé řece v říši mrtvých je kongeniálně vyjádřena třetí částí Sibeliovy suity *Lemminkäinen* (1893) nazvanou *Tuonelan joutsen* (Tuonelská labuť).¹²² Méně známá je scénická hudba ve Finsku žijícího německého skladatele Fredrika Pacia k dramatu *Prinsessan av Cypern* (1860; Kyperská princezna) finského spisovatele Zacharia Topelia, která vznikla o 33 let dříve. V jedné její části figuruje také obraz tuonelské labutě plující podsvětím. Zřídka bývá uváděn také cyklus písní pro sbor a klavír *Tuonelan joutsen* (Tuonelská labuť), opus 44 Oskara Merikanta z roku 1904.

Vraťme se ale ještě k Jeanu Sibeliovi. Pro něj představovaly labutě zpěvné nevyčerpatelnou inspiraci, vůdčí motiv jeho života i tvorby. Prohlásil o nich, že jsou doslova jeho hlasem.¹²³ Po rané *Tuonelské labuti* se odklání od symbolistického mytologického motivu a nechává se inspirovat labutěmi tak, jak je pozoruje v přírodě. Jeho deníky dokazují přímou inspiraci pro třetí větu 5. *symfonie Es-dur*, op. 82 (1915). Po jejím dokončení si zapsal: Dvanáct labutí slétlo na led jezera. Viděl jsem je dalekohledem!!! – Byl jsem v Puotinokse, pozoroval život labutí Heikkiho dalekohledem. Podivuhodné, poetické! Jedinečné!¹²⁴

Citlivý vztah Finů k labutím a jejich poetičnosti a hudebnosti vyjadřuje i citát finského přírodovědce K. E. Kivirikka, autora dvoudílného atlasu *Suomen linnut I–II* (1926–27; Finští ptáci I–II): Labuť ohlašuje svou přítomnost symfonií, která připomíná souzvuk varhan nebo rohů a kostelních zvonů.¹²⁵

117 Hautala, *Joutsen*, 1988, s. 17.

118 Uveřejněno v novinách *Helsingfors Morgonblad* roku 1835. Sarajas-Korte, *Axel Gallénin joutsensymboliikasta*, 1996, s. 52.

119 Herder, *Kuolewa joutsen (Salaus Herderiltä)*, 1836.

120 Goss, *Sibelius. A Composer's Life and the Awakening of Finland*, 2009, s. 217.

Sarajas, *Elämän meri. Tutkielmia uusromantiikan kirjallisista aatteista*, 1961, s. 46–7.

121 Tuonelské labuti je věnována kapitola 5.

122 Viz kapitola 5.3 Tuonelská labuť Jeana Sibelia a Akseliho Gallen-Kallely.

123 Järvinen, *Ihmiset ja eläimet*, 2000, s. 178.

124 Český překlad podle finského překladu in: Järvinen, *Linnut liitävi sanoja. Romanttinen tietokirja suomalaisesta lintuperinteestä*, 1991, s. 121.

125 Český překlad podle finské citace in: Järvinen, *Linnut liitävi sanoja. Romanttinen tietokirja*

K nejstarším výtvarným památkám finské kulturní oblasti zobrazujícím labuť patří karelské skalní malby ze 4.–2. tisíciletí př. n. l.¹²⁶ Z novověku známe malbu zobrazující labuť zpěvnou, která byla umístěna spolu s ostatními obrazy lovných ptáků ve velkém panském pokoji na zámku v Louhisaari nedaleko Turku.¹²⁷

Také ve finském výtvarném umění přelomu 19. a 20. století je labuť zobrazována velmi často. Zásadní, i když ne jediný, vliv na pojetí zobrazení měl motiv tuonelské labutě. Ta se objevuje například na obraze *Lemminkäisen äiti* (1897; Lemminkäinenova matka)¹²⁸, fresce *Tuonelan virralla* (Na tuonelské řece)¹²⁹ či leptu *Tuonelan joutsen* (Tuonelská labuť)¹³⁰ malíře Akseliho Gallen-Kallelly.¹³¹ Labuť hraje významnou roli také v levé části Gallen-Kallellova triptychu *Väinämöisen lähtö* (1895; Odjezd Väinämöinenův) nazvané *Tapiolan immet* (Tapiolské panny). Tři nahé dívky se koupají ve vodě, na níž pluje jasně červená labuť, v níž se snoubí přírodní a erotická mystika s mnohvrstevnatou symbolikou labutě.¹³² S tou pracuje i obraz *Fantasia* (1895, Fantazie)¹³³ Magnuse Enckella. Polonahý androgynní mladík s lyrou odkazující na Apollóna i Orfea, a tím nastolující metalyrickou rovinu, sedí na břehu jezera obklopen hejnem černých labutí. V pozadí pak, u jeho hlavy, září labutě bílé. Ústředním tématem díla je jako na jiných malbách z této doby charakteristický boj světla a temnoty, kontrast úzkosti a vykoupení. Pozdější Enckellův obraz *Mies ja joutsen* (1918; Muž a labuť)¹³⁴, bývá interpretován jako homosexuální variace na mýtus o Lédě, vyzařuje z něj ale také boj o uchopení podstaty umělecké tvorby.¹³⁵

O labutích ve finském výtvarném umění bychom mohli pokračovat ještě dlouho, neboť byly, zejména díky odkazu výše zmíněné tvorby symbolistů, častým námětem finských umělců po celé 20. století a zůstávají jím dodnes. Za všechny připomeňme alespoň sochařské práce Jussiho Mäntynena a často zmiňovaný expresivní obraz Lennarta Segerstråleho *Joutsenet muuttavat* (1919; Labutě odlétají).¹³⁶

suomalaisesta lintuperinteestä, 1991, s. 121.

126 Obrazové přílohy č. IX a X.

127 Obrazová příloha č. XI.

128 Obrazová příloha č. XIV.

129 Obrazová příloha č. XV.

130 Obrazová příloha č. XVI.

131 O těchto výtvarných dílech podrobněji viz kapitola 5.3 Tuonelská labuť Jeana Sibelia a Akseliho Gallen-Kallelly.

132 Sarajas-Korte, *Axel Gallénin joutsensymboliikasta*, 1996, s. 54.

133 Obrazová příloha č. XVIII.

134 Obrazová příloha č. XIX.

135 Více k labutím motivům na obrazech Magnuse Enckella viz Sarajas-Korte, *Magnus Enckellin joutsenfantasia*, 1994.

136 Obrazová příloha č. XX.

3. LABUŤ VE FINSKÉ LIDOVÉ SLOVESNOSTI

Lidová slovesnost je základním kamenem celé finské literatury. Od 19. století, kdy začíná být ve velkém sbírána a vydávána, tvoří nevyčerpatelnou studnici témat, motivů i jednotlivých obrazů, ze které ve větší či menší míře čerpal téměř každý finský autor a někteří tak činí ještě dnes. Nejvýznamnějším z nich byl Elias Lönnrot, jenž ze sesbírané lidové slovesnosti sestavil dvě díla klíčového významu pro celou kulturu svého národa – *Kalevalu* a *Kanteletar*.

Tak jako se při interpretaci většiny motivů v evropské kultuře bere v potaz, že „vše začíná u Homéra“, případně se užívá floskule „už staří Římané...“, mohli bychom o finské kultuře podobně prohlásit, že vše začíná lidovou slovesností. Je proto logické, že i pojednání o symbolice labutě ve finské poezii začneme pohledem právě do této bohaté kapitoly finské literatury.

3.1 OBRAZY A MOTIVY PTÁKŮ VE FINSKÉ LIDOVÉ SLOVESNOSTI

Pro finskou literaturu bylo vždy typické úzké sepětí s přírodou a o lidové slovesnosti to platí dvojnásob. Čtenáře znalého tohoto faktu proto nepřekvapí ohromné množství ptačích motivů, kterými je lidová poezie protkána. Ptáci často slouží jako přirovnání ozvláštňující literární jazyk, méně často se vyskytují jako metafory či metonymie. Řada ptačích druhů získala v důsledku své specifické podoby, vlastností či schopností zvláštní symboliku, která se v průběhu doby ustálila a rozšířila do všech oblastí Finska. Tak je například hoholka lední (finsky „alli“) symbolem melancholie a zádumčivosti, krkavec (korppi) je spojován se smrtí a smutkem, kukačka (käki) je naopak ptákem symbolizujícím štěstí.¹³⁷

Téměř každý ptačí druh, který ve Finsku žije, se dostal i do lidové poezie. Kromě již výše zmíněných ptáků se v ní dále nejčastěji vyskytují husa (hanhi), kachna (sorsa), jestřáb (haukka), orel (kotka), tetřev (metso), tetřívek (teeri), jeřáb (kurki), holub (kyyhky), datel (palokärki), strakapoud (käpytikka), jeřábek (pyy), skřivan (kiuru), vlaštovka

¹³⁷ Järvinen, *Linnut suomalaisessa kansanlyriikassa*, 1977, s. 47 nn.

(pääsky), červenka (punarinta), konipas (västäräkki), drozd (laulurastas), strnad (keltasirkku), pěnkava (peippo), vrabec (varpunen), racek (lokki), vrána (varis), straka (harakka) a samozřejmě labuť (joutsen).

Pěvci lidové poezie neměli potřebu sáhodlouze popisovat vlastnosti, podobu a chování jednotlivých ptačích druhů, protože lidé v dřívějších dobách žili velmi blízko přírodě a všechny její obyvatele výborně znali. Každý ptačí motiv lze tedy používat také adjektivně, deskriptivně. Antero Järvinen o lidové slovesnosti píše:

Laulaja on kuin taidemaalari, jolle sotka merkitsee punaista, lämmintä ja runsasta, käksi keltaista ja iloista, joutsen sinistä, kylmää ja köyhää, alli okraa, tyyneyttä ja surumielisyyttä.¹³⁸

Pěvec je jako malíř, pro nějž kachna (polák) představuje něco červeného, teplého a bohatého, kukačka žlutého a radostného, labuť modrého, chladného a prostého a hoholka okrového, klidného a melancholického.

Labuť se stejně jako ostatní druhy vyskytuje v přirovnáních, či jako metafora, navíc ale také často figuruje jako kouzelný tvor s nadpřirozenou mocí, zejména v epických příbězích mytického charakteru. Kořeny těchto představ sahají daleko do minulosti, do dob, kdy byla labuť posvátným ptákem starých Finů a Karelců. Na tento aspekt symboliky labutě se zaměříme v následujících podkapitolách. Dále se budeme věnovat labutím v básnických obrazech – přirovnáních a metaforách, labuti zobrazované jako součást přírody bez hlubších symbolických konotací a nakonec specifické bajce o pyšné labuti a huse.

3.2 LABUŤ JAKO POSVÁTNÝ PTÁK

3.2.1 Skalní malby od Oněžského jezera a mýtus o stvoření světa

Když pomineme lidovou slovesnost, jsou nejvýznamnějšími prameny pro poznání života ve Finsku v dávných dobách archeologické památky. Z Karélie se nám mimo jiné dochovala unikátní svědectví o představách pradávných obyvatel této oblasti – skalní malby od Oněžského jezera ze 4. až 2. tisíciletí př. n. l. Nezmiňujeme je zde náhodou, ústřední místo na nich totiž zaujímá právě zobrazení labutě, které se nalézají na třetině všech dosud nalezených skalních maleb.¹³⁹

138 Järvinen, *Linnut liitävi sanoja. Romanttinen tietokirja suomalaisesta lintuperinteestä*, 1991, s. 59.

139 Autio, *Joutsen – Karjalaisten pyhä lintu Äänisen kalliokuvissa*, 1987, s. 70.

Vzhledem k četnosti, s jakou se labuť na neolitických malbách vyskytuje, můžeme usuzovat, že měla v kosmologických, náboženských a mytických představách praobyvatel Karélie výsadní postavení; je také pravděpodobné, že byla totemickým zvířetem. Dochovalo se velké množství rčení a pověr, že zabití labutě přináší neštěstí, ba dokonce smrt. Poměrně složitou cestou se tento okruh představ dostal i do *Kalevaly*, kde je součástí příběhu o Lemminkäinovi a tuonelské labuti.¹⁴⁰ Na druhou stranu nebyly představy o nutném trestu následujícím zabití labutě zřejmě rozšířené všude, protože na skalních malbách bývá labuť vyobrazena také jako lovná zvěř. Podobná situace byla i u Sámů – zatímco koltští Sámové v okolí Petsama považovali labuť za posvátnou, věnovali jí řadu joiků a nelovili ji, u jiných obyvatel Sápmi tomu bylo jinak.¹⁴¹ Podle některých legend z dalších oblastí byly labutě prapředci kmene či dokonce celého národa, a proto není divu, že byly pro dané kmeny posvátné. Kai Donner zaznamenal v roce 1919 vyprávění Samojedů, kteří přirovnávají labutě k andělům a prohlašují je za své příbuzné.¹⁴²

Z hlediska souvislostí mezi neolitickými petroglyfy a lidovou slovesností nás nejvíce zajímá interpretace ruského archeologa Konstantina Lauškina.¹⁴³ Vychází z předpokladu, že světu představ autorů skalních maleb byly nejbližší nejstarší vrstvy lidové slovesnosti, tedy mýty kosmologické, především cyklus o stvoření světa. Na malbě z ostrova Gurji a Malý Gurji¹⁴⁴ je zobrazena labuť spolu s oválným předmětem, který Lauškin vykládá jako vejce. V nejrozšířenějším finském mýtu vznikne svět z vejce, které snese na ostrůvku vodní pták. Druh ptáka se v různých verzích liší, většinou se jedná o kachnu (přesněji kachnu poláka – finsky „sotka“)¹⁴⁵ či jiného vodního ptáka, méně častěji orla (kotka). Pramatkou ugrofinských národů je podle pověstí vodní pták – kachna (sorsa), husa (hanhi) nebo labuť (joutsen).¹⁴⁶ Je ovšem nutné podotknout, že přímo labuť se jako pták, jenž snese vejce-svět, v žádné dochované památce ústní lidové slovesnosti nevyskytuje. Proto Lauškinovu teorii nelze přijímat než velmi kriticky.¹⁴⁷ Daleko

140 Podrobněji viz kapitola 5.1.

141 Järvinen, *Linnut liitävi sanoja. Romanttinen tietokirja suomalaisesta lintuperinteestä*, 1991, s. 117.

142 Ibid., s. 118.

143 Ernits, Enn. *Äänisjärven kalliopiiirrosten tulkintahistoriaa*. In: Maula (ed.), *Swansongs. Rock Art from Lake Onega 4000-2000 B.C. Exhibition Catalogue and Reports*, 1990, s. 35.

Autio, *Karjalan kalliopiiirroset*, 1981, s. 42–44.

144 Obrazová příloha č. IX.

145 Kachna polák se také vyskytuje ve verzi, kterou Lönnrot přepisuje v první runě *Kalevaly*.

146 Leinonen, *Lauhujoutsen, Suomen kansallislintu*, 2000, s. 17.

147 Na možnost variace kachny – husy – labutě v mýtu o stvoření světa upozorňuje i Madam Blavatská (*The Secret Doctrine*, 1888), která ji navíc srovnává s indickým mýtem o snesení vejce světa a labuti „kalahamse“. In: Sarajas-Korte, *Axel Gallénin joutsensymboliikasta*, 1996, str. 57. Vzhledem k nedostatku ugrofinských pramenů, které by tuto teorii dokládaly, musíme ale zpochybnit i ji.

pravděpodobnější a v nynější době i nejrozšířenější názor je, že oválný předmět poblíž labutě není vejce, ale slunce. Tady připomeňme mýty o úzkém propojení labutě a slunečního božstva, které dle archeologické evidence pravděpodobně pronikly ze severu až do raně antického světa, kde daly vzniknout Apollónovým labutím.

Přestože je tedy velmi nepravděpodobné, že by labuť byla v představách finských prapředků oním ptákem, který snese světové vejce, je nesporné, že její role byla v tehdejší mytologii velmi významná.

3.2.2 Labuť jako zdroj kouzelných surovin a magických slov

Labutí kosti a peří sloužily již v pravěku k výrobě nejrůznějších nástrojů. Protože byla labuť v určitých oblastech posvátná a její zastřelení přinášelo neštěstí, byl tento materiál nejen nedostatkovým, ale také mu byla přisuzována nadpřirozená moc. Z „konce brku labutího“¹⁴⁸ a dalších surovin se dal podle lidových písní vyrobit lék na ránu na koleno.¹⁴⁹ Tato ingredience je také jmenována jako jedna z těch, které jsou nezbytné pro ukování kouzelného mlýnku sampo:

Taijanko takuo Sampon	Umíš-li ukout sampo,
Kirjokannen kirjoalla	pestré víko utepati
joutsenen kynän nenästä	z konce labutího pera
Osrän pienestä jyvästä	Malého zrnka ječmene
Mahon lehmän maitosesta,	z mléka jalovice
Kesä uuhen untuvasta. ¹⁵⁰	z vlny letní bahnice.

Labutí peří mohlo také, alespoň tedy v poezii, sloužit k výrobě člunu.¹⁵¹ Když Väinämöinen vyzpívává loďku a nemá slova na její dokončení, není divu, že je hledá u vlaštovek, hus a labutí, doslova „joutsenkarjan juonen päässä“ (v hlavě labutího hejna).¹⁵²

3.2.3 Zastřelení labutě jako symbol nemožného („mahdottomuussymboli“)

Každého čtenáře Kalevaly v souvislosti s lovem labutě napadne poslední Lemminkäinenův

148 Spojení přebírám z českého překladu *Kalevaly* Josefa Holečka z let 1894–5.

149 *Suomen kansan vanhat runot* (dále jen SKVR) [online], II/71. Římská číslice značí díl, za ní následující arabská číslice označení svazku (pokud má díl jen jeden svazek, jeho číslo se vypouští) a arabská číslice za lomítkem číselné označení textu.

150 SKVR I2/1022. Viz též *Kalevala* VII/313, 345, X/262, 273. Římská číslice označuje runu, arabské číslice čísla veršů. Všechny české citace z Kalevaly a odkazy na jednotlivé verše se vztahují k českému vydání z roku 1980, pokud není uvedeno jinak.

151 SKVR XIII1/1353.

152 SKVR II/399, I2/1026. Viz též *Kalevala* XVI/113–136.

úkol, který dostane od vládkyně severní země Pohjoly, když se uchází o její dceru, totiž zastřelení tuonelské labutě. V této podobě ovšem v lidové slovesnosti mýtus nikdy neexistoval a je Lönnrotovou autorskou syntézou.¹⁵³ Jednou z jejích východisek je motiv zastřelení labutě, jenž se ve finské lidové poezii hojně vyskytuje v okruhu slovesných útvarů „Millä maksan maammon maion“ (Čím splatím mléko matce). Potomek v nich přemýšlí, jak by splatil lásku a péči, s jakou jej jeho matka vychovávala:

Vaan milläs maksan mamman maion,	Čím jen splatím matce mléko,
Kostan emoni koulun?	vrátím matce mou výchovu?
Maksan marjoilla kesällä.	Splatím to letními plody.
Ei marjat mitäni maksa, [...]	Plody nic nesplatí, [...]
Ammun joutsenen joesta,	Zastřelím na řece labuť,
Virrasta viriän linnun,	na řece čilého ptáka,
Tuolla maksan maiot mamman,	tím já splatím matce mléko
Ja kostan emoni koulun.. ¹⁵⁴	vrátím matce její školu.

Mateřskou lásku a tedy obecně „sociální dluh“¹⁵⁵ není možné oplatit ničím, a tak syn uvažuje o natolik neslýchaném a nadlidském úkolu, jakým je zastřelení labuti. Je to metafora něčeho neuskutečnitelného, nemožného.¹⁵⁶ Základ těchto představ sahá daleko do minulosti, do dob, kdy byla labuť posvátným a u mnoha kmenů totemickým zvířetem. Zabít posvátného ptáka bylo přísně zakázáno. Lidé věřili, že toho, kdo zastřelí labuť, potká brzká smrt či velké neštěstí.

Variant námětu „Millä maksan maammon maion“ se dochovalo velké množství. Je zajímavé, že ne ve všech oblastech je neuskutečnitelným činem zastřelení právě labutě, okrajově se objevují i jiní ptáci – například v západní Ingrii koroptve, husy a tetřívci. Ve většině oblastí a dochovaných básní nicméně labuť převažuje.¹⁵⁷

3.2.4 Labuť a Tuonela – posel mezi životem a smrtí

V mladších vrstvách lidové poezie nacházíme spojení labutě s Tuonelou, ale v úplně jiném kontextu, než jak jej předkládá Lönnrot v Kalevalu. Existuje okruh baladických básní, v nichž se vyskytuje motiv vojáka odvedeného do války, který posílá po hejnu labutí

153 Vzniku této Lönnrotovy syntézy je věnována kapitola 5.1.3 Pozadí tvorby nového mýtu, in: 5.1 Tuonelská labuť a Lönnrotova Kalevala.

154 *SKVR* VII/2/2037.

155 Hokkanen, *Lintusymboliikka suomalaisessa kansanlyriikassa* (nepublikováno), str. 72.

156 Haavio, *Suomalaisen kansanrunouden mahdottomuussymboleja*, 1956, str. 10–13.

157 Soupis a distribuce variant viz Hokkanen, *Lintusymboliikka suomalaisessa kansanlyriikassa* (nepublikováno), str. 74–75 a mapa 8.

zprávu o vlastním osudu své zesnulé matce do říše mrtvých. Všechny tyto texty byly zaznamenány na počátku 20. století a vznikly až v novověku v dobách švédsko-ruských válek. Z hlediska historie je to sice možná široké období, ale pro nás je tato informace dostačující a důležitá. Je totiž méně pravděpodobné, že básně z této doby odrážejí prastaré představy dávných obyvatel Finska. Nelze to sice vyloučit, ale vzhledem k tomu, že z jiných útvarů lidové slovesnosti tento motiv neznáme, dá se usuzovat, že vznikl až daleko později. Zmíněné slovesné útvary jsou ovšem dokladem toho, že posvátný či nadpřirozený charakter labutě byl v chápání lidí zakotven i v pozdějších dobách.

Celky tohoto okruhu jsou v porovnání s ostatní lidovou poezií poměrně dlouhé, motiv zprávy zasláné po labutích v nich představuje pouze drobnou epizodu ozvlášťující text. Jako příklad za všechny může sloužit následující úryvek:

Toinen lensi joutsen parvi: [...]	Druhé letělo hejno labutí [...]
Viekää kotiin viesti,	Zaneste zprávu domů,
Toinen viesti Tuonelaan	Druhou zprávu do Tuonely,
Tuonelassa miun emoni,	V Tuonele je má matka,
Tuonelass' on toittajani!	v Tuonele je má rodička!
Viekää emolle viesti:	zaneste matce zprávu:
Poikas on sotaan otettu,	Tvůj syn byl odveden do války,
Poikoi on vankiksi valittu! ¹⁵⁸	syn byl zajat jako vězeň.

Labuť nesoucí zprávu do říše mrtvých může také odkazovat na hojně rozšířené představy o ptácích, v něž se po smrti přemění lidská duše (finsky „sielulintu“, tj. doslova „pták-duše“).¹⁵⁹ Labuť do této skupiny ptáků sice tradičně nepatří, ale v případě tohoto okruhu lidové poezie se může jednat o jakousi inovaci.

3.3 LABUTÍ PŘIROVNÁNÍ A METAFORY

V předchozích podkapitolách jsme se věnovali labuti jako posvátnému ptáku. Nyní se zaměříme na výskyt labutě v básnických obrazech – přirovnáních a metaforách. Těch nacházíme poměrně velké množství napříč celou finskou lidovou slovesností a mnohá převzal Lönnrot i do *Kalevaly* a *Kanteletar*. O hojnosti zobrazování ptáků a ustálených konotací s nimi spojených jsme hovořili již v úvodu k této kapitole. Podívejme se nyní,

¹⁵⁸ SKVR III/248.

¹⁵⁹ Těmto mýtům se v rozsáhlých studiích věnoval Martti Haavio (např. *Sielulintu: eräiden motiivien selvittelyä*, 1950).

v jakých konkrétních souvislostech se objevuje v lidové poezii labuť.

Metafory z ptačího světa dodávají básním určitý odstín a svým způsobem je ozvlášťují; nelze je ale číst jako rysy opravdového symbolizmu.¹⁶⁰ Jejich záměrem není zachytit něco neuchopitelného, ale jen připodobnit zobrazované ke známému, rozšířit popis známého a povznést jej na uměleckou úroveň. Ptačí metafory v lidové slovesnosti jsou proto hodně blízké přirovnáním.

Labuť, zejména pro svou bělost symbolizující panenskou čistotu a nevinnost, v básních často zastupuje mladé dívky nebo děti. Někdy se vyskytuje spolu s dalšími ptačími druhy, které zase svým osobitým charakterem dokreslují celkový obraz:

Täss on tykky tyttölöi,
Joukko suuri joutsenii
Parvi suuri parpusii.¹⁶²

Zde je hlouček¹⁶¹ děvčátek,
velká skupina labutí,
velké hejno vrabčáků.

V případě dívek-labutí se nejčastěji jedná o svatební písně nebo písně spojené s námluvami a ústředním východiskem srovnání je tedy bělost znamenající čistotu. Je zajímavé, že ve slovesných útvarech se vyskytuje dívka-labuť jak sama, tak hojněji jako skupina dívek, která je přirovnávána ke skupině či hejnu labutí (joutsenjoukko / tyttöjoukko; joutsenparvi / tyttöparvi).¹⁶³ Nejčastěji se tento motiv vyskytuje v krátkém příběhu námluv; mladík vidí ve vesnici hlouček dívek, který je obvykle v juxtapozici s hejnem labutí na řece a tetřívku u cesty, nejhezčí z nich se mu zalíbí a začne se o ni – většinou neúspěšně – ucházet.

Poika tuima Tuurikkainen,
Löysi tieltä tulless[ansa],
L[öysi] t[ieltä] tetriparven,
Jo'en alta j[outsen] p[arven],
Kylän päästä neitoringin.
Otti neittä olkapäästä,
Alko ne[ittä] haastatella,
Haastatella, haukutella:
"Läh[e], ne[itonen], mi[ulle],
M[iulle] m[iehelle] hy[välle]!"¹⁶⁴

Přísný chlapec z Turku
potkal na cestě, když přicházel,
potkal na cestě hejno tetřívků,
u řeky hejno labutí,
na konci vsi hlouček dívek.
Chytil dívku za rameno,
začal se dívky vyptávat,
vyptávat a pokřikovat na ni:
„Dívenko, pojď za mnou,
za mnou, dobrým mužem!“

Jiný typ básní popisuje, jak z dívky vyroste krásná labuť, slepice nebo kuře či kachna,¹⁶⁵ po

160 Hokkanen, *Lintusymboliikka suomalaisessa kansanlyriikassa* (nepublikováno), s. 4.

161 Slovo „tykky“ doslova označuje mohutnou zmrzlou krustu sněhu na stromě; zde je ve finštině použito zejména kvůli aliteraci.

162 SKVR V2/812.

163 Joutsenjoukko – skupina labutí, tyttöjoukko – skupina dívek, joutsenparvi – hejno labutí, tyttöparvi – hejno dívek.

164 SKVR IV1/259.

165 Tyto výrazy nemají ve finštině v souvislosti s dívkou pejorativní nádech jako v češtině.

které bude toužit mnoho mužů. Některé z těchto básní převzal Lönnrot do *Kanteletar*:

Katsopa tätä tytärtä!
Tästä kasvavi kananen
tästä joutsen jouahtavi
sorenevi kunnon sorsa.¹⁶⁶

Podívejte na tu dceru!
Z ní vyroste kuřátko,
z ní se stane labuť,
zkrásní v pěknou kachničku.

Rozšířené byly také svatební písně, ve kterých se zpívá, jak byla z hejna odvedena nejlepší z labutí. Dívka je zde opět v juxtaopozici nejen s labutí, ale i s husou či lesními plody.

Hävis hanhi parvesta,
Joutsen joukosta katosi,
Paras hanhi parvestani,
Paras joutsen joukostani.¹⁶⁷

Zmizela husa z hejna,
labuť z houfu ztratila se,
nejlepší husa z mého hejna
nejlepší labuť z houfu.

Nejrozšířenější labutí metafora ve finské lidové slovesnosti zastupuje děti. Setkáváme se s ní především v typu básní vyprávějících o tom, jak matka vychovává hejno kuřat-labutí, které pak orel či jiný dravý pták rozežene do širého světa. Toto schéma krátkého příběhu zůstává ve všech verzích obdobné. Upravenou podobou této básně sestavenou z různých variací Lönnrot začíná kalevalský cyklus o Kullervovi:¹⁶⁸

Kasvatti emo kanoja,
suuren joukon joutsenia.
Kanat aijalle asetti,
joutsenet joelle saattoi.
Tuli kokko, niin kohotti,
tuli haukka, niin hajotti,
siipilintu niin sirotti...¹⁶⁹

Kuřat hejno měla matka
sněhobílá labuťátka,
ona vedla ke kurníku,
tato vedla ku rybníku;
přilít orel, rozplašil je,
přilít luňák, rozprášíl je,
pták perutý rozptýlil je.¹⁷⁰

Tento typ básní se vyskytuje napříč celou finskou lidovou poezií. Základem pro básnický obraz je podobně jako u dívky bělost evokující čistotu a nevinnost, což bývají obvyklé atributy dětí. Naši pozornost může upoutat opozice labutě a dravého ptáka, který je sám o sobě metaforou běhu života, možná jeho bouřlivých událostí. Souboje orla a labutě známe již z antické mytologie;¹⁷¹ bylo by ovšem mylné domnívat se, že právě odtud se tento motiv dostal finské lidové slovesnosti. Jedná se spíše o obecný přírodní obraz

166 *Kanteletar elikkä Suomen kansan vanhoja lauluja ja virsiä*, II/I/36, 2005, s. 168. Verze Eliase Lönnrota podle SKVR XIII2/3271 a 3272.

167 SKVR III2/1772, část svatební písně ze západní Ingrie, kterou zpívá rodina nevěsty při usedání ke stolu v domě ženicha.

168 Stejný motiv byl použit také v *Kalevale* XXX/417–426, kdy Lemminkäinen v Pohjole vzpomíná na svou matku a v *Kanteletar* báseň *Emon kanaset* (Matčina kuřátka, v Holečkově překladu *Rozptýlené děti*; in *Kanteletar. Finská národní lyrika*, 1904–1905, s. 36–37).

169 Lönnrot, *Kalevala* 1849, XXXI/1–7 [online].

170 Lönnrot, *Kalevala*, 1999, str. 244. Přeložil Josef Holeček.

171 Viz kapitola 2.1 Labuť v antické kultuře a mytologii.

souboje dravého ptáka a jeho kořisti, který je umělecky zachycen a povýšen na metaforu.

Z genderového hlediska je zajímavá variace, v níž namísto matky, která vychovává své děti, vystupuje sámský chlapec Lauri.¹⁷² Nicméně vzhledem k tomu, že se jedná pouze o ojedinělý případ, nelze z toho vyvozovat obecnější závěry. Kromě dítěte může být labuť také metaforou matky dětí.¹⁷³ V této souvislosti se opět vyskytuje ve variacích s dalšími ptáky – pěnkavou, kachnou, krůtou aj.

Díky sličnosti a „přítulnosti“ se labutí pár stal obrazem milenců; tuto metaforu nacházíme v celé evropské literatuře. Ve finské lidové slovesnosti se nám dochovala velmi poetická a smutná báseň *Pois on mennyt meistä toinen* (Jeden z nás odešel) o smrti jednoho z milenců a truchlení druhého. Lönnrot ji v Kanteletar zařadil do oddílu *Tyttöin lauluja* (Písňe dívek). Nás zajímá především její úvod:

Kaks' oli meitä kaunokaista tällä saarella kanoa ja joella joutsenutta yhenmuotoiset molemmat. ¹⁷⁴	Byli jsme, jak na ostrově dvoje útlých koroptvíčat na řece dvě labuťátek jeden byli jsme jak druhý. ¹⁷⁵	Dva jsme byli krásní na tomto ostrově kuřátka a na řece labutě oba dva stejní. ¹⁷⁶
--	---	--

Opusťme nyní básnické obrazy, v níž labuť zastupuje lidské bytosti, a podívejme se ještě na některé další. Již dříve jsme zmiňovali spojitost labutí s loděmi. Ta vznikla jistě velmi dávno a téměř automaticky prostým pozorováním – labuť tráví většinu času plaváním po vodní hladině a tvar jejího těla může loďku připomínat. V evropské kultuře nacházíme celou řadu obrazů lodí tažených labutěmi, či přímo labutích lodí.¹⁷⁷ Ve finské lidové slovesnosti je rozšířeno několik typů spojení labutě a člunu. Jedním z nich je poetický popis plavby lodi, jejímž jednotlivým částem jsou přisuzovány ptačí zvuky. Lönnrot jej v 39. runě Kalevaly, v níž se Väinämöinen, Ilmarinen a Lemminkäinen společně plaví do Pohjoly pro sampo, předkládá takto:

airon pyörät pyinä vinkkui, terät teirinä kukerti, nenä joikui joutsenena, perä kaarskui kaarnehena, hangat hanhina havisi. ¹⁷⁸	kolíky jim křepelají lopaty jim lachotají přída pěje jako labuť, lodi žád' jak havran kváče opačina husou kachtá. ¹⁷⁹
--	--

172 SKVR IV3/3440.

173 SKVR III3/3371, VIII1/890

174 Kanteletar elikkä Suomen kansan vanhoja lauluja ja virsiä II/1/55, 2005, s 175. Elias Lönnrot podle SKVR XIII2/3711.

175 Kanteletar. Finská národní lyrika, 1904–1905, s. 94. Do češtiny přeložil Josef Holeček.

176 Vlastní doslovný překlad.

177 Viz kapitola 2.2 Symbolika labutě v období evropského středověku.

178 Kalevala XXXIX/320–324.

179 Lönnrot, Kalevala, 1999, str. 293. Do češtiny přeložil Josef Holeček.

Podobný popis je častý ve slovesných útvarech sesbíraných v Dvinské Karélii. Některé písně, jež využívá Lönnrot v *Kalevale*,¹⁸⁰ se váží k plavbě hrdinů do Pohjoly, jiné se zpívaly, když nevěsta připlouvala domů.¹⁸¹ Celá loď je v textu rozčleněna na jednotlivé části, kterým jsou přisouzeny jisté charakteristické vlastnosti. S labutí, respektive jejím zpěvem, je srovnávána lodní příď. Ve finské lidové slovesnosti nemá labutí píseň konotaci jinak známou v evropské kultuře¹⁸² a verš je tak nutně číst pouze jako popis radostné cesty vpřed s důrazem na zvukomalebnost, bez hlubších symbolických souvislostí.

Loď je s labutěmi spojována i v jiném případě, kdy dívka vidí cosi v dálce na moři a není si jistá, je-li to naplavené listí či sláma, hejno ptáků nebo ryb.¹⁸³ Dívka jmenuje různé možnosti a zařikává domnělé naplaveniny, ryby a ptáky, aby zamířily pryč od ní. Listí se má rozprostřít, ryby odplavat do hlubiny a labutě vznést do výšky. Později se ukáže, že to není žádná z uvedených možností, ale že se k ní blíží loďka vezoucí na své palubě hrdinu Ilmarinena nebo v jiných verzích Väinämöinena. Labuť zde není použita záměrně pro svou specifickou symboliku; ptačí hejno schopné vzletět k nebi pouze představuje opozici k rybám potápějícím se do hlubiny. Labutě, které se do verše hodí díky aliteraci „joutsen joukko“ (labutí hejno), byly někdy ve stejném případě zaměňovány za jiné ptáky. Například Lönnrot zvolil do *Kalevaly* variantu s hoholkou lední (finsky „alli“).¹⁸⁴

K labuti je loď přirovnávána také ve staré finské hádance: „Joutsen lenti jotkutteli, wettä siiwet pärsytteli?“¹⁸⁵ (Labuť pozvolna letěla, křídla cákala vodu) – správná odpověď je samozřejmě člun, loďka.¹⁸⁶

Pro svou zářivě bílou barvu byly labutě odedávna také symbolem čistoty, pro svůj majestátní vzhled symbolem krásy, ladtosti a vznešenosti. Proto jsou k nim ve svatebních

180 SKVR II/30, 657, 659 aj.

181 SKVR I4/2252a, 2253, 2257 aj.

182 Viz kapitola 2.5 Labutí píseň.

183 SKVR III3/3428, IV1/473, 618, 1339, IV2/2076nn, IV3/3149.

184 *Kalevala* XVIII/56. V českém překladu Josefa Holečka se nicméně ve stejném verši objevuje místo „armas alliparvi“ (drahé hejno hoholek) zřejmě kvůli aliteraci „labutí lepých zástup“. Vzhledem k variacím v lidové slovesnosti a také tomu, že symbolika jednotlivých ptačích druhů je v tomto verši potlačena, nelze tvrdit, že by Holečkovy překladatelské řešení nebylo přijatelné. Pro nás je jen zajímavé, že v českém překladu *Kalevaly* je o jedno labutí hejno více než ve finském originále.

185 Lönnrot, *Suomen kansan Arwoituksia ynnä 189 Wiron arwoituksen kanssa* [online], 23/292.

186 Hádanky, v níž labuť zastupuje loďku a naopak, jsou běžné nejen ve finské slovesnosti. Pro srovnání doporučuji například anglickou hádanku z *Prettie Riddles* (1631), v níž je popisována loď se specifickými vlastnostmi charakteristickými pro labuť, jež je správnou odpovědí. In Taylor, *English Riddles from Oral Tradition*, 1951, s. 496.

písniích přirovnávány starosvatovy¹⁸⁷ holínky nebo punčochy.¹⁸⁸ Vedle labutí ale ve stejné sérii přirovnání najdeme i husy nebo tetřívky. Výstižná je také hádanka „Mikäs sitä joutsenta valkosempi on?“¹⁸⁹ (Co je bělejší než labuť?), jejíž správná odpověď „enkeli“ (anděl) vystihuje, že v pozemském světě není nic čistější a bělejší než právě labuť. Na labuť a čistotu vtipně odkazuje také krátké zařikávadlo, které se deklamovalo, když se odcházelo prát:

Lika linnaan,	Špína na hrad,
Paska pappilaan,	marast na faru,
Joutsenet meijän joelle. ¹⁹⁰	labuť na naši řeku.

Bělostnou barvu labuť využívá i nereálná podmínka „až labuť zčerná“, která se vyskytuje ve výčtu podmínek v některých textech,¹⁹¹ kde se jeden muž ptá druhého, případně matka syna, kdy se vrátí zpět domů z cest. Symbolika barevných protikladů je v nich někdy umocněna slovy „konsa korppi valkenoo ja joutsen mustenoo“¹⁹² (až havran zbělá a labuť zčerná). Že labuť sloužila jako přirovnání bílých věcí i v jiných ugrofinských jazycích, dokazuje například tato vepská hádanka zaznamenaná Lönnrotem: „Täys karsin valgtit joutsnit? Hambhad suus.“¹⁹³ (Plný chlívek bílých labutí? [Co je to?] Zuby v ústech.).

3.4 OBRAZY LABUŤ V PŘÍROZENÉM EKOSYSTÉMU

Kromě velké řady přirovnání a jednodušších metafor zobrazovala lidová poezie obyvatele přírody v jejich přirozeném prostředí s čistě uměleckým cílem bez symbolického záměru. A proto vždy předtím, než se začneme zkoumat básnické obrazy a síť souvislostí, měli bychom se zamyslet, jestli v daném případě labuť nemůže být v textu jednoduše pouhou labutí. Lidová slovesnost, která vzniká spontánně, často popisuje skutečnost takovou, jaká

187 Starosvat (finsky „patvaska“, „saajannainen“) – družba, pořadatel svatby obvykle z ženichovy strany, který zve svatební hosty a organizuje průběh svatebních oslav.

188 *SKVR* I3/1594, 1675nn, II/493a, 494. Viz též *Kalevala* XXV/593–598.

189 *SKVR* X1/120 nn.

190 *SKVR* XIII3/10046.

191 *SKVR* IV1/230, IV2/1604, VII2/1397a, b, 1398, XIII1/1340.

192 *SKVR* VII2/1397a.

193 Lönnrot, *Om det Nord-Tschudiska språket. 8. Några ordspråk och gåtor*, s. 55. Hádanka má obdobu i ve finštině: „Walkiata joutsenta karsina täynnä? Hampaat ja suu.“ (Plný chlívek bílých labutí? [Co je to?] Zuby a ústa). LÖNNROT, Elias. *Suomen kansan Arwoituksia ynnä 189 Wiron arwoituksen kanssa* [online], 1917/141.

je, a primárně se nesnaží vytvářet složité konstrukce aluzí a mnohvrstevnatou symboliku, i když ta někdy může dílem času a vzájemné interakce textů i kulturních tradic vznikat. Podívejme se nyní na labuť v lidové slovesnosti jako součást obrazu finské přírody. Z tohoto hlediska je zajímavé především pozorovat spojení labutě s ekosystémem, v němž se vyskytuje.

Z přírodovědného hlediska je labuť vodní pták, takže nás nepřekvapí, že je nejčastěji zobrazována přímo na vodní hladině. Je ovšem zajímavé, že ačkoli obývá především stojaté vody, v lidové poezii se s ní často setkáváme na řekách a potocích, méně často v bažinách. Na druhou stranu je pravda, že v jižních částech Finska, kudy labuť zpěvná jen prolétá cestou do severních hnízdišť, často odpočívá na tocích řek, neboť ty jako první rozmrzají, a tak jsou dostupné i v době, kdy jezera ještě pokrývá led. „Joutsen“ (labuť) a „joki“ (řeka) sice vytvářejí aliteraci, takže zde mohlo dojít k básnickému ústupku častější realitě, ale může se také jednat o výsledek pozorování z jiných krajů než přímo z oblastí hnízdišť.

Přírodní obrazy, v jejichž rámci se labutě vyskytují, zahrnují obvykle celou škálu dalších ptáků či jiných zvířat. Labuť je tedy opět součástí výčtu a variací. Vždy je však pevně dodržováno spojení labutě s ekosystémem, který je jí vlastní, tedy se stojatou nebo tekoucí vodou, bažinami a řekami. V lidové slovesnosti je takovýchto příkladů mnoho, několik jen drobně upravených najdeme také v *Kalevala* i *Kanteletar*. Když se Väinämöinen rozehraje na kantele, všichni obyvatelé přírody se shromažďují, aby si jeho překrásnou hru poslechli, mezi nimi i „joutsenet sulilta soilta“¹⁹⁴ (labutě z roztátých bažin). V pěveckém souboji dvou soků vyzpívá jeden z nich rybník s kachnami a druhý, když na něj ve zpěvu přijde řada, mu jej odčaruje a s ním i „sorsat soille, telkät teille, / joutsenet jokien suille“¹⁹⁵ (kachny do bažin, hoholy na cesty, / labutě na ústí řek). Jiný pěvec vychvaluje vlastní obec a neopomene zmínit, že „Joki on keskellä kylää, / Joutsenet joessa uivat“¹⁹⁶ (Řeka je uprostřed vesnice / labutě na řece plují).

S výčtem podobných obrazů bychom mohli pokračovat dlouho.¹⁹⁷ Uveďme ještě alespoň jeden krátký text, v němž se různí ptáci a člověk přou o pro ně přirozené ekosystémy:

194 *Kalevala* XLI/86. SKVR V1/131.

195 *Kanteletar elikkä Suomen kansan vanhoja lauluja ja virsiä* II/283. SKVR VII2/1575.

196 *SKVR* III3/3577.

197 Např. *Kanteletar elikkä Suomen kansan vanhoja lauluja ja virsiä* II/III/250, *Kalevala* IX/81–86.

Kuret soita riiteliit,
Kuret soita, miehet maita,
Joutsenet joki-vesiä,
Kajavaiset kaivovettä.¹⁹⁸

Jeřábi přou se o bažinu
jeřábi o bažinu, muži o půdu,
labutě o říční vodu,
racci o vodu ze studny.

Logické spojení labutě s vodou dokazuje, že jednou z cest, kterou se lidová slovesnost ubírala, bylo věrné zobrazování okolního světa. Voda zde nepředstavuje žádnou symbolickou hladinu, na níž by se labutě vznášely, ale jen přirozený ekosystém, který ptáci obývají. Ve středu pozornosti je prosté bytí, přirozená existence na přirozeném místě, jež tvoří běžnou součást našeho světa a každodenního života.

Jinak je tomu v případě ojedinělého obrazu mytické severní země Pohjoly, s níž vedou hrdinové Kalevaly neustálé boje. Pohjola je popisována jako nehostinná mrazivá krajina, kde je všechno pokryté sněhem a ledem, žijí tam ledoví zajíci a medvědi a na zmrzlé řece plavou sněžné kachny a „ledové labutě“ (hyinen joutsen).¹⁹⁹ Jedná se o popis čistě fantastický. Má sice určitý reálný základ, neboť v severní části Finska bývají větší zimy a sníh a led se zde drží déle než na jihu, nicméně sněžná a ledová fauna je smyšlená a slouží potřebám básnického účinku popisu mytické krajiny.

3.5 BAJKA O PYŠNÉ LABUTI A HUSE

Specifickou část finské lidové poezie představuje žánr bajek. Podobně jako ve známých evropských umělých bajkách (ezopských, La Fontainových, Krylovových) v nich také většinou vystupují zvířata s lidskými vlastnostmi. Finské bajky ale nemají vždy tak důsledně strukturovanou pointu. Je v nich patrná „vůně lesa“ a morálka typická pro život v blízkosti přírody. Protože se jedná o lidovou slovesnost, výsledné bajky nejsou tak stylově semknuté jako ty umělé. Nicméně právě jejich blízkost k přírodě a jinému, praktickému způsobu myšlení, naivní bezprostřednost a poučnost s nádechem lehké satiry z nich dělá pozoruhodné literární útvary.²⁰⁰

Jedním z typických příkladů finských lidových bajek je *Joutsen ja hanhi* (Labuť a husa),²⁰¹ která je zároveň jedinou bajkou ve finské slovesnosti, v níž se vyskytuje labuť.

198 SKVR IV3/4054.

199 Kalevala 48/333–345.

200 Rancken, *Kantelettaren faabeliaiheista*, 1959, s. 77, 90–91.

201 Celý text i s doslovným českým překladem viz textová příloha č. I.

V různých obměnách byla sbírána v Ingrii a Karélii,²⁰² dlouhou upravenou verzi najdeme i v Lönnrotově *Kanteletar*.²⁰³

Děj bajky je poměrně jednoduchý – husa se vrací od břehu, kde myla svá mláďata, a labuť se jí ptá, jestli by neumyla i její. Když husa odmítá, labuť jí začne vyhrožovat, že ji utopí v moři, spálí v ohni, oběsí na šibenici nebo vyhodí z brány, ale husa si vždy ví rady a odvěti, jak se ubrání. Celý text je pouze dialog labutě a husy, první se ptá nebo hrozí a druhá odpovídá. V bajce sice chybí výrazná pointa, nicméně právě to je pro finské lidové bajky typické. Otevřený konec dává volný prostor fantazii čtenářů, respektive posluchačů.²⁰⁴ Důležité je ale také zmínit, že popěvek s textem bajky byl součástí taneční hry pro děti. Ve hře proti sobě stojí dva soupeři představující husu a labuť, zpívají a hašteří se a ten, kdo přemůže svého soka, se stává labutí a vyzývá další husu k souboji.²⁰⁵

Pro nás je zajímavé, že lidová bajka přivádí na scénu právě husu a labuť, jež se často v různých souvislostech objevují spolu. Vzpomeňme na řadu výše zmíněných variací, kde se vyskytovaly oba druhy ptáků, i na různé texty z mimofinského prostředí, například Andersenovu pohádku *Den grimme ælling* (Ošklivé káčátko). V lidové bajce je mezi labutí a husou výrazný distinktivní rozdíl – labuť představuje namyšlenou, línou a pyšnou postavu a husa naopak postavu pilnou, zkušenou a odvážnou. Na to ostatně odkazují i atributy, kterými se ptáci častují – husa říká labuti „joutseneni ylpiä“ (má pyšná labuti), zatímco labuť huse „hanhoseni valkia“ (má bílá huso); je pozoruhodné, že atribut bělosti je přiřknut huse a ne labuti, pro kterou je tradičnější.

Text je také možné číst jako alegorii – jedná se ostatně o bajku – na pracující prostý lid představovaný husou a líné panstvo, labuť, které chce lid jen využít k tomu, aby za něj pracoval a vyhrožuje mu všemi možnými prostředky. Husa je svou povahou přece jen prostší než aristokraticky působící labuť. Takovéto chápání labutě je ve finské slovesnosti ojedinělé, o to více ale pozoruhodné.

202 SKVR III2/1573, IV2/2225, VII/2350, VII3/4265, XIII1/66, XIII3/7231–7324, XV/635.

203 *Kanteletar elikkä Suomen kansan vanhoja lauluja ja virsiä*, I/III/198, 2005, s. 136–137.

204 Rancken, *Kantelettaren faabeliaiheista*, 1959, s. 85.

205 Vysvětlivky k SKVR XIII3/7321.

4 ANTICKÁ KULTURA A FINSKO 19. STOLETÍ. LABUŤ V POEZII JOHANA LUDVIGA RUNEBERGA A ALEKSISE KIVIHO

Prvním finským básníkem, v jehož tvorbě sledujeme výraznou osobitou symboliku labutě, byl Johan Ludvig Runeberg. Východiskem pro uchopení této symboliky pro něj byla antická kultura. K antickým představám, alespoň co se zde uvedené tvorby týká, se vrací i o tři desítky let mladší spisovatel Aleksis Kivi. Podívejme se nyní, jak se antický mytologický základ promítl do jejich zpracování motivu labutě.

4.1 BÁSNICKÁ TVORBA JOHANA LUDVIGA RUNEBERGA

Johan Ludvig Runeberg (1804–1877) je považován za jednu z vůdčích postav finského romantizmu.²⁰⁶ Přestože psal švédsky, bývá pro význam své tvorby i její náměty označován za „finského národního básníka“ (Suomen kansallisrunoilija).²⁰⁷ Těžiště jeho tvorby spočívá ve veršovaných eposech a zejména pak v souboru lyricko-epických skladeb *Fänrik Ståls sägner* (1848, 1860; Příběhy praporčíka Ståla), významné jsou ale i jeho tři básnické sbírky nazvané jednoduše *Dikter I, II, III* (1830, 1833, 1843; Básně I, II, III).

Runebergovy krátké lyrické básně vykazují nejzřetelněji romantické tendence. Není to ovšem monumentalita Byronova nebo titánství Shelleyho, ani „bombastická metaforičnost romantiků švédských – proti ní stojí u Runeberga jednoduchost inspirovaná lidovou poezií“.²⁰⁸ Ve svých přírodních, milostných a náladových básních Runeberg popisuje a akcentuje nejčastěji panenskou finskou krajinu a její obyvatele, člověka i zvířata. Z jeho poezie vyzařuje radost a až idylické štěstí,²⁰⁹ upřímnost citů i čisté víry a okouzlení přírodou, to všechno v duchu romantického idealizmu.

Pro většinu kratších Runebergových textů je charakteristické přísné dodržování

206 „Finský“ je zde i dále chápáno teritoriálně, nikoli jazykově.

207 Laitinen, *Suomen kirjallisuuden historia*, 1981, s. 174.

Wrede, *Johan Ludvig Runeberg – kansallisrunoilija*, 1999, s. 220.

208 Černík, *Johan Ludvig Runeberg*. In: Hartlová, D. a kol. *Slovník severských spisovatelů*, 2004, s. 412.

209 Karhu, *Suomen kirjallisuus I*, 1979, s. 265.

metrického schématu, důsledná, ale zároveň lehká rytmičnost a z ní vycházející zpěvnost. Proto byly také mnohé básně zhudebněny a jako písňové texty jsou známé a oblíbené dodnes.

Runebergova první sbírka *Dikter I* (1830; Básně I), která je pro tuto práci zásadní, neboť právě v ní se vyskytuje nejvíce obrazů a motivů labutě, je v dějinách finské literatury významná hned ze dvou důvodů. Jednak znamenala počátek rozkvětu vydávání poezie ve Finsku²¹⁰ a jednak v ní uvedené texty poprvé ve finské literatuře výrazně kombinují domácí a současné evropské tradice: kromě romantizmu, dominantního v době vydání sbírky, vykazují básně vlivy švédské rokokové lyriky,²¹¹ evropského klasicizmu a zejména pak klasického antického básnictví, k němuž se evropská kultura neustále vracela a vrací. Velkým zdrojem inspirace byly pro Runeberga Horatiovy ódy, a to jak po stránce formální, tak i obsahové.²¹² Bez nadsázky je tak možné říct, že sbírka *Dikter I* byla prvním významným mostem mezi finskou a klasickou kulturou.

Novinkou bylo také pojetí frontispisu sbírky. Zdobí jej ilustrace k básni *Svanen* (Labuť), pod níž je uvedena její závěrečná sloka.²¹³ Autorem výtvarného řešení byl B. A. Godenhjelm. Umístění čtyřverší na takto významné místo naznačuje, že jej autor zvolil jako motto celé sbírky a že je tak možné báseň *Svanen* chápat jako programovou.²¹⁴ Propojuje v sobě totiž dva základní motivy, které jsou navíc úzce spjaty se symbolem labutě – oslavu severské přírody a kontakt severské a antické kultury.

210 Do doby vydání tohoto díla vycházely ve Finsku sbírky poezie jen ojediněle a Runebergovy *Dikter I* se tak staly vzorem pro autorovy následovníky. Ti se inspirovali také ve finském prostředí dříve neobvyklým pojetím básnické sbírky jako jednotného celku – pečlivým rozdělením básní do oddílů a poukázáním tak na jejich souvztažnosti. Laitinen, *Runebergin runoilijantien alku (Esipuhe)*, 1987, s. 13.

211 Laitinen, *Runebergin runoilijantien alku (Esipuhe)*, 1987, s. 15.

Viz též Nummi, *Runebergin kultainen teema – Apollon joutsen*, 2004, s. 132.

212 Mezi Runebergovy horatiovské ódy patří básně *Till Frigga* (Pro Friggu), *Flickans klagan* (Nářek dívky), *Till Oron* (Neklidu), *Färd från Åbo* (Jízda z Turku). Básně podobající se Horatiově jarním ódám jsou *Svanen* (Labuť), *Vår-morgonen* (Jarní ráno) a *Vårvisa* (Jarní píseň). Nummi, *Runebergin kultainen teema – Apollon joutsen*, 2004, s. 132.

213 Obrazová příloha č. XIII.

214 Nummi, *Runebergin kultainen teema – Apollon joutsen*, 2004, s. 133–4.

4.2 PTÁCI V RONEBERGOVĚ POEZII

Obrazy ptáků jsou v Runebergově lyrické i epické poezii velmi časté. Hojný motiv chytání ptáků slouží jako metafora pro dobývání srdcí, jak je tomu například ve veršovaném eposu *Hanna* (1836).

Kromě ptáků obecně bez udání specifického druhu se v Runebergových verších setkáváme s vlaštovkami, skřivany, kolihami, hoholy či labutěmi. Konkretizací jednotlivých ptačích druhů je vytvořen exaktnější básnický obraz, v němž má každý druh své přesné místo a účel. Nezřídka se tyto jednotlivé menší obrazy seskupují do většího celku a vytvářejí rozmanitou ptačí mozaiku připomínající lidovou slovesnost:

Svanen speglas ren i sundet,
Knipans hvita vingar hvina,
Lärkan höres högt i höjden,
Spofvens rop kring kärret rullar²¹⁵

Labuť se již odráží v průlivu,
svišť bílá křídla hohola,
z vysoka je slyšet skřivan,
z bažiny se nese křik kolihy²¹⁶

Zvláštní a výsadní postavení v ptačím světě Runebergových básní patří labuti. Dvakrát se vyskytuje jako prosté přirovnání – v epické básni *Krysantos* a v básni *Färd från Åbo* (Jízda z Turku):

Och i bönens djup hans ande svanlik
Ville skölja jordens stoft från vingen²¹⁷

Jeho duch podobný labuti
chtěl smýt prach země z křídla

Och hvita säsom svanor klyfva
Segel vid segel dess blanka yta.²¹⁸

A bílé jako labutě štěpí
plachta za plachtou jeho lesklou hladinu.

Několikrát labuť dokresluje spolu s ostatními ptáky rozmanitý obraz jarní přírody, přičemž ona sama je vždy zobrazena v pohybu, přilétající z jižních krajů do Finska a usadající na vodní hladinu. Je tak zosobněním příchodu jara či raného léta do severní Evropy:

Medan, sväfvande mot jorden,
Svaneflocken hälsar Norden.²¹⁹

Zatímco se snáší k zemi,
hejno labutí zdraví sever.²²⁰

215 Začátek básně *Men min fågel märks dock icke* (Ale můj ptáček není vidět) z oddílu *Ett litet öde* sbírky *Dikter III* (1843, Básně III). In: Runeberg, *Samlade arbeten I*, 1903 [online].

216 Přeloženo s přihlédnutím k finskému překladu *Mutten löydä lintuani* Tarma Manelia. Runeberg, *Mutten löydä lintuani* [online]. Dostupný z WWW: <http://www.runeberg.net/fin/runot2/run_10.html> [verifikováno 9. 5. 2012].

217 Z básně *Krysantos* ze sbírky *Dikter III* (1843; Básně III). In: Runeberg, *Samlade arbeten I*, 1903 [online].

218 Z básně *Färd från Åbo* ze sbírky *Dikter I* (1830; Básně I). In: Runeberg, *Samlade arbeten I*, 1903 [online].

219 Z básně *Vårmorgonen* (Jarní ráno), ibid.

220 Český překlad s přihlédnutím k finskému překladu Kaarla Forsmana *Kevät aamu*, in: *Lyyrillisiiä*

[...] af svanor dragen,
Maj med blomsterhatten²²¹

[...] jede na labutích
máj s květinovým kloboukem²²²

Kromě těchto několika veršů věnoval Runeberg labutím i dvě celé básně – *Svanen* (Labuť) a *Norden* (Sever). První z nich vyšla ve sbírce *Dikter I* (1830; Básně I), druhá v souboru *Idyll och epigram* (Idyly a epigramy) sbírky *Dikter II* (1833; Básně II). Jejich interpretaci se budou věnovat následující kapitoly.

4.3 RONEBERGOVA BÁSEŇ *SVANEN* (LABUŤ)²²³

4.3.1 Základní téma, metrum, básnické prostředky

Podobně jako předcházející úryvky popisuje i tato báseň přilet labutě do severních zemí na konci jara. Je ovšem jedinou básnickou skladbou, v níž nechává Runeberg promluvit samotnou labuť. Prostřednictvím jejího zpěvu jsou popisovány krásy severské přírody. Báseň *Svanen* je možné číst pouze jako mimetický obraz severské krajiny, oslavu její čistoty a v ní prožívané upřímné lásky. Tou také nepochybně je, ovšem samotný chvalozpěv je jen jednou její rovinou.

Výběr metrického schématu básně je důmyslně provázán s jejím obsahem. Runeberg zvolil jamb, přičemž důsledně střídá čtyřstopý a třístopý verš. Vzestupnost jambického verše navozuje lehkou vzletnost a umožňuje přesunout důraz na jádro sdělení na konci veršů. Kvůli sestupnosti slovního taktu je pro vytvoření jambu nezbytné používat anakruze, nicméně právě pomocí nich je vytvořena specifická rytmičnost básně. Nepravidelné opakování předrážek „och“ (česky „a“) a „hur“ (česky „jak“) navozuje atmosféru tanečního rytmu, který Jyrki Nummi přirovnává k baletnímu duetu *pas de deux*.²²⁴

Ve *Svanen* Runeberg používá velmi konkrétních básnických obrazů a lyrického popisu, v němž jsou akcentovány barvy, kontrast světla a stínu a vzhled vody.

runoelmia I [online].

221 Z básně *Majsång* (Májová píseň) ze sbírky *Dikter I*. In: Runeberg, *Samlade arbeten I*, 1903 [online].

222 Český překlad s přihlédnutím k finskému překladu Kaarla Forsmana *Toukokuun-laulu*, in: *Lyyrillisiä runoelmia I* [online].

223 Plné znění básně s doslovným českým překladem viz textová příloha II.

224 Nummi, *Runebergin kultainen teema – Apollon joutsen*, 2004, s. 144.

Personifikace je jen ojedinělá (ve druhé sloce den a nebe), metafory téměř chybí. Snad jedinou, ale o to zásadnější, může být subjekt labutě, který lze s odkazem na Apollónovu labuť interpretovat metalyricky jako postavu básníka, již ovšem není možné banálně rozklíčovat jako samotného Runeberga. Stejně tak, jako je anonymní prostředí – krajina,²²⁵ zůstává neurčitou i zpívající labuť.

4.3.2 Symbolika labutě

Na začátku interpretace Runebergovy *Svanen* je důležité zamyslet se, proč je hlavní „postavou“ básně právě labuť. Důvodů může být hned několik. Labuť byla díky své bělostné barvě i spanilému vzezření ve většině kultur chápána jako symbol čistoty a neposkvrněnosti. Jako taková je více než vhodným doplněním a obohacením panenské severské přírody – Runebergova labuť klidně a hladce usedá na vodní hladinu.²²⁶

Důležitý je také aspekt jarního přiletu labutě. Její cesta do severní Evropy není pouhým návratem tažného ptáka. Symbolika této cesty je výrazně zatížena mytologicky, čehož si byl Runeberg jakožto znalec antické kultury a literatury zjevně dobře vědom. Báseň odkazuje na Apollóna a jeho labutí spřežení, s nímž se každý rok vydával do bájně severní země Hyperboreje.²²⁷ Přilet labutě do jarní severské krajiny evidentně odkazuje na vztah severu a antické kultury a úzce tedy souvisí s programovostí básně i celé sbírky (viz výše).

Jak upozorňuje Nummi, je velmi zajímavé, že báseň oslavující severskou krajinu a přírodu úplně pomíjí starofinskou a staroseverskou symboliku labutě a zaměřuje se čistě na její antická východiska.²²⁸ I to jistě souvisí se záměrem poukázat právě na antiku jako na hodnotný inspirační zdroj. Labuť je tak na jedné straně symbolem starého, tj. antického, klasického, a zároveň nového ve finském prostředí.

4.3.3 Čas cyklický a lineární

V básni *Svanen* se setkávají dvě časové perspektivy. Za prvé je zde akcentován návrat labutě z jejích zimovišť do milované severní krajiny. Labuť přilétá proto, aby zde

225 Viz dále kapitola 4.3.4 Severská příroda jako ráj na zemi, in 4.3 Runebergova báseň *Svanen* (Labuť).

226 Analogii můžeme vidět například v mytologických příbězích o jednorožci známých ze středověkých bestiářů – neposkvrněná bytost skládá svou hlavu pouze do klína panny. Borges, *Fantastická zoologie*, 1988, s. 103.

227 Viz kapitola 2.1 a Švec, *Labuť v antické kultuře* (nepublikováno), 2008, s. 8–9.

228 Nummi, *Runebergin kultainen teema – Apollon joutsen*, 2004, s. 135.

zahníždila, zplodila potomky a spolu s nimi na podzim opět odletěla na jih, příští rok se vrátila a tak pořád dokola. Pravidelné migrace ptáků vytvářejí rovinu věčného opakování, cyklického času, který je sám o sobě nekonečným. V antické kultuře byl cyklický čas spojen s již zmiňovaným Apollónem. Nejen kvůli jeho každoročním a věčně se opakujícím odletům a návratům do tajemné severní země Hyperboreje, ale také díky jeho vztahu k hudbě a harmonii. Podle legendy právě Apollón přidal loutně struny a dal tak vzniknout oktávě, základní stupnici hudebního systému, která se opakuje s naprostou pravidelností.²²⁹

Kromě této věčně opakující se, a tak vlastně nekonečné nadčasové roviny, jsou události básně navíc zasazeny do času lineárně plynoucího – tedy do konkrétní denní a roční doby. Labuť přilétá za jarního (nebo raně letního) večera. Krátkodobá (denní doby) a dlouhodobá (roční doby) perspektiva času jsou tedy navíc postaveny do zřetelného kontrastu. Na jedné straně stojí večer jako symbol konce a na druhé jaro jako symbol začátku. Protože den je z hlediska času roku podřazen, můžeme časovou skutečnost básně chápat tak, že něco krátkého a méně významného končí a něco dlouhého a zásadního začíná.

Vzhledem k povaze básně jako chvalozpěvu na zemi, která je básníkovým domovem, se nabízí národně historická interpretace časové skutečnosti *Svanen*. V první polovině 19. století se Finsko nachází na prahu národního sebeuvědomění a finská kultura na počátku svého velkého rozkvětu, neboli slovy básníka zažívá své jaro. Runeberg samozřejmě nemohl tušit, jak se bude finská kultura dále rozvíjet. Svou básní jí však předpovídá velkou budoucnost a konstruuje její rozvoj. Tato interpretace textu je možná zejména s ohledem na velký časový odstup od doby vzniku básně a na národní mýtus, který byl v průběhu let vytvořen finskými překladateli Runebergovy *Svanen*.²³⁰

Prvními dvěma verši poslední sloky (viz následná citace) básník připomíná relativitu času, ale právě jí tváří v tvář akcentuje závěrečným dvojverším význam přítomnosti ve stylu *carpe diem*. Význam krátkého, ale plnohodnotného okamžiku je motiv opakující se v celém Runebergově díle, stejně jako intenzivní, ale pomíjející cit.²³¹ Za stovky let už na náš život a naše činy nikdo nevzpomene, ale teď, ve víru přítomnosti, můžeme milovat a v jaru, čase slibujícím světlé zítřky, tvořit a radovat se z krásy kolem nás, krásy severské přírody:

229 Švec, *Labuť v antické kultuře*, 2008, s. 8–9.

Viz též CALLIMACHUS. *Hymn to Delos* [online]. Verše 249 nn.

230 Viz dále kapitola 4.3.6.

231 Lassila, *Runoilija ja rumpali*, 2000, s. 30.

Hvad mer, om än din lefnads dröm
Ej sekler tälja får;
Du älskat har på nordens ström,
Och sjungit i dess vår.

Co více než sen tvého života
mohou vyličit staletí;
milovals na proudu severu
a zpívals v jeho jaru.

V básni je jak pro čas cyklický, tak i pro lineární významná právě labuť. Na jedné straně je její migrace spjata s nekonečným opakováním a na straně druhé její přilet za konkrétního jarního večera určuje lineární směr času. Bezvýznamné není ani to, odkud kam se labuť pohybuje. Ačkoli tento fakt není v textu vyjádřen explicitně, můžeme předpokládat, že na sever přiletá ze svých středomořských zimovišť – jako by tedy svým letem spojovala napříč staletími dědictví antické kultury s rodící se národní kulturou finskou. Nummi o pohybu labutě píše, že přiletěla na okraj světa z geografického pohledu vzdálené, ale z kulturního blízké, antické klasické kultury.²³²

4.3.4 Severská příroda jako „ráj na zemi“

Prostředím, do něhož je děj básně zasazen, je idealizovaná severská krajina, která není geograficky blíže specifikována. Podobné místo může ležet kdekoli ve Finsku (případně i jinde v severní Evropě).²³³ Generalizace prostředí je zřejmě záměrná, oslava anonymního místa se automaticky přenáší na oslavu celého Severu.

Na první pohled je místo neuvěřitelně idylické – s nezapadajícím sluncem, jehož paprsky se lesknou na vodní hladině, kontrastují hluboké a temné stíny stromů a chladné vlny. Purpurové červánky dotváří barevnou kompozici podobnou romantickým krajinomalbám. Krátká, ale velmi obrazná slova jednotlivých veršů vykreslují každou konturu dokonalé krajiny, jejíž neposkvrněnost a klid jsou bezchybné možná až příliš, jako by takové místo na zemi ani nemohlo existovat. Pokojná a panenská krajina je v Runebergových básních topos, severská variace na *locus amoenus* pastorální poezie, představa pozemského ráje.

Poklidný klesavý pohyb labutě (1. a 2. verš básně: „Från molnens purpurstänka
rand / sjöns svanen lugn och säll“; Z okraje mraků pokropeného purpurem / snesla se labuť

232 Nummi, *Runebergin kultainen teema – Apollon joutsen*, 2004, s. 144.

233 Mnozí se přesto snažili místo básně přesně lokalizovat. Spisovatel Zacharias Topelius (1818 – 1898) se domníval, že báseň zobrazuje krajinu u Pietarsaari na středozápadě Finska, což zdůvodňoval hojným výskytem olší na zdejších březích a také velkým klidem, který zde panuje a který je podobný atmosféře básně. Různí literární vědci umísťují krajinu básně do okolí obce Kruunupy (západní pobřeží středního Finska, jihovýchodně od Pietarsaari), další do Saarijärvi (střední Finsko severně od města Jyväskylä) nebo Ruovesi (severně od Tampere). Tarmo Manelius, vysvětlivky k Runebergovým básním, in: Runeberg, *Runoja I*, 1987, s. 154.

klidná a blažená) vytváří dvě pomyslné spojovací linie, které obě vycházejí z mytologického vztahu labutě a Apollóna. V horizontální rovině spojuje labuť antickou a severskou kulturu (jak geograficky, tak i lineárně časově) a ve vertikální rovině sféru nebeskou, čili božskou, a sféru pozemskou. Nummi píše, že labuť se snáší jako božský posel z nebeské sféry do pozemské.²³⁴ Cíl labutího letu určuje směr vlivu a inspirace, výchozí bod pak inspirační základ.

Runeberg záměrně přisuzuje labuti polobožskou existenci. Tím nastoluje důmyslné prolnutí pozemského a nebeského prostoru – nebe vysílá labuť jako inspirační impuls pro pozemské dění. Ve spojení s panenskou idylickou přírodou je vytvořen panteistický obraz, ke kterému se Runeberg ještě silněji vrací například v eposu *Julkvällen* (1841; Vánoční večer).

Kai Laitinen upozorňuje, že nebeská a božská rovina je v básni podána jen v náznacích, labuť se snáší od okraje mraků jako zástupce jiného živlu, vzduchu a výšin. Krajinu na chvíli osvětlí rajska záře, nadpřirozený jas; stane se z ní domovina lásky a věrnosti. V básni je možné vidět vzdálený dotek Runebergova platonizmu: dvě nejvyšší ideje Platónovy filozofie, láska a krása, jsou zde přítomny zároveň.²³⁵

4.3.5 Labutí píseň

Verše 5–18²³⁶ popisují obsah labutího chvalozpěvu na severskou krajinu, ale skutečně promluvit nechává Runeberg labuť příznačně až posledním čtyřverším básně. To, že je sloka v básni poslední, její obsah i uvozovací věta z předchozí strofy „och tycktes qvāda sǎ“ (a zdálo se, že zpívá) odkazuje na motiv labutí písně. Tím autor povyšuje chvalozpěv na nejkrásnější možný. Tváří v tvář smrti se vše jeví hlubší, závažnější, dojemnější. Právě tato chvíle je nejkrásnější, protože je chvílí poslední.²³⁷

V první sloce básně jsou záměrně použita obdobně znějící slova „sjönk“ (potápěla se, nořila se) a „sjöng“ (zpívala). Jejich zvuková podoba evokuje i podobu významovou – zpěv podle mýtu znamená pro labuť smrt, tedy přeneseně pomalé potápění, sestup do hlubiny, odkud není návratu. V této souvislosti si povšimněme, že pohyb labutě v básni směřuje pouze dolů; jakmile dosedne na vlny, již nikdy nevzletí vzhůru. Dokonce ani její

234 Nummi, *Runebergin kultainen teema – Apollon joutsen*, 2004, s. 139.

235 Laitinen, *Runebergin runoilijantien alku (Esipuhe)*, 1987, s. 20.

236 Viz textová příloha II.

237 Viz též motiv *carpe diem* poslední sloky zmíněný v kapitole 4.3.3. Čas cyklický a lineární, in: 4.3 Runebergova báseň *Svanen* (Labuť).

zpěv se nenese zpátky vzhůru, ale šíří se pouze horizontálně „från våg till våg“ (od vlny k vlně). Sestup labutě ale nelze chápat v symbolické rovině degresivně, ani její dosednutí na hladinu jako tragický konec. Její přilet a zpěv právě naopak přinášejí naději nového začátku, impulz pro vzednutí vlny národní kultury pod vlivem velké tradice a lásky k vlasti hodné opěvování.

V souvislosti s motivem labutí písně v Runebergově básni bývá často připomínán paramýtus Johanna Gottfrieda Herdera *Der Sterbende Schwan* (1785; Umírající labuť), který Runeberg později po napsání *Svanen* přeložil do švédštiny.²³⁸ Vztahem Herderova textu a básně *Svanen* se zabýval Yrjö Hirn, který poukazuje zejména na tři společné motivy obou textů: odraz zapadajícího slunce na hladině, radostný zpěv, v němž se spojuje klid a štěstí, a věrnou lásku. Hlavním rozdílem je ale to, že Runeberg situuje lásku na sever, kam se labuť touží navracet.²³⁹ V základním konceptu pojetí se *Svanen* od Herderova paramýtu výrazně odlišuje – samotnému tématu labutí písně se Runeberg věnuje jen dílčím způsobem a pracuje s ním jako s daným východiskem. Gunnar Castrén se proto domívá, že vliv Herdera na Runebergovu báseň by měl být brán v potaz jen okrajově.²⁴⁰ Nummi naopak tvrdí, že vztah *Svanen* a *Der Sterbende Schwan* je určen právě záměrným odklonem od základního tématu; zatímco u Herdera převažuje motiv labutí písně, u Runeberga je potlačen na úkor oslavy lásky v severské přírodě.²⁴¹

4.3.6 Písně, překlady a národní mýtus

Básně z Runebergovy sbírky *Dikter I* se ve Finsku záhy staly velmi oblíbené. Velkou měrou k tomu přispělo brzké zhudebnění velké části z nich. V podobě písní byly šířeny nejprve v akademických kruzích v Turku a posléze i mezi ostatním lidem. Jako první zkomponoval hudbu k vybraným dvanácti básním skladatel a vedoucí sboru *Akademiska Musiksällskapet* (Akademické hudební společnosti) F. A. Ehström.²⁴² Jeho píseň *Svanen* s Runebergovým textem byla poprvé provedena v listopadu 1833. V tištěné podobě byly písně vydány až v roce 1846; noviny *Helsingfors Tidningar* jako reakci na to uveřejnily, že ačkoli vychází až nyní, písně se zpívají již přes deset let všude, kde jen je klavír, od

238 Překlad vyšel v deníku *Helsingfors Morgonblad* dne 10. července 1835.

239 Hirn, Yrjö. *Runebergin runoilijaolemus*. Helsinki, 1942, s. 40–42. Podle Nummi, *Runebergin kultainen teema – Apollon joutsen*, 2004, s. 137.

240 Tarmo Manelius, vysvětlivky k Runebergovým básním, in: Runeberg, *Runoja I*, 1987, s. 154.

241 Nummi, *Runebergin kultainen teema – Apollon joutsen*, 2004, s. 137.

242 Fredrik August Ehström (1801–1850). Dalšími významnými skladateli, kteří zhudebnili Runebergovy básně, byli Fredrik Pacius (1809–1891), Karl Collan (1828–1871) a Jean Sibelius (1865–1957).

Helsinki po Tornio.²⁴³

Doba, v níž byla finština na vzestupu, si samozřejmě vyžadovala i finské překlady básní, které tak začaly postupně vznikat. Velkou roli sehrál také fakt zhudebnění – kvůli oblibě sborového zpěvu a učitelským seminářům si finskojazyčné písně doba žádala snad ještě více než básně.²⁴⁴ Ještě během 19. století byla sbírka *Dikter I* (nebo některé její části) přeložena a mnohokrát vydána. Mezi nejznámější překladaatele *Svanen* patří Elias Lönnrot, Yrjö Veijola, Kaarlo Forsman, Tarmo Manelius a Otto Manninen, pro nějž, jak ještě později uvidíme, byla Runebergova *Svanen* inspirací k vlastním symbolistickým labutím básním.²⁴⁵

Runebergovy básně oslavující severskou přírodu uchvátily finské vlastence. Jejich krajina i poklidná atmosféra se postupně stávaly národním symbolem, což platilo obzvlášť o básních *Vid en källa* (U pramene) a *Svanen*. Někteří básníci dokonce interpretovali svými překlady prostředí *Svanen* jako vyloženě finské, i když ve švédském originále se vyskytuje jen neurčitá severská krajina. Jako příklad můžeme uvést úryvky z překladu Yrjö Veijoly:

Om **nordens skönhet** var hans sång,
Hur glad dess himmel är...
(verše 5–6, švédský originál)

O **kráse severu** byla jeho píseň,
jak šťastné je jeho nebe...
(doslovný překlad švédského originálu)

Se lauloi: „Auvo taivainen
on armas **Suomenmaa**...
(verše 5–6, finský překlad Y. Veijoly)

Zpíval(a): „Štěstí nebeské
je drahá **finská zem**...
(doslovný překlad finského překladu)

Hvad mer, om än din lefnads dröm
Ej sekler tälja får;
Du älskat har på **nordens ström**,
Och sjungit i dess vår.
(verše 21–24)

Co více než sen tvého života
mohou vyličit staletí;
milovals na **proudu severu**
a zpívals v jeho jaru.
(doslovný překlad švédského originálu)

„Vaik' on sun elos unelma
niin lyhyt, riittää se;
sä lemmit **Suomen lahdella**,
sä lauloit **Suomelle**.²⁴⁶
(verše 21–24, finský překlad Y. Veijoly)

Ač je sen tvého života
tak krátký, stačí to;
milovals ve **Finském zálivu**
a **Finsku** zazpívals.
(doslovný překlad finského překladu)

Podobný je i překlad Paava Cajandera, na jehož základě dokazuje Pirjo Lyytikäinen, že

243 Podle Laitinen, *Jo lähti pois pakenemaan. Elias Lönnrot ja koronpolun kohtalo*, 2002, s. 326.

244 Laitinen, *Jo lähti pois pakenemaan. Elias Lönnrot ja koronpolun kohtalo*, 2002, s. 329.

245 Viz kapitola 7.2.3 Intertextuální rovina – Runeberg, Leino a francouzský symbolizmus, in: 7.2 Manninenovy básně *Joutsenet* (Labutě) a *Joutsenlaulu* (Labutí píseň).

246 Runeberg, *Joutsen* [online]. Dostupný z WWW: <http://www.runeberg.net/fin/runot2/run_19.html> [verifikováno 9. 5. 2012]. Originální text neobsahuje grafické zvýraznění tučným písmem a podtržením, to bylo přidáno pro účely této práce.

Runebergovy básně byly později čteny a interpretovány v daleko nacionalističtějším duchu, než se jevíly v době svého vydání.²⁴⁷ Finští překladatelé se velkou měrou podíleli na tom, že se z Runebergovy tvorby stal jeden ze základních kamenů finské národní identity. Básni *Svanen* patří v tomto kontextu významné místo.

Na odkaz Runebergovy poezie navazuje i finská literatura 2. poloviny 20. století a vytváří zajímavé intertextuální vazby. Ze *Svanen* cituje například Väinö Linna (1920–1992) v prvním díle románové trilogie *Täällä Pohjantähden alla* (1959; Pod Severkou), který je situován do doby na přelomu 19. a 20. století. Báseň, respektive píseň, vkládá do úst vášnivé fennomance Ellen, manželce faráře. Text nejen dokresluje idylický podvečer na faře a čistý milostný vztah faráře a jeho ženy, ale tím, že je spojen s bojovnicí za finskou ideu a samostatnost Ellen, odkazuje také na Runebergovu labuť jako na národní symbol.²⁴⁸

Aluze a parafráze na Runeberga najdeme i ve finské poválečné poezii, která se ale k národnímu mýtu staví skepticky. Například Maila Pylkkönen (1931–1986) na Runeberga ironicky odkazuje v jedné z básní z celku *Kuka on läsnä* (Kdo je přítomen) ze sbírky *Klassilliset tunteet* (1957, Klasické pocity): „...puhumme hyvistä maasta josta joutsenet lähtivät / tänne missä ihminen kuolemisen kivussa / voi ääntää niin kuin joutsen...“ (...mluvíme o dobré zemi, odkud labutě odletěly / sem, kde člověk ve smrtelné bolesti / může vydávat zvuky jako labuť...).²⁴⁹

4.4 RNEBERGOVA BÁSEŇ *NORDEN* (SEVER)

Zatímco *Svanen* patří k Runebergovým nejznámějším, nejprekládanějším i nejčastěji citovaným básním, *Norden* se řadí spíše k těm méně známějším, i když díky zhudebnění Jeanem Sibeliem²⁵⁰ je živá dodnes. Z našeho pohledu je báseň ovšem velmi zajímavá, neboť je dalším dokladem symboliky labutě jako prostředníka mezi severem a jihem, přeneseně finskou a antickou kulturou, v Runebergově poezii.

Lyrickou skutečnost básně sledujeme prostřednictvím obyvatele severu, který promlouvá k labutím odlétajícím na zimu do teplých krajín. Atmosféra básně, určená jak chmurnou roční dobou, tak symbolikou odletu, kontrastuje s radostnou jarní idylou

247 Lyytikäinen, *Birth of a Nation. The Literary Inscription of Finnishness*, 1999, s. 145.

248 Viz Linna, *Pod Severkou*, 1969, s. 238–239.

249 Pylkkönen, *Klassilliset tunteet*, 1957, s. 43.

250 V cyklu *Sex sänger* (Šest písní) na texty J. L. Runeberga, op. 90, č. 1, 1917.

a přiletem labuti ve *Svanen*. Také krajina, popsaná jen stručně úvodním dvojverším, a jí daná celková nálada se podstatně liší; padající listí a mrznoucí jezera předznamenávají příchod zimy.

Úplně jinak jsou v *Norden* charakterizovány i labutě. Pryč je veškerá radost a štěstí, teskné labutě jen smutně opouštějí milovaný sever a odlétají na jih, kde budou ve smutku plout po tamějších vodách a toužit po návratu zpátky. Ve druhé části básně si člověk ze severu představuje, jak posmutnělé labutě spatří obyvatel jihu a ten se jich zvědavě zeptá na to, jaké je kouzlo severních zemí. Lidé z jihu, kteří stejně jako labutě touží po severu, hledají podle něj nebe.

Báseň opět pracuje s lineárním a cyklickým pohybem, potažmo časem. Fyzický pohyb labutí směřuje tentokrát opačným směrem, tedy na jih, kam se za nimi ubírají i myšlenky lyrického já básně, ovšem jen proto, aby zjistily, že ptáci touží po návratu, cestě zpátky na sever. Kruh se tedy uzavírá.

Jak jsme viděli v předchozích kapitolách, *Svanen* je oslavou severské přírody a podrobněji vylíčené krajiny. *Norden* klade daleko větší důraz na sever v abstraktnějším slova smyslu. Vidíme v něm okouzující, mystický a transcendentní cíl lidské touhy, místo zároveň pohádkové, zakleté („förtrollning“) a zároveň nebeské. Pohanské představy a tradice se v tomto bodě mísí s křesťanskými. Jih s palmami a jejich vlahý stín představuje pozemský svět, s možnou konotací ráje, zatímco sever samotné nebe.²⁵¹

Labutě jsou v této druhé Runebergově básni tedy opět prostředníkem jak mezi jihem a severem, tak i zemí a nebem. Svou cestou zastávají horizontální i vertikální vztah dvou míst, i když v obměněné podobě než ve *Svanen*. *Norden* je opět oslavou severu, básníkovy domova a milované země. Nikam jinam nemohl její obyvatel toužit se vracet, po žádném jiném místě tolik tesknit.

4.5 ALEKSIS KIVI A JEHO BÁSNICKÁ TVORBA

Aleksis Kivi (1834–1872; vl. jm. Aleksis Stenvall) patřil k poněkud mladší generaci než Johan Ludvig Runeberg a podstatně jiná je i jeho tvorba. Jen v málokteré literární studii se proto tyto dva velikáni finské literatury objevují vedle sebe. Z našeho pohledu je to ale

251 Forssell, *Runoilijan elämä. Sanoin & kuvin & sävelin. Tuotanto*. [online].

možné, protože pojetí symboliky labutě ve svých nemnoha básních, kde se labuť objevuje, čerpali zejména z antických mýtů. Oba dva nicméně využili naplno své básnické licence a klasický mytologický základ jim posloužil pouze jako východisko k vlastnímu uměleckému zpracování.

Klíčovou část Kiviho tvorby tvoří na rozdíl od Runeberga poezie, ale především první finsky psaný román vůbec, *Seitsemän veljestä* (1870, Sedm bratří), a řada divadelních her – *Nummisuutarit* (1864, Ševci z Nummi), *Kihlaus* (1866, Námluvy), *Lea* (1869) a další.

Jako prozaik i básník byl Kivi na svou dobu doslova revoluční a proto zůstal tehdejší literární kritikou i čtenářstvem ne zcela pochopen a plně doceněn byl až mnoho let po smrti. Od svých současníků se odlišoval především jiným přístupem k jazyku – stavěl na hovorové řeči prostých Finů, nebál se využívat nářečí ani vymýšlet vlastní slova. Mnozí mu vyčítali, že píše velmi neohrabaně a dopouští se řady chyb. Dnešní doba pohlíží na Kiviho jako na inovátora finského literárního jazyka, který se nebál odklonit od ve své době ve Finsku jediných přijatelných šablon a ustálených postupů a vydat se vlastní cestou.

V Kiviho poezii se tento přístup projevuje především experimentováním s různými metry a veršovými schématy. V oblibě má dlouhý verš; zkouší možnosti hexametru, ale přetváří jej podle vlastních potřeb a naplňuje odstínem hovorového jazyka.²⁵² Patrný je také vliv finské lidové poezie.

Včetně variant a fragmentů známe od Kiviho všehovšudy jen asi sedmdesát básní. Většina z nich vyšla za autorova života, a to ve třech skupinách. První dvě básně byly vydány v albu *Mansikoita ja mustikoita II* (1860, Jahody a borůvky II) redigovaném básníkem Juliem Krohnem. Dalších dvanáct vyšlo o šest let později postupně v březnovém, srpnovém a zářijovém čísle *Kirjallinen Kuukaslehti* (1866, Literární měsíčník), mezi nimi i první verze básně *Lintukoto* (Domov ptáků), které se budeme věnovat nejvíce. Kiviho jedinou básnickou sbírkou je *Kanervala* (1866, Vřesoviště), obsahující celkem patnáct básní. Některé básnické texty se objevují i v románu *Seitsemän veljestä*, další byly nalezeny v pozůstalosti. Typické jsou pro Kiviho delší epické skladby.

252 Analogickým přístupem může být Shakespearův blankvers. Laitinen, *Lyyrikko ennen aikaajan*, 2000, s. XIII.

4.6 PTÁCI V KIVIHO POEZII

Významnou roli v celé Kiviho tvorbě hraje příroda. Není ovšem chápána jako téma, ale jako přirozené prostředí, základní kulisa dění, obývaný prostor. Pro nás je velmi zajímavé srovnání Kiviho pojetí přírody s Runebergovým, které formuloval Eino Karhu. Zatímco Runeberg zobrazuje přírodu jako idylickou a statickou (zde vzpomeňme na *Svanen*), případně uchvacující člověka gigantickou silou, Kiviho příroda je plná pohybu. Člověku nic neusnadňuje, ale zároveň jej ani neohrožuje.²⁵³

Kiviho příroda je velmi živá, bohatá na své obyvatele, přičemž mezi nejčastěji zobrazované patří ptáci. V celé známé Kiviho tvorbě je celkem 276 zmínek o ptácích, což v průměru znamená jednu zmínku na každé dvě strany.²⁵⁴ Jak je pro finskou literaturu typické, autor rozlišuje jednotlivé ptačí druhy. Jejich konkretizací vytváří daleko barevnější popisné i symbolické obrazy, než jaké by načrtl použitím obecného výrazu „ptáci“. Nejčastěji se objevují vír, tetřívka, krkavec, orel, vlaštovka, jeřáb a tetřev. Ptáci slouží velmi často jako přirovnání nebo metafory, někdy dokonce jako nadávky. Objevují se i ptačí osobní a místní jména. V ptačí symbolice je patrný vliv lidové poezie (potažmo obecně lidových představ), ovšem Kivi k ní přistupuje selektivně a využívá jen některé jednotlivosti. Například krkavec a vír se objevují na mnoha místech jako tradiční poslové smrti, ale třeba kukačka se ve spojitosti se štěstím objevuje u Kiviho pouze jednou (v básni *Lintukoto*). V lidové poezii častá hoholka a kachna polák nejsou zmíněné vůbec.²⁵⁵

Labuť se v Kiviho poezii vyskytuje jen ve třech básních, z nichž ve dvou hraje pouze drobnou roli. V básni *Impi ja ryöväri* (Panna a lupič) představuje paralelu k bílému mraku plujícím po obloze:

Mikä lentää tuolla ilmi
Joutsenk' lumivalkea?
Ei, vaan kimaltava pilvi²⁵⁶

Co to vylétá támhle,
je to labuť sněhobílá?
Ne, jen třpytící se mrak

V tomto obraze je možné vidět i symboličtější rovinu. V básni se lupič připlíží z temného lesa k domku, kde žije krásná dívka. Její otec odešel do kostela a zanechal ji na chvíli samotnou. Lupič chce využít příležitosti, ovšem když se přiblíží, je uchvácen překrásným dívčíným zpěvem, v myšlenkách se vrací ke svému dětství a nakonec se otočí a odchází

253 Podle Juutinen, *Linnut Aleksis Kiven teoksissa*, 1985, s. 174. Viz též Karhu, *Suomen kirjallisuus I*, 1979.

254 Juutinen, *Linnut Aleksis Kiven teoksissa*, 1985, s. 176.

255 Ibid., s. 177–178.

256 Z básně *Impi ja ryöväri*. Kivi, *Runot*, 2000, s. 139.

nepozorován zpátky do tmy lesa. Ústředním motivem je souboj světla a tmy, která podléhá nadpřirozené kráse, síle okouzující posvátné písni („pyhä virsi“ – doslova „svatému žalmu“), jež uklébává i okolní přírodu. Labuť je v tomto případě možné usouvztažnit k mnoha rovinám její základní symboliky známé z evropské kultury i finské lidové slovesnosti – panenské čistotě, nadpřirozené (božské) bělosti, krásné dívky a v neposlední řadě i okouzujícímu zpěvu.

V básni *Kanervankankaalla* (Na vřesovišti) je hlavní postavou starý uhlíř, který přes noc bdí u milíře. Když se na chvíli zamyslí a usíná, ze spánku jej probouzí hejno labutí:

Mietteilee ukko ja ummistaa viimein
silmänsä unehen,
kohtapa kuitenkin joutsenten liuta
siivillä vinkuvil
pois tienoihin etelän kiitäen,
taas unesta herättää vanhan.²⁵⁷

Přemítá stařík, zavírá konečně
oči a sní,
za chvíli ale hejno labutí
svištícími křídly
spěchajíc pryč do jižních krajů
zas starce ze sna probouzí.

Stařec otvírá oči a v nočním lese se před ním začnou odehrávat neuvěřitelné pohádkové scény, ozývají se podivné zvuky. Uhlíř poklimbává, chvílemi se probouzí a zase upadá do spánku. Když konečně přichází ráno, vypráví pastýřům o čarovném lesním světě, do něhož nahlédl.

Tématem básně je prolínání snu a skutečnosti, snění jako brána do světa fantazie. Šustění labutích křídel probouzí starce z jednoho snu do jiného, konkrétně do pohádkového světa. Kivi tím zřejmě naráží na nadpřirozenou povahu labutí reflektovanou již v lidové slovesnosti. Také odlet labutí do jižních zemí může odkazovat na exotiku a vzdálené tajemno, které se rázem stává skutečností. Propojení labutí se sněním je ve finské poezii nové. Nejedná se ovšem o propracovanou symboliku, jak je tomu v literatuře přelomu 19. a 20. století, ale spíše jen o letmý náznak. Labutě také v básni nehrají hlavní roli. I když otevírají svět fantazie, zůstávají jen jedním z mnoha motivů básně.

4.7 KIVIHO BÁSEŇ *LINTUKOTO* (DOMOV PTÁKŮ)

Nejvýraznější a nejosobitější symbolika labutě v Kiviho poezii je přítomna v básni

257 Z básně *Kanervankankaalla*. In: Kivi, *Runot*, 2000, s. 67.

Lintukoto (Domov ptáků). Ta se dochovala ve dvou variantách, první patří do série básní vydaných v časopise *Kirjallinen kuukauslehti*,²⁵⁸ druhá nebyla za básníkova života nikdy publikována.²⁵⁹ Verze se liší lexikální i syntaktickou podobou jazyka, jednotlivými slovy i celými obrazy. My budeme dále uvádět jen ty odlišnosti, které jsou distinktivní pro symboliku labutě.

4.7.1 Domov ptáků jako ostrov blažených

„Meres kaukaal eräs saari soma löytyy“ (Daleko na moři je jeden krásný ostrov),²⁶⁰ začíná Kiviho báseň a uvádí nás tak do prostředí, jehož popis dále rozvíjí. Uprostřed ostrova je zelená louka, na ní věčně zlaté pole, uprostřed pole hustý les, tam kopec a na jeho vrcholku dům tvořený spleť stromů a obývaný spoustou švitořících ptáků a bzučících včel. Vše se leskne svěžími barvami, je plné směsice zvuků a radostného života. Základní krajina je rozvržena podobně jako v pohádce nebo mýtu do soustředné kompozice s jádrem v geometrickém středu. Tím jsou stromy tvořící ptačí obydlí. Prostředí tak akcentuje ústřední postavení ptáků v lokálním uspořádání.

Spolu s tisíci ptáků obývají ostrov pidimužici (kerikansa). Je to pracovitý a veselý národ, na jehož hemžení a činnost je radost pohledět. Žijí při neustálém zpěvu a smíchu, neznají bolest a utrpení, hlad, nudu, a dokonce ani smrt, neboť jsou věčně mladí a nikdy nezestárnou.

Obraz světa popisovaného v básni je na první pohled nejen idylický, ale přímo utopický. Ne náhodu je základním prostředím ostrov, pro utopický žánr velmi typická lokace (příkladem je Platónova Atlantida, Moreova *Utopie*, ostrovy Swiftových *Gulliverových cest* a další). Jeho poloha je neurčitá, což evokuje nedosažitelnost. Ostrov tvoří přesně vymezený prostor ohraničený břehem, nekonečná mořská hladina jej naprosto izoluje od ostatního světa a vytváří samostatně fungující kosmos, kde nemusí platit známé přírodní zákony. Proto bývá v různých tradicích na ostrovy situován také pozemský ráj. Mýty o něm často hovoří jako o „ostrově blažených“. Kivi se při psaní *Lintukoto* pravděpodobně inspiroval jak *Osvobozeným Jeruzálemem* Torquata Tassa, tak i divadelní hrou *Lycksalighetens ö* (Ostrov blaženosti) švédského dramatika Pera Daniela

258 *Kirjallinen kuukauslehti*, březen 1866. Zde dále jako *Lintukoto 1*. Pokud se jedná o báseň obecně, bez ohledu na rozdíly v jednotlivých variantách, je uváděna jen jako *Lintukoto*.

259 Zde dále jako *Lintukoto 2*.

260 Z básně *Lintukoto 1*. In: Kivi, *Kootut runot*, 1954, s. 207.

Atterboma.²⁶¹ Kiviho obyvatelé ostrova ovšem nenacházejí blaženost ve věčných radovánkách a odpočinku, ale především v poctivé práci a spokojeném soužití, což obojí dohromady připomíná ideální komunistický model.

V básni je popsán průběh jednoho běžného dne ze života na ostrově. Po úvodním popisu místa jsou představeni jeho obyvatelé. Ráno pracují muži na polích a loukách, ženy tkají látky a připravují pokrmy. Po práci se všichni sejdou u společného jídla, které probíhá za zpěvu tisíců ptáků. Po jídle následují radovánky – kruhový tanec a romantická plavba na labutích. Vpodvečer ptačí zpěv utichá, i vítr přestává dout, každý se ponoří do vlastních myšlenek a v tichosti hloubá. Krátké teskné zamyšlení střídá večerní zábava. Po zpěvu a tanci malí obyvatelé idylického ostrova usínají a nechávají si něco krásného zdát. Klidnou noc následuje zářivé ráno, ptáci začínají opět zpívat, lidé se znovu dávají do radostné práce a denní cyklus se tak uzavírá.

4.7.2 Antické inspirace a mýtus o „Lintukoto“

Svět „Lintukoto“ (Domova ptáků) není Kiviho vlastní invencí. Opírá se o představy, po jejichž původu musíme pátrat až v antice. Z té doby známe mýty o pygmajích, *πυγμαῖοι* (pygmaioi), nevzhledných trpaslíků s tmavou pletí, kteří obývají jižní kraje a vedou neustálý boj s jeřáby, což je motiv objevující se už v Homérově *Iliadě* a později u mnoha dalších antických autorů, a je velmi častý například v řeckém vázovém malířství. Někteří autoři popisují jízdu pygmajů na koroptvích, ve většině případů je ale jejich vztah k ptákům nepřátelský.

Již ve starověku považovali někteří příběhy o pygmajích za smyšlené, ovšem řada učenců se snažila malý národ geograficky lokalizovat, nejčastěji do jižních zemí, neboť jejich předobrazem byli evidentně obyvatelé Afriky. Podle Aristotela obývají pygmajové bažinatá území v Horním Egyptě, podle jiných Skythii nebo Kolchidu v Černomoří. Později se objevují i legendy o malých severských pygmajích, *Βόρειοι πυγμαῖοι* (Boreioi pygmaioi).²⁶² Švédský učenec Olaus Magnus zobrazuje ve svém díle *Historia de gentibus septentrionalibus* (1555; Historie severních národů), jak s jeřáby bojují obyvatelé Grónska.²⁶³

Mýtus se postupem času dostal i do finského prostředí. Již v prvních slovnících²⁶⁴

261 Viljanen, *Aleksis Kiven runomaailma*. In: Kivi, *Kootut runot*, 1954, s. 87.

262 Toivonen, *Taivaanäreläiset ja muuttolinnut*, 1944, s. 8.

263 Ibid., s. 12 n.

264 Např. *Lexicon Latino-Scondicum* (1637) Erica Schrodera, *Nomenclatura rerum brevissima* (1678)

je pro trpaslíka (finsky „kääpiö“) uváděn také název „lintukodonmies“ či „lintukotolainen“, tedy „obyvatel domova ptáků“. Jako „Lintukoto“ (Domov ptáků) je pak označovaná země trpaslíků, kam podle lidových představ odlétají ptáci na zimu. Christfrid Ganander doplňuje tyto představy ve svém díle *Mythologica Fennica* (1789) informací, že obyvatelé Domova ptáků bojují s jeřáby, čímž se vrací k antickému základu mýtu. Na spojitost antických mýtů a finské tradice poukazuje také Eemil Nestor Setälä.²⁶⁵ „Lintukoto“ se dále objevuje ve finské literatuře poměrně často, ve většině případů tento název odkazuje na ostrov ležící kdesi na jihu.

Kivi přetváří tradiční mýtus po svém – ptáky a trpasličí obyvatele ostrova nestaví proti sobě, ale naopak mezi nimi vytváří netypickou harmonii. Pidimužíky také nezobrazuje jako ohavné malé skřety – takoví jsou tradičně pygmajové –, ale právě naopak jako usměvavé a přátelské lidičky. Výrazy „Lintukoto“ a „lintukotolaiset“ se okrajově objevují i v Kiviho románu *Sedm bratří* a dramatu *Olviretki Schleusingenissä* (1866, Výlet na pivo v Schleusingenu). Výrazněji se tématu ale věnuje až zde pojednávaná báseň, která je autorovou osobitou syntézou tradičních antických mýtů o pygmajích, z nich vycházejících finských lidových představ a utopického motivu ostrova blažených – pozemského ráje.

4.7.3. Plavba na labutích

Vraťme se ale zpátky k labutím, které mají v Kiviho básni výraznou roli. Když malí obyvatelé ostrova po jídle doskotačí, odcházejí na břeh, kde už na ně čeká hejno bílých labutí. Po dvojicích, vždy chlapec a dívka, nasedají na labutí hřbet a vydávají se na plavbu kolem ostrova. Během plavby zpívají, přidávají se k nim ptáci a ve vodě je následují ryby. Až obeplují celý ostrov, vrací se k radovánkám na zemi a krátce nato se zhloubají do svých myšlenek.

Laivastonsa, lumivalkee joutsenparvi,
Alat heitä rannal vartoo. Nytpä alkaa
Purjeretki, iloretki ympär saarta,
Laivat kimmeltävät, kaikki kuormans saavat.

Parittaisin nuori kerijoukko istuu
Hartiolla joutsenen, ja rivi kulkee
Yhtä rinnan pitkin saaren työntä rantaa.

Jejich loďstvo, sněhobílé labutí hejno
na ně stále čeká na břehu. Nyní začíná
plavba, radostná cesta kolem ostrova,
lodě se lesknou, všechny obdržíce

náklad.

Po párech mladí malí lidé sedí
na labutím hřbetu, a řada pluje
bok po boku podél klidného břehu

ostrova.

Henrica Florina, *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus* (1745) Daniela Juslenia aj.

265 Podle Toivonen, *Taivaanääreläiset ja muuttolinnut*, 1944, s. 20.

Ihanasti laulaa poika niin myös neito
Armaas syleilykses laivan hienol kannel.
Joutsen alakuloisesti ääntää,
Ihanasti toki; Linnut visertelee
Rannal kiistellen ja saaren metsä kaikuu;

Meri kaikuu, taivaan kansi kaikuu,
Kaikki yhteensulaa sointuun ihmeelliseen,
Kaik' on hyminä kuin Tapiolan linnas,
Koska soivat siellä kultakanteloiset.
Niinpä purjehtivi kaunis kerijoukko
Joutsenvenheillänsä ympär rauhansaarta,

Ja kosk viimein täytetty on iloretki,

Maalle astuvat he iloleikkiin toisiin.²⁶⁶

Nádherně zpívá chlapec a také dívka
v milostném objetí na krásné palubě lodi.
Teskně pje labuť,
přece krásně; ptáci štěbetají
hádažice se na břehu a les ostrova zní
ozvěnou;

i moře zní a klenba nebe,
vše se slévá v zázračný souzvuk,
vše brouká jak v hradu Tapioly,
když tam zní zlatá kantele.
Tak se plaví krásní malí lidé
na svých labutích lodích kolem klidného
ostrova,

a když je dokončena jejich radostná
cesta,
vstupují na zem k jiným radovánkám.

Jako první nás v souvislosti s výskytem labutí v této básni asi napadnou labutí lodě, neboť zde se ptáci vyskytují výslovně v roli plavidel. Aluze na labutí rytíře připlouvající na loďce tažené labutěmi známé ze středověkých mýtů²⁶⁷ bychom zde ale hledali těžko. Spíše se nabízí paralela s Afrodíté plující na labuti,²⁶⁸ se kterou koresponduje i milostné téma – dívka s chlapcem v něžném objetí na labutím hřbetu. To celému výletu na labutích také dominuje. Bělostné labutě („lumivalkee joutsenparvi“ – „sněhobílé hejno labutí“) navozují atmosféru čisté, ideální a ničím neposkvrněné lásky. Jen taková se může hodit do idylického konceptu básně.

Zpěv mladíka a dívky podbarvuje překrásný hlas labutě, který svou archetypální tesknotou – jinak si labutí zpěv ani představit nelze – vytváří opozici k radostnému švitoření jiných ptáků. Ozvěnou zní les, moře i nebe. Všechny hlasy se slévají do zázračného souzvuku. Láska na hřbetech labutí je východiskem pro absolutní souznění celého kosmu.

Povšimněme si v této souvislosti i pohybu labutího hejna. Ten je omezen na okružní cestu kolem ostrova, což může odkazovat jednak na nekonečnou cykličnost, a také na vymezení celého známého světa básně. Oba motivy nalezneme již v antické kultuře (Apollónovy cesty na sever, Hésiodův *Štít*)²⁶⁹ a můžeme předpokládat, že je Kivi v tomto kontextu využívá záměrně.

Zatímco v Runebergově *Svanen* je vedle cyklické roviny kladen důraz i na rovinu lineární, u Kiviho tato není vůbec přítomna. Labutě zde nemigrují, jsou navždy pevně

266 Z básně *Lintukoto I*, in: Kivi, *Kootut runot*, 1954, s. 208–9.

267 Viz kapitola 2.2 Symbolika labutě v období evropského středověku.

268 Viz kapitola 2.1 Labuť v antické kultuře a mytologii.

269 Viz kapitola 2.1 Labuť v antické kultuře a mytologii.

spoutány s místem („alati heitä rannal vartoo“ – „stále na ně na břehu čekají“). Vzhledem k věčnému létu je klimatické podmínky k odletu z něj nenutí. *Lintukoto* představuje svět idylický, nicméně uzavřený sám do sebe, bez jakéhokoli kontaktu s vnějškem, odsouzený k věčnému opakování.

Možná i proto ovládne obyvatele tohoto světa po návratu z labutí plavby krátký smutek – obepluvše vlastní prostor jsou si vědomi jeho omezenosti. Nabízí se ale i jiná interpretace vztahující se k milostné rovině básně – po vášni a jejím ukojení nastává *la petite mort* předznamenaná o několik veršů výše tesknou labutí písní. Jako milostné vyvrcholení interpretuje labutí píseň také Bachelard.²⁷⁰

270 Bachelard, *Voda a sny. Esej o obraznosti hmoty*, 1997, s. 49.
Viz též kapitola 2.5 Labutí píseň.

5 TUONELSKÁ LABUŤ

Jedním z nejvýraznějších a nejcitovanějších labutích motivů ve finském kulturním kontextu je od konce 19. století tuonelská labuť plující po řece mrtvých, kterou dostal za úkol zastřelit kalevalský hrdina Lemminkäinen. Jak jsme ale zjistili v kapitole o finské lidové slovesnosti,²⁷¹ mýtus o tuonelské labuti nepatřil k tradičním představám starých Finů. Poprvé se objevuje až v prvním vydání *Kalevaly* (1835) Eliase Lönnrota. V následující kapitole se budeme zabývat tím, jak motiv vznikl a jak byl na konci 19. století přetvořen na jeden z nejvýraznějších symbolů finské kultury. Zaměříme se na jeho adaptace spisovatelem Juhanim Ahem, skladatelem Jeanem Sibeliem, malířem Akselim Gallen-Kallelou a zejména básníkem Einem Leinem.

5.1 TUONELSKÁ LABUŤ A LÖNNROTOVA *KALEVALA*

5.1.1 Elias Lönnrot a *Kalevala*

Elias Lönnrot (1802–1884) patří k největším postavám finské literatury. Do kulturních dějin svého národa se zapsal především sběrem lidové poezie a sestavením monumentálního epického díla *Kalevala* (1835, upravené a rozšířené vydání 1849), které v mnoha ohledech směle konkuruje jiným velkým evropským eposům. Výbor ze sesbírané lyrické poezie vydal Lönnrot pod názvem *Kanteletar* (1840–41).

Kromě epických a lyrických básní Lönnrot dále publikoval i kratší slovesné útvary jako *Suomen kansan sananlaskuja* (1842; Přísloví finského národa) a *Suomen kansan muinaisia loitsuloruja* (1880; Starodávná zaříkadla finského národa). Založil také časopis *Mehiläinen* (Včela), v němž otiskoval nejrozsáhlejší historické studie. K jeho významným počínům patří také sestavení ohromného finsko-švédského slovníku (1866–80) a položení základů finského botanického názvosloví v herbáři *Flora Fennica* (1860).

Kalevala, označovaná často jako „finský národní epos“,²⁷² vychází z útvarů lidové

271 Viz kapitola 3 Labuť ve finské lidové slovesnosti.

272 Např. heslo *Kalevala* J. P. Velkoborského, in: Hartlová a kol., *Slovník severských spisovatelů*, 2004, s. 271.

slovesnosti, které Lönnrot sbíral u lidových pěvců na svých cestách po Karélii. Bylo by ovšem mylné tvrdit, že samotný epos lze za lidovou slovesnost považovat. Je sice na lidové slovesnosti založen a velká většina v něm obsažených veršů jsou skutečně přesně ty, které Lönnrot slyšel od lidových pěvců a následně zapsal, ovšem jako celek je *Kalevala* ryze autorským výtvorem.²⁷³ Ze sesbíraných epických a lyrických útvarů Lönnrot vytvořil kompaktní literární dílo. Propojil dějové linie, vytvořil ústřední příběhy a definoval hlavní postavy a jejich činy, které se v lidové slovesnosti často překrývaly nebo existovaly paralelně v různých verzích. Jednotlivé epizody jsou totiž doložené od více pěvců, přičemž každý prezentoval svou vlastní jedinečnou variantu. Ve stejných příbězích se tak například vyskytují různí hrdinové, objevují se různé peripetie, začátky nebo konce. Z variací, které sesbíral, sestavil Lönnrot pečlivou redaktorskou prací obohacenou mnohdy o autorskou invenci vždy jednu kompaktní verzi, kterou zasadil do vlastního dějového rámce svého ohromného díla. Tam, kde to bylo třeba, přidal i vlastní verše, které propojovaly dílčí příběhy v jeden celek. Ve vícero případech spojil několik různých motivů do vlastních nových, což je například případ tuonelské labuti (viz dále). Největší díl Lönnrotovy práce tak spočíval v sestavení malých střípků do jednoho kompaktního díla, seřazení básní, propojení dějových linií, vytvoření jednotných charakterů postav a rozdělení díla do podkapitol finsky označovaných „runo“, česky podle překladatele Josefa Holečka „runa“.

Na výskyt labuti v *Kalevale*, který je z hlediska významu a symboliky shodný s lidovou slovesností, jsme průběžně odkazovali v kapitole 3. Nyní se zaměříme pouze na labuť tuonelskou.

5.1.2 Lemminkäinenův nesplnitelný úkol – zastřelit tuonelskou labuť

Když se hrdina Lemminkäinen uchází ve XIV. runě *Kalevaly* o dceru Louhi, vládkyně severní země Pohjoly, dostává od ní celkem tři téměř nadlidské úkoly: zkrotit a přivést losa zlého ducha Hiisiho, poté Hiisiova divokého koně a nakonec zastřelit labuť plující na řece v říši mrtvých Tuonele:

”Äsken annan tyttäreni
sekä nuoren morsiamen,
kun ammut joutsenen joesta,
virrasta vihannan linnun,
Tuonen mustasta joesta,
pyhän virran pyörtehestä

„Ihned dám ti svoji dceru,
za manželku dám ji něžnou,
zastřelíš-li labuť říčnou,
krásného-li ptáka skolíš
na tuonelské řece černé,
v proudných vírech svaté řeky,

²⁷³ Laitinen, *Suomen kirjallisuuden historia*, 1981, s. 187.

yhellä yrittämällä,
yhen nuolen nostamalta.²⁷⁴

a to ihned ranou prvou,
a to jediným jen šípem.²⁷⁵

Třetí úkol se ale Lemminkäinenovi stává osudným. V říši mrtvých na něj číhá starý pastýř, který se mu mstí za to, že ho dříve v Pohjole neočaroval a odmítl s ním bojovat. Hrdinu usmrtí jedovatým šípem, jeho tělo rozseká na kusy a vhodí do tuonelské řeky. Lemminkäinen je tedy přemožen ještě dříve, než se ke splnění úkolu dostane. Nejen labuť, ale i hrdinský čin zůstávají nedosažitelnými.

Je pozoruhodné, že samotná tuonelská labuť se v *Kalevala* fyzicky vůbec neobjeví. Při zadávání svého třetího úkolu o ní mluví Louhi, hrdina se za ní vydává, zmiňuje ji pastýř a později, když je Lemminkäinen oživen svou matkou, se na tuonelskou labuť stočí i jejich řeč. Labuť ale vždy zůstává jen součástí rozhovorů nebo myšlenek, žádná z postav se s ní přímo nesetká:

Siitä lieto Lemminkäinen,
tuo on kaunis Kaukomieli,
läksi joutsenen joruhun,
pitkäkaulan katselohon
Tuonen mustasta joesta,
Manalan alantehestä.²⁷⁶

[...]

"Viru siinä se ikäsi
jousinesi, nuolinesi!
Ammu joutsenet joelta,
vesilinnut viertehiltä!"²⁷⁸

[...]

"Homekorva Pohjan eukko
eip' on anna tyttöänsä
ilman allin ampumatta,
joutsenen osoamatta
tuosta Tuonelan joesta,
pyhän virran pyörtehestä."
Sanoi äiti Lemminkäisen,
itse lausui ja pakisi:
"Heitä herjät jousenesi,
anna allien asua

Mladý jarý Lemminkäinen,
hezký šprýmař Kaukomieli,
bez dlení šel za labutí,
ohlednouti štíhlokrku
na tuonelské řece černé,
v říši mrtvých, ve Manale.²⁷⁷

[...]

[Pastýř:]
„Tu se válej na vše věky
se svým lukem, se svým šípem,
labutě si střílej říčné,
na peřejích ptáky vodní!"²⁷⁹

[...]

„...potud babka šedohlavá
nedá mi své dcery ruku,
pokud racka nezastřelím
pokud labuť nezabiju
na tuonelské řece této,
v proudu svatém rozvlněném.“
Řekla máti Lemminkäina,
promluvila, hovořila:
„Nech labutí klatých býti,
nech ty kachny přebývati

274 Lönnrot, *Kalevala 1849* [online]. Runa XIV, 373–382.

275 Lönnrot, *Kalevala*, 1999, s. 102. Přeložil Josef Holeček.

276 Lönnrot, *Kalevala 1849* [online]. Runa XIV, 383–388.

277 Lönnrot, *Kalevala*, 1999, s. 102. Přeložil Josef Holeček.

278 Lönnrot, *Kalevala 1849* [online]. Runa XIV, 453–456.

279 Lönnrot, *Kalevala*, 1999, s. 103. Přeložil Josef Holeček.

Tuonen mustassa joessa,
palavissa pyörtehissä!"²⁸⁰

v černé řece Tuoniově,
ve plamenných proudech jejích!"²⁸¹

V návaznosti na tyto citované pasáže bych rád upozornil na několik zajímavých momentů. Labuť pluje v Tuonele po černé řece. Toto spojení labutě a řeky má dvojí základ – jednak je pro říši mrtvých temná řeka charakteristická a jednak v lidové poezii byl říční ekosystém spojován s labutí za účelem vytvoření aliterace (labuť – *joutsen*, řeka – *joki*) daleko častěji než stojaté vody, i když ty jsou pro skutečnou labuť typičtější.²⁸² Černá hladina řeky a přirozená barva labutě evokuje navíc kontrast temnoty a světla, smrti a života, který později rozvedli finští symbolisté. Bílá barva sice není v textu přímo zmíněna a jak dále uvidíme, v pozdějších dílech často variuje, obecně můžeme ale u labutě světlou barvu předpokládat.

Jako variace s tuonelskou labutí se vyskytuje i další ptačí druh – hoholka (finsky „*alli*“), k níž se ovšem váže zcela odlišná symbolika.²⁸³ Variace je pro lidovou poezii typická, přesto se ale nabízí otázka, zda v tomto konkrétním případě neoslabuje výsadní pozici labutě jako symbolu spojeného s říší mrtvých. Zdejší variace odkazuje na tradiční výskyt labutě v lidové poezii, například na okruh básní „*Millä maksan maammon maion*“ (Čím splatím mléko matce), v němž se vedle labutě mohou vyskytovat i jiné v prastarých představách tabuizované ptačí druhy.²⁸⁴ Jak je tedy patrné, v *Kalevala* je v případě tuonelské labutě zachována i obecná symbolika labutě v lidové slovesnosti.

5.1.3 Pozadí tvorby nového mýtu

Jakým způsobem vytvořil Lönnrot mýtus o Lemminkäinovi a tuonelské labuti, když se tuonelská labuť jako taková ve finské lidové slovesnosti, na níž je *Kalevala* bezprostředně založena, vůbec nevyskytuje? Již výše jsme poukázali na Lönnrotův osobitý tvůrčí přístup – většinu námětů i doslovných pasáží přebírá přímo z lidové slovesnosti, ale tam, kde je to podle něj třeba, se nebojí látku upravit, rozšířit, popřípadě spojit několik motivů dohromady a vytvořit nový. Takový je i případ tuonelské labutě.

Základem pro nový mýtus se stal příběh o Lemminkäinovi, který, aby získal

280 Lönnrot, *Kalevala 1849* [online]. Runa XV, 616–627.

281 Lönnrot, *Kalevala*, 1999, s. 112–113. Přeložil Josef Holeček.

282 Viz též kapitola 3.4 Obrazy labutě v přirozeném ekosystému.

283 V českém překladu jsou zřejmě z metrických důvodů zvoleni racek a kachna.

284 Viz kapitola 3.2.3 Zastřelení labutě jako symbol nemožného („*mahdottomuussymboli*“), in 3.2 Labuť jako posvátný pták.

dceru Louhi, plní její nadlidské úkoly, mezi něž patří i zastřelení labutě. I v původních lidových verzích se mu tento úkol stává osudným, ovšem o cestě do Tuonely nepadne ani slovo:

Empa anna tyttöjäin,
ennen kuin ammut
jouhtenen joesta,
virrasta vihannan linnun,
sillä maksat mammun maijon,
kostat emosen kohun.²⁸⁵

Nedám ti svou dceru
dokud nezastřelíš
labuť na řece,
na řece čilého ptáka,
tím splatíš mléko matce,
oplatíš matčinu lůno.

Povšimněme si také, že motiv zastřelení labutě se zde vyskytuje jako symbol nemožného, s nímž jsme se setkali v okruhu básní „Millä maksan maamon maion“.²⁸⁶ Samotné zastřelení labutě zůstává i v *Kalevale* nemožným, nesplnitelným úkolem.

Lönnrot obohacuje příběh lokalizací do Tuonely. I to má ale reálný základ v jiném slovesném útvaru, jedné z písní z cyklu námluv od lidového pěvce Arhippy Perttunena. Väinämöinen v ní odpovídá na vyzvídání dívky Annikki:

Sano v[anha] Väinämöine[n]:
"Läksin hanhien ajoh,
Eli joutsenen joruhek,
Pitkä kaglan katseloh
Tuolta T[uonela]n joesta,
Manala[n] al[antehesta]."²⁸⁷

Řekl starý Väinämöinen:
„Šel jsem lovit husy,
čili za labutím zvukem,
podívat se na dlouhý krk
tam na řece v Tuonele,
v nížinách v Manale.“

Jak vyplývá z kontextu, Väinämöinen zde v metaforách promlouvá o svých záletech za dívkami. Tuonelu není nutné prvotně chápat jako říši mrtvých. Erkki Maula upozorňuje na občasnou paralelu Pohjoly a Tuonely-Manaly v lidové tradici. V tomto konkrétním případě se podle něj může jednat právě spíše o severní zemi Pohjolu, než o říši mrtvých Tuonelu, což by bylo také mnohem logičtější.²⁸⁸

Je velmi pravděpodobné, že právě syntézou těchto dvou konkrétních útvarů, tedy varianty „Millä maksan maamon maion“ a Väinämöinenových námluv, vzniká Lönnrotův umělý mýtus o tuonelské labuti.²⁸⁹ Autor měl při jeho tvorbě jistě na paměti i bohatou obecnou symboliku labutě v lidové slovesnosti – její posvátnou povahu,

285 *Suomen kansan vanhat runot* [online], VII/823. Zapsal Elias Lönnrot podle Juhany Kainulainena z Kesälahti.

286 Viz kapitola 3.2.3 Zastřelení labutě jako symbol nemožného („mahdottomuussymboli“), in 3.2 Labuť jako posvátný pták.

287 *Suomen kansan vanhat runot* [online], II/469. Zapsal Elias Lönnrot podle Arhippy Perttunena z Latvajärvi

288 Maula, *Joutsen – Karjalaisten pyhä lintu Äänisen kalliokuvissa*, 1987, s. 72.

289 Ibid., s. 71–72.

zastřelení jako symbol nemožného a labuť coby posla mezi světem živých a říší mrtvých.²⁹⁰

Mýtus v *Kalevala* působí přirozeně a vůbec ne uměle. Je nutné si ovšem uvědomit, že sám o sobě zaujímá v díle jen marginální epizodickou roli – pouze asi 80 veršů runy XIV,²⁹¹ z nichž většina je věnována popisu pomsty pastevce. K lovu labutě se ve svém rozhovoru vrací Lemminkäinen a jeho matka až v úplném závěru runy XV, ale i zde jen okrajově. Pokud bychom spočítali verše, které se výslovně zaobírají záměrem lovu tuonelské labutě nebo odkazem na ni a verše s nimi logicky související, bylo by jich všehovšudy pouhých 24, což je z celkového objemu 22 795 veršů *Kalevaly*²⁹² velmi zanedbatelné množství. Nebýt toho, že tuonelská labuť nadmíru zaujala finské symbolisty a v 90. letech 19. století se stala jedním z ústředních motivů jejich tvorby, byla by možná jen jako okrajová epizoda *Kalevaly* chápána dodnes.

5.2 MUSTA JOUTSEN (ČERNÁ LABUŤ) JUHANIHO AHA

Rozsáhlá epická báseň *Musta joutsen* (Černá labuť) nepatří sice k přímým zpracováním mýtu o Lemminkäinenu a tuonelské labuti, nicméně inspirace kalevalským námětem je v jejím případě nepopiratelná. Autorem básně je Juhani Aho (1861–1921; vl. jm. Juhani Brofelt), který proslul především svými prozaickými útvary – romány, povídkami, tzv. hoblinami (finsky „lastuja“; drobné lyrické příběhy, črty, úvahy, vzpomínky) a novinářskou činností. Tvořil postupně především v duchu realizmu, novoromantizmu a novorealizmu.

Mezi ústřední témata Ahovy tvorby patří kontrast či přímo konflikt nového a starého v posledních desetiletích 19. století, který je základním tématem například povídky *Siihen aikaan, kun isä lampun osti* (1883; Když otec koupil lampu) nebo novely *Rautatie* (1884; Železnice). V románu *Papin tytär* (1885; Pastorova dcera) se Aho věnuje ženské otázce, pietistickému hnutí „probuzenců“ pak ve sbírce povídek *Heränneitä* (1894; Probuzení) a románu *Kevät ja takatalvi* (1906; Jaro a návrat zimy). Tématem odcizení se zabývá povídka *Helsinkiin* (1889; Do Helsinek) a novela *Yksin* (1890; Osamělý). Román *Panu* (1897) pojednává konflikt mezi tradičním pohanstvím starých Finů a křesťanstvím.

290 Viz kapitola 3 Labuť ve finské lidové slovesnosti.

291 *Kalevala* z roku 1849. V *Kalevala* z roku 1835 se jedná o runu 7.

292 *Kalevala* z roku 1849.

Významná je také kniha patrioticky laděných alegorických črt *Katajainen kansani* (1901; Můj jalovcový národ), celkem osm svazků „hoblin“ a román *Juha* (1911).²⁹³

Autorova básnická tvorba byla velmi skromná a v dnešní době je prakticky neznámá. Báseň *Musta joutsen* byla publikována pouze jedenkrát, a to v prosincovém vydání regionálních kuopijských novin *Uusi kuvalehti* roku 1894.²⁹⁴

Jedním ze základních inspiračních zdrojů básně je bezesporu *Kalevala*. Tu připomíná i zvolené metrum, totiž čtyřstopý trochej s různými obměnami známý jako kalevalské metrum. Také hojné využití aliterace, epitet, paralelismů a variací odkazuje opět na *Kalevalu*, potažmo finskou lidovou poezii. Aho umně využil ustáleného metra i básnických prostředků a jeho báseň dokazuje, že i když byl hlavně prozaikem, ani umění verše mu nebylo cizí.

Motiv zastřelení labutě je zasazen do jiného dějového rámce než v *Kalevale*. V Ahově básni nevystupují kalevalští hrdinové, nicméně mytický svět je možné z explicitních odkazů na prastaré bohy a tvory (Ahti, Iku-Turso) jako kalevalský definovat. Události se ovšem odehrávají v komornějším rázu. Hlavní postavou je kovář Ollikainen z Ontovaary poblíž Ladožského jezera připomínající svým povoláním kalevalského hrdinu Ilmarinena. Není jen silný a zručný, ale také moudrý, znalý kouzel a zaříkadel a proslulý od Laponska až po Karélii. Rád se věnuje především lovu, v němž dosahuje velkých dovedností. Věrný starým tradicím pohrdá vírou v křesťanského Boha, odmítá chodit do kostela a ctít křesťanské svátky, čímž pohoršuje všechny své sousedy a jeho žena se obává Božího trestu.

Jednou na Vánoce se vydává na lov rysa a bere s sebou i svého mladého syna. Žena jej od lovecké výpravy zrazuje, vypráví mu o zlém snu, v němž mu temný pták – krkavec – vydloubl oči a srdce, a varuje ho před tenkým ledem. Muž ovšem předtuchy považuje za babské řeči, ženu nerespektuje a se synem za brzkého rána na saních na lov přece odjíždí. Šero se pomalu rozplývá, na rudém obzoru vychází slunce. V ranní mlze na zamrzlém jezeře muž se saněmi zbloudí, odkudsi z dálky se ozve podivný zvuk, led slábne a povoluje. V dálce na útesu zahlédne muž podivného černého ptáka s dlouhým krkem podobného labuti. Ukáže ho chlapci, ale ten nic nevidí. Ollikainen opustí sáně a vydá se za černou labutí v touze ji skolit. Zacílí, vystřelí a je pohlcen puklinou v ledu, která se pod ním rázem rozevřela.

293 Více v češtině o Juhanim Ahovi viz Parente-Čapková, *Finská literatura*, 2006, s. 382–4.

294 *Uusi kuvalehti*, N:o 12 (48), 4:s vuosik. Joulukuulla 1894 (č. 12 (48), 4. ročník. V prosinci 1894), s. 135. Redaktoři Juhani Aho, Pekka Aho.

Od příběhu o tuonelské labuti zobrazeného v Lönnrotově *Kalevale* se příběh *Musta joutsen* výrazně odlišuje. Nicméně základní motiv, který je významný pro Lemminkäinenův úkol a známý již z okruhu básní lidové poezie „Millä maksan maamon maion“, totiž zastřelení labutě jako symbol nemožného, neuskutečnitelného, dominuje i v případě Ahovy básnické skladby.

Kovář-lovec Ollikainen je v mnohém typickým kalevským hrdinou – silným moudrým mužem bezhlavě jdoucím za svým cílem, nehledícím na překážky, nástrahy a především varování ženy. Nechá se ovládat vlastní mužskou pýchou a nezadržitelně se řítí do zkázy. Jeho zpujnost nevyhnutelně následuje nejvyšší možný trest, totiž smrt.

Stejně jako v *Kalevale* představuje i v Ahově básni labuť nedosažitelný cíl a i zde zůstává spíše v rovině vysněných představ než skutečné labutě, jako cosi neurčitě daleko na obzoru uchopitelného a popsatelného lidského světa i lidských myšlenek. Aho jí stejně jako Lönnrot přisuzuje přízračný nadpozemský charakter bytosti, která je mimo lidské chápání a především mimo dosah člověka. Podobně jako bludička láká záhadná černá labuť Ollikainena na tenký led, aby se zřítíl do hlubin. Ten se zaslepen svou pýchou a chtivostí, přestože si je vědom možnosti vlastní zkázy, vrhá za nedosažitelným symbolem, přesvědčen o své moci vzdorovat osudu a smrti:

„Lienet loihdittu elävä,
Loihdittu on luotiseni –
Lienet vastaani varattu,
Varattu on vaskiseni –
Lienet käsky kääntymähän,
kääntynyt en konsonkana, –
Lienetkö tuhoksi tuotu,
Tuli jo oma tuhosi,
Päättyi päiväsi pikahan!“²⁹⁵

„Snad jsi očarovaná bytost
očarovaná je i má kulka –
snad jsi proti mně předurčená,
předurčen je i můj náboj –
snad jsi příkaz k cestě zpátky,
já se nikdy neotočil, –
Snad jsi stvořena ke zkáze,
teď nadešla tvoje zkáza,
rychle skončily tvé dny!“

Labuť je u Aha symbolem, který přivádí člověka ke zkáze a trestá jej za jeho přesvědčení o nadvládě tomuto světu. Symbolická rovina básně i její vyznění jsou v mnohém podobné románu *Moby Dick* (1851, Bílá velryba) Hermana Melvilla – člověk usilující odhalit nepřemožitelné a nepřístupné se vrhá za nedosažitelným symbolem a v alegorické rovině se pouští do zápasu s přírodou a Bohem, který se mu stává osudným.²⁹⁶ Je poražen vlastními zbraněmi a stažen do hlubiny – Ollikainen se silou výstřelu propadá do průrvy v ledu, Achab z *Bílé velryby* je stažen pod vodu lanem své harpuny.

²⁹⁵ Aho, *Musta Joutsen*, 1894, s. 135.

²⁹⁶ Macura, heslo *Melville Herman: Bílá velryba*, in: Macura a kol., *Slovník světových literárních děl* 2, 1988, s. 49–50.

Významnou rovinu básně tvoří téma pro Juhaniho Aha velmi typické, totiž střet staré pohanské víry a tradic s křesťanstvím, které autor později bohatě rozvedl především v rozsáhlém historickém románu *Panu – kuvauksia kristinuskon ja pakanuuden loppustaistelu Suomesta* (1897, Panu – obrazy z posledního boje křesťanství a pohanství ve Finsku). Kovář Ollikainen je představitelem tradiční víry, do jisté míry i šamanizmu, který stojí jako jediný v opozici proti většinovému křesťanství. Trest, který následuje jeho odpor, se jeví jako trest Boží, i když v tomto případě spíše ve stylu starozákonního Boha. Jeho hrdá tragická smrt může být alegoricky chápána také jako odchod starých pohanských kultů. Ten stojí v kontrastu s časem Vánoc, symbolem zrození křesťanské víry, do něhož je příběh záměrně situován.

Vraťme se ale ještě k samotné labuti a povšimněme si její netypické barvy. Proč jí autor přisoudil černou barvu, když ve všech dosud známých případech výskytu labutě ve finském umění byla vždy bílá? Velkou roli v tom jistě hrála symbolika barev. Černá je barvou smutku, tragiky, tesknosti a v neposlední řadě i smrti. Nezvyklá barva, která je přímým opakem přirozeného zbarvení, poukazuje také na nadpřirozenost. Černá labuť v žádném případě nemůže být skutečným tvorem, nýbrž je tmavým, přízračným preludem. Je temným bodem na bílé ledové pláni, bodem, který zůstává temný i po rozednění a vábí k sobě hrdinu.

Černou barvou je labuť povýšena na ambivalentní symbol typický pro evropské umění konce 19. a počátku 20. století. Svou pravou podstatou je labuť zářivě bílá, panensky čistá a nezkažená, ovšem zobrazena je jako černá, přinášející smrt. Taková se objevuje například v básni *Zwei* (1897, Dva) Gustava Falkeho nebo na obrazech *Execution* (1892, Poprava) Thomase Theodora Heineho a *Cygne noir* (1896, Černá labuť) Willema Degouve de Nuncque.²⁹⁷ Na obraze Magnuse Enckella *Fantasia* (1895, Fantazie)²⁹⁸ jsou jak černé, tak i bílé labutě. Jinde zářivá labuť kontrastuje s temnou vodní plochou, což je případ prací německého secesního malíře Otty Eckmanna *Drei Schwänen auf Dunklem Wasser* (1895, Tři labutě na temné vodě) a *Fünf Schwäne* (1897, Pět labutí)²⁹⁹ a tuonelské labutě na obrazech Akseliho Gallen-Kallely (viz níže). Černá a bílá ve spojení s labutí odkazují na velké téma symbolizmu – archetypální souboj světla a temnoty,³⁰⁰ přeneseně apollinského a dionýského principu. V básni Juhaniho Aha se tato symbolická rovina

297 Heller, *Edvard Munch's Vision and the Symbolist Swan*, 1973, s. 232–234.

298 Obrazová příloha XVIII.

299 Heller, *Edvard Munch's Vision and the Symbolist Swan*, 1973, s. 238.

300 Goss, *Sibelius. A Composer's Life and the Awakening of Finland*, 2009, s. 219.

projevuje zatím jen v náznacích a nikoli programově; dominuje téma konfliktu pohanství a křesťanství.

5.3 TUONELSKÁ LABUŤ JEANA SIBELIA A AKSELIHO GALLÉN-KALLELY

V duchu symbolizmu pokračovali ve zpracování mýtu o tuonelské labuti další finští umělci, kteří vycházeli z Lönnrotovy kalevalské předlohy více než Juhani Aho, pro nějž byla jen volnou inspirací. Tuonelská labuť se v polovině 90. let 19. století stala jedním z ústředních motivů finského umění. Téma během několika let postupně zpracovaly největší postavy svých uměleckých oborů ve Finsku – hudební skladatel Jean Sibelius, malíř Akseli Gallén-Kallala a spisovatel Eino Leino. Všichni tři byli členové uměleckého kroužku *Symposion*. Jejich vzájemná inspirace a vlivy na tvorbu kolegů a přátel jsou nesporným faktem. Bylo by proto nesprávné opomenout při interpretaci literárního díla Eina Leina tehdejší malířství a hudební kompozici.

Jean Sibelius (1865–1957) ztvárnil mýtus o tuonelské labuti v podobě symfonické básně, která je součástí čtyřdílného cyklu nazvaného *Lemminkäinen*. Celý cyklus byl poprvé uveden 13. dubna 1896 pod názvem *Sinfonisia runoelmia (Aihe Lemminkäisen tarusta)* (Symfonické básně (Téma z příběhu o Lemminkäisenovi)). Tištěný program koncertu obsahoval také úryvky odpovídajících run z *Kalevaly*. Kompozice cyklu se od posloupnosti v Lönnrotově eposu liší. Začíná skladbou *Lemminkäinen ja saaren neidot* (Lemminkäinen a ostrovanky) inspirovanou XXIX. runou *Kalevaly*, pokračuje *Tuonelan joutsen* (Tuonelskou labutí) podle runy XIV, *Lemminkäinen Tuonelassa* (Lemminkäinenem v Tuonele) podle runy XV a cyklus zakončuje *Lemminkäisen paluu* (Lemminkäinenův návrat) podle run XXIX a XXX.

Původní program neobsahoval žádný úryvek o tuonelské labuti, nicméně v 80. letech 20. století byl v Sibeliových složkách v archivu Finské národní knihovny nalezen dokument nadepsaný *Lemminkäinen sarja suurelle orkesterille. Säveltänyt Jean Sibelius Op. 22 (1895)* (Cyklus Lemminkäinen pro velký orchestr. Zkomponoval Jean Sibelius Op. 22 (1895)), na němž se text od tištěného programu z dubna 1896 lišil.³⁰¹ Obsahoval mimo jiné také čtyři verše vážící se k *Tuonelan joutsen*:

301 Goss, *Sibelius. A Composer's Life and the Awakening of Finland*, 2009, s. 222.

Tuonen mustassa joessa,
pyhän virran pyörteissä
liukuvi vihanta lintu
joutsen Tuonelan joluvi.³⁰²

Na Tuoniově černé řece,
ve vírech posvátného proudu
klouzá čilý pták,
tuonelská labuť pluje.³⁰³

Jen první verš z těchto čtyřech je ovšem převzat přímo z textu *Kalevaly*.³⁰⁴ Druhý verš je obměnou verše z téže runy a další dva byly vymyšleny a dopsány snad Sibeliem.³⁰⁵

Tuonelan joutsen Sibelius původně zamýšlel jako předeihu k opeře *Veneen luominen* (Stavba člunu), z čehož ale nakonec sešlo, protože od plánu operu dokončit upustil. Jistý vliv na její kompozici i výběr tématu mohla mít podle Glendy Down Goss skladatelova návštěva bavorského zámku Neuschwanstein i zhlédnutí dvou Wagnerových oper o labutích rytířích *Lohengrin* a *Parsifal* v roce 1894.³⁰⁶ Labuť byly ostatně v umění této doby velmi oblíbeným motivem, takže inspirace mohla přijít odkudkoli. Sibelius navíc k labutím vyjadřoval velký obdiv a jak je patrné z jeho deníkových záznamů,³⁰⁷ rád je pozoroval a nechal se jimi doslova unášet. Podstatné je, že v tomto případě skladatel zvolil téma z vlastní kulturní tradice – *Kalevaly*.

Z hudebního hlediska je Sibeliova *Tuonelská labuť* považována za zdařilou syntézu symbolizmu, wagnerianizmu, rakousko-německých a ruských prvků a finské národní tradice.³⁰⁸ Nejpůsobivějším momentem skladby je majestátní zjevení labutě, kterému předchází mystické zklidnění. Závěrečné sólo violoncella potvrzuje nezpochybnitelnost nadvlády smrti.³⁰⁹

Malíř Akseli Gallen-Kallela (1865–1931), řadící se v obecném chápání k vůbec největším finským výtvarným umělcům, čerpal podobně jako Jean Sibelius mnoho námětů pro svou tvorbu z *Kalevaly*. Mýtus o Lemminkäinovi a tuonelské labuti ztvárnil na obraze *Lemminkäisen äiti* (Lemminkäinenova matka),³¹⁰ který dokončil roku 1897. První skici jsou známy již z roku 1894, ale na velkém plátně pracoval Gallen-Kallela až od jara 1896 do jara 1897.

Z mýtu o Lemminkäinovi zvolil malíř okamžik, kdy hrdina leží mrtvý

302 Citováno podle Goss, *Sibelius. A Composer's Life and the Awakening of Finland*, 2009, s. 222.

303 Vlastní překlad, první verš převzat z překladu Josefa Holečka – Lönnrot, *Kalevala*, 1999, s. 103.

304 Runa XIV, verš 459, vydání z roku 1849.

305 Goss, *Sibelius. A Composer's Life and the Awakening of Finland*, 2009, s. 222.

306 Ibid., s. 221.

307 Český překlad ukázky z deníků uveden v kapitole 2.9 Labuť ve finském umění.

308 Goss, *Sibelius. A Composer's Life and the Awakening of Finland*, 2009, s. 223.

309 Sarajas-Korte, *Axel Gallénin joutsensymboliikasta*, 1996, s. 58.

310 Obrazová příloha č. XIV.

v Tuonele a jeho matka jej oživuje. Jako hlavní nosné téma malby je proto nejčastěji chápána apoteóza všemocné mateřské lásky.³¹¹ Scéně dominuje všudypřítomný kontrast mrtvolné podsvětní krajiny s nadějí na vzkříšení a nový život. Na něj odkazuje i šedobílá barva labutě, která představuje jedinou světlou plochu v tmavé levé horní části obrazu. Tuonelská labuť je i v případě Gallen-Kallelovy malby ambivalentním symbolem zahrnujícím v sobě světlo i tmu, život i smrt.

Na obraze má samotná labuť poměrně statickou úlohu. Na skice z roku 1894 je ještě načrtnuta v dramatickém pohybu, odplouvající a zanechávající za sebou kypící rozčeřenou brázdu temné vodní hladiny, ale na plátně z roku 1897 již jen hrdě vévodí pozadí v levém horním rohu obrazu a tiše pozoruje hlavní scénu. Temná jednolitá hladina hutné a neprostupné vody jen lehce zrcadlí siluetu labutě. Ne náhodou je labuť situována do úplného rohu obrazu, oddělená od ústředního dění širokou masou temné vody. Je vzdáleným, nedosažitelným preludem, strážcem tajemství podsvětní říše, které člověk není s to poznat. Představuje neodhalitelné mystérium smrti a otázky pokračování života po ní.

Nabízí se také metalyrická interpretace – labuť, již chtěl Lemminkäinen skolit svým šípem, je symbolem cíle, kterému se snaží umělec svou tvorbou alespoň přiblížit, ale který stále zůstává v nejasných konturách daleko na obzoru. Analogii vidí Sarajas-Korte v Gallen-Kallelových plátnech *Poika ja varis* (1884, Chlapec a vrána), *Conceptio artis* (1894) a triptychu *Aino-taru* (1891, Příběh Aino), na němž se stařec Väinämöinen snaží polapit mladičkou Aino.³¹²

Gallen-Kallela se plátnu věnoval dlouho a velmi intenzivně. Příběhem o Lemminkäinenovi a tuonelské labuti a jeho uměleckým ztvárněním doslova žil. Důkazem je jeho dopis příteli K. A. Tavaststjernovi z října 1896 často citovaný v různých odborných pracích zabývajících se malířovou tvorbou:

...orkar jag ännu säga Dig att jag allt ännu dväljes i Tuonela med min ljuvröda svan. Skulle jag blott kunna rycka en enda ljuvröd fjäder ur stjerten på den! Så skulle jag gifva den åt Lemminkäinen. – I Tuonela ser jag ett manligt skelett ligga under sin kopparsköld, en pil har genomborrat skölden och trängt in i hans tinning samt brutits i skaftet. En blå orm bor i det köttlösa kraniet och ringlar sig just ut genom ryggmärgsöppningen.³¹³

...odvážím si Ti říct, že stále ještě přebývám v Tuonele se svou světle červenou labutí. Kdybych jí tak mohl vytrhnout jedno jediné světle červené pírko z ocasu! Dal bych jej Lemminkäinenovi. – V Tuonele vidím mužskou kostru ležet pod měděným štítem, šíp provrtal štít, pronikl do jeho spánku a zlomil se. Modrý had žije v bezmasé lebce a vine se

311 Sarajas-Korte, *Axel Gallénin joutsensymboliikasta*, 1996, s. 52.

312 Ibid., s. 58.

313 Citováno ze Sarajas-Korte, *Suomen varhaissymbolismi ja sen lähteet*, 1966, s. 337.

míšním otvorem ven.

O něco dříve, v roce 1895, dokončil Gallen-Kallela triptych *Väinämöisen lähtö* (Odjezd Väinämöinův), v jehož levém panelu nazvaném *Tapiolan immet* (Tapiolské panny)³¹⁴ jsou zobrazeny tři nahé dívky koupající se v lesní tůni, mezi nimiž proplouvá rudě zbarvená labuť. Zdejší erotický nádech v *Lemminkäisen äiti* přítomen není, nicméně představa o rudé labuti malíře zřejmě zaměstnávala i v době práce na tomto obraze. Malba *Lemminkäisen äiti* obsahuje také řadu křesťanských symbolů. Bývá vykládán jako pieta, přičemž postavy matky a hrdiny tvoří kříž. Dílo je tak také syntézou pohanské a křesťanské tradice.³¹⁵

K Tuonele se Gallen-Kallela vrátil ve své tvorbě v roce 1903 freskou *Tuonelan virralla* (Na tuonelské řece)³¹⁶ pro Juseliovo mauzoleum v západofinském Pori, které předcházela temperová studie *Tuonen virran rannalla* (1903, Na břehu Tuoniho řeky). Zástup lidí přihlíží na malbě nasedání do člunu, jenž se chystá přeplout tuonelskou řeku. V levém horním rohu září drobná, i když vzezřením a postojem majestátní tuonelská labuť, v tomto případě jasně červená. Její silueta se zrcadlí na podobně temné a neprostupné hmotě řeky jako na obraze *Lemminkäisen äiti*. Labuť je i zde vzdáleným mlhavým bodem, bludným světlem i nedosažitelným symbolem.

5.4 TUONELSKÁ LABUŤ V TVORBĚ EINA LEINA

5.4.1 Symbolistické drama ve verších *Tuonelan joutsen* (Tuonelská labuť)

Ve druhé polovině 90. let 19. století se tuonelskou labutí zabýval i Eino Leino (1878–1926),³¹⁷ jeden z největších finských básníků a vůdčí postava národního novoromantizmu v literatuře. Téma zpracoval formou veršovaného dramatu nazvaného jednoduše *Tuonelan joutsen* (1898; Tuonelská labuť), které bylo zároveň vůbec prvním symbolistickým dílem finské literatury; ve výtvarném umění se symbolizmus naopak ve Finsku uchytil již na počátku 90. let.³¹⁸ Z autorovy korespondence je zřejmé, že na dramatu pracoval již v roce

314 Obrazová příloha č. XVII.

315 Goss, *Sibelius. A Composer's Life and the Awakening of Finland*, 2009, s. 220.

316 Obrazová příloha č. XV.

317 Podrobněji o autorovi viz kapitola 6.1 Eino Leino a jeho básnická tvorba.

318 Lyytikäinen, *Symbolismi ja dekadenssi*, 1999, s. 138.

1896.³¹⁹ Původně jej zamýšlel jako libreto k nové Sibeliově opeře, ale z tohoto plánu nakonec sešlo. Drama dokončil až roku 1898, tedy rok po Gallen-Kallelově plátně *Lemminkäisen äiti* a dva roky po Sibeliově *Tuonelan joutsen*. Je více než pravděpodobné, že mezi těmito třemi umělci docházelo ve stádiu tvorby ke vzájemným inspiracím. Přestože každý zpracoval výchozí mýtus po svém, v mnoha ohledech jsou si výsledné práce podobné.

Leinovo drama má formu veršované jednoaktovky. Hlavní postavou je kalevalský hrdina Lemminkäinen. Ve hře dále vystupují dívka Tuoniovna, pastýř z Pohjoly, dívka z Pohjoly, Lemminkäinova matka a sbory vážek, leknínů a tuonelských vln. Děj je založen na kalevalském příběhu o Lemminkäinovi a lovu tuonelské labutě. Krátká epizoda z *Kalevaly* je ovšem Leinem přepracována a rozšířena o další roviny, především výraznou symbolickou.

Lemminkäinen přichází na břeh tuonelské řeky, která tvoří hranici mezi světem živých a mrtvých. Hrdina se setkává se starým pastýřem z Pohjoly, jenž mu vyčítá, že s ním jako s jediným odmítl v Pohjole bojovat a vyzývá jej k boji nyní. Lemminkäinen mu vyrazí meč z ruky, zažene jej pryč a vydá se směrem k řece. Na druhém břehu spatří dívku Tuoniovnu máchat prádlo a dává se s ní do řeči. Dívka nechápe, proč hrdina dobrovolně přichází do Tuonely, a zrazuje ho od jeho úkolu zastřelit labuť. Lemminkäinen jí je na chvíli okouzlen, nechá se unášet romantickými představami a téměř zapomíná, proč do Tuonely přišel. Z okouzlení se ale při zmínce o labuti probírá, opouští Tuoniovnu a vydává se za svým cílem. Na krátkou chvíli se zjeví tuonelská labuť, Lemminkäinen napne luk ale než stačí vypustit šíp, je sražen jedovým šípem pastýře ukrytého v křoví a umírá. Jeho poslední slova se obracejí k matce. Pastýř pozvedá meč nad hrdinovo tělo a chystá se ho rozsekat na kusy. Ve stejné chvíli přichází Lemminkäinova matka a když pastýř zaslechne její promluvu, prchá. Matka poklekne nad synovo tělo a dá se do tiché modlitby.

Stylově je dílo velmi bohaté. Forma dramatu, tedy střídajících se promluv jednotlivých postav a sborů, umožnila autorovi používat různé metrum. V případě Lemminkäinena a pastýře je nejčastěji užito metrum kalevalské, čtyřstopý trochej, jinde je hojně užíván daktyl i klesavý peón. Někdy dochází k dynamickému střídání metra i v rámci jedné promluvy, jak je tomu například v případě dlouhého Lemminkäinova monologu.³²⁰ Téměř v celém dramatu je navíc používán rým, občasně také aliterace

319 Dopis M. Tälvio a J. J. Mikkolovi z 22. 12. 1896. Leino, *Kirjeet taiteilijatovereille, arvostelijoille ja tutkijoille*, 1961, s. 69 n.

320 Leino, *Tuonelan joutsen*, 1999, s. 11–13.

a vnitřní rým.³²¹ Dobové recenze podrobily Leinovy jazykové experimenty ostré kritice a obviňovaly autora z vymýšlení nových slov a významů jen za účelem vytváření úplných rýmů. Drama bylo i jinak tehdejšími kritiky nepochopeno a přijato velmi chladně.³²²

5.4.2 Lemminkäinen titán, nadčlověk, filozof, Prométheus

Pojetí hlavní postavy mýtu je u Leina výrazně odlišné než v *Kalevale* a v mnohém se nese v duchu doby. V dopise Maile Talvio a J. J. Mikkolovi z prosince 1896 charakterizuje Leino postavu Lemminkäinena takto:

Lemminkäisestä on tehty titaani, uskon sankari, joka soihtu kädessä läpi vaarojen syöksee Tuonelan virralle ja filosofeerailee siellä vähän aikaa Tuonen neidin kanssa. Joutsenesta on tehty kuoleman kuningatar, Tuonen salaisuuden symboli. Sen hän tahtoo aatteen jousellaan ampua ja sitten saada rauhan itselleen ja viedä ilon viestin kärsiville ihmisille.³²³

Z Lemminkäinena je vytvořen titán, hrdina víry, který se s pochodní v ruce skrze nebezpečí vrhá k tuonelské řece a filozofuje tam chvíli s dívkou Tuoniovnou. Z labutě je vytvořena královna smrti, symbol Tuoniho tajemství. [Lemminkäinen] si ji přeje zastřelit lukem ideje, získat pak pro sebe klid a přinést radostnou zprávu trpícím lidem.

Výrazně odlišná od *Kalevaly* je i motivace hrdiny k cestě do Tuonely. Není jí úkol paní Pohjoly Louhi, za jehož splnění mu slíbila svou dceru, ale touha vykonat nadlidský skutek, odhalit tajemství a přinést úlevu všem lidem. Lemminkäinen je transformován do role spasitele, Prométhea pronikajícího do zakázaných míst, kde chce uchvátit tajemství, které přinese lidem spásu. Jeho úkol je ale odsouzen k nezdaru. Jak Leino v citovaném dopise píše: „Sen miehen pitää olla synnittoman (Kristus), joka sen joutsenen voi ampua.“ (Ten muž musí být bez hříchu (Kristus), který tu labuť dokáže zastřelit).³²⁴ Jak ale zpívá Tuoniovna, takový člověk do Tuonely ještě nepřišel. A ani Lemminkäinen není bez hříchu. Temnou stránku jeho mysli představuje pastýř, jenž jej všude pronásleduje jako stín, kterému se nedokáže postavit a jehož rukou nakonec hyne, aniž by splnil svůj úkol.

Lemminkäinen má sice dobrý úmysl a cíl, ovšem na člověka příliš ambiciózní. Nejde jen o nutnou bezhříšnost, ale také o vědomí hranic a omezenosti lidského života. Lemminkäinen touží tyto hranice překročit, postavit se danému a zažitému řádu, rozbít okovy lidského předurčení života v krásném, ale tuonelskou řekou ze všech stran

321 Podrobnější stylový rozbor dramatu viz Koskimies, *Eino Leinon Tuonelan joutsen*, 1960, s. 21 nn.

322 Např. Hahl, Jalmari. *Tuonelan joutsen*. Valvoja, 1899. In: Leino, *Tuonelan joutsen / Sota valosta / Väinämöisen kosinta / Karjalan kuningas*, 1999, s. 295 nn.

323 Leino, *Kirjeet taiteilijatovereille, arvostelijoille ja tutkijoille*, 1961, s. 69–70.

324 Ibid., s. 70.

ohraničeném světě, nastolit nový pořádek a kázat jej jako nový spasitel a vykupitel lidstva. Ve své hrdosti se z člověka stává nadčlověkem přicházejícím utkat se se smrtí ne proto, aby jí podlehl, ale naopak ji porazil, uchvátil její tajemství, předal ho lidem a navždy je učinil šťastnými:

En tahdo ma vaipua Tuonelaan,
mut Tuonen ma tahdon voittaa,
ma tahdon lääkitä tuskat maan
ja mielihin lepoa soittaa.³²⁵

Netoužím padnout v Tuonele,
ale toužím Tuoniho porazit,
toužím vyléčit trápení světa
a přinést pokoj myslím.

Touha je hnacím motorem Lemminkäinenových hrdinských činů a zároveň příčinou jeho zkázy. Hrdina již nedokáže sám sebe ovládat, je zmítán neuhasitelnou planoucí vášní, hnán svým osudem za nesplnitelným úkolem. Na chvíli se nechá vábit city, které v něm probudí Tuoniovna, ale pak se opět vrací k cestě za vyšším cílem, hledáním absolutní pravdy. Jeho lidská duše, uvězněná ve smrtelném těle, které se pohybuje v omezeném světě, chce překročit dané hranice, rozpínat se donekonečna, překonat smrt a dosáhnout věčnosti. Jedinou možností, jak překročit hranice života, je ovšem sama smrt, která představuje vysvobození z lidských vášní a upokojení neklidné duše, jak v úvodním refrénu mnohokrát opakuje sbor vážek. Podobnou touhou po pravdě je šířán i Kouta, hlavní postava stejnojmenné Leinovy básně z cyklu *Helkavirsiä I* (1903; Svatodušní písně I). I on nachází největší tajemství ve smrti, ovšem získá jej až ve chvíli, kdy smrti podlehne.³²⁶

V dramatu *Tuonelan joutsen* Lemminkäinen na své cestě do Tuonely dlouze filozofuje o ohraničenosti člověka, lidského života i světa a dostává se také k zamyšlení nad sebou samým. Na jedné straně v sobě vidí spasitele, zachránce lidstva, ale na druhé straně je sám pro sebe velkou neznámou. Odpověď na tuto, stejně jako další otázky, hledá právě v Tuonele:

Kuka oon ma? Sehän pulma juuri.
Jos sen tietäisin, en oisi täällä.
Saatan olla vuoren jätti suuri,
käydä kääpiöiden päällä,
saatan olla mato maan,
joka tomuun tallataan,
lienen tyyni, lienen myrsky,
metsälampi, merten hyrsky –
tiedä viel' en itsekään
mieltä miehen tään.³²⁷

Kdo jsem? To je právě obtíž.
Kdybych to věděl, nebyl bych zde.
Mohu být velký horský obr,
šlapat po trpaslicích,
mohu být zemský červ,
co zašlapán je do prachu,
snad jsem klid, snad jsem bouře,
jezíčko v lese, vlnobítí moří –
neznám ještě ani sám
mysl tohoto člověka.

325 Leino, *Tuonelan Joutsen*, 1999, s. 22.

326 Koskimies, *Eino Leinon Tuonelan joutsen*, 1960, s. 20.
Leino, *Helkavirsiä I*, 2000, s. 46 nn.

327 Leino, *Tuonelan Joutsen*, 1999, s. 10.

Lidská duše je sama plná protikladů, komplementárních opozic. Chce překračovat hranice světa, dobývat nedosažitelné, ale není schopná pochopit ani sebe sama. Člověk, stejně jako jeho život, je plný ambivalence, jejímž příkladem je právě postava Lemminkäinena, nejvýrazněji ve smyslu jeho činu – chce ovládnout smrt, ale zároveň si zachovat život. Ambivalence, která je pro umění symbolizmu charakteristická, bývá často vyjádřena symbolem labutě. Taktéž je tomu i v Leinově dramatu.

5.4.3 Symbolika Leinova dramatu

Leinova *Tuonelan joutsen* je symbolistickou interpretací kalevalské látky. Téma, které je převzato přímo z Kalevaly, je pojato ryze symbolicky – autor vytváří spleť sítí vzájemně provázaných a doplňujících se symbolů, v jejichž středu stojí tuonelská labuť, nejvyšší cíl, za kterým hrdina směřuje.

Labuť plující na tuonelské řece oddělující svět živých od říše mrtvých představuje tajemství života a smrti, přičemž sama v sobě zahrnuje oba tyto protipóly. V dramatu je královnou Tuonely, strážkyní tajemství smrti a absolutní pravdy, kterou může získat ten, kdo ji skolí.³²⁸ Klasický motiv zastřelení labutě jako symbol nemožného, který sledujeme už od finské lidové slovesnosti,³²⁹ je zde zasazen do symbolického kontextu. Labuť se na scéně zjeví jen na kratičký okamžik, šedivá, vzdálená a nedosažitelná. V okamžiku, kdy ji Lemminkäinen spatří, je zasazen pastýřovou šipkou a umírá. Neuchopitelný symbol měl téměř na dosah, ale spatřit jej mu bylo dáno jen v okamžiku vlastní smrti.

Ve spojení s brzkou smrtí je přítomný také motiv labutí písně. Lemminkäinen vítá labuť slovy: „Terve tumman Tuonen joutsen! / Laula nyt laulusi ihana!“³³⁰ (Vítej, labuti temného Tuoniho! / Zapěj teď svou píseň překrásnou!). Labutí písní se ale stávají slova Lemminkäinenova, neboť smrt očekává právě jeho. Jako labutí píseň je možné chápat i jeho myšlenku na zastřelení labutě, nejneuskutečnitelnější čin, kterým by dosáhl nesmrtelnosti.

Zastřelení tuonelské labutě je činem jedinečným, ovšem nikoli samotná myšlenka na něj a pokus o jeho provedení. Leino jej slovy Tuoniovny mění na běžnou záležitost a ironizuje tak věčné lidské snažení o nemožné. Touha mnohých se stala jejich zkázou,

328 Koskimies, *Eino Leinon Tuonelan joutsen*, 1960, s. 19.

329 Viz kapitola 3.2.3 Zastřelení labutě jako symbol nemožného („mahdottomuussymboli“), in: 3.2 Labuť jako posvátný pták.

330 Leino, *Tuonelan Joutsen*, 1999, s. 30.

když se vlastní zbraně obrátily proti nim:

Jo käynehet kymmenet hurjapää
on Tuonelan joutsenen ammuntaan,
mut Tuoni ne vasamat kärjäkkäät
on kääntänyt itsehen ampujaan.³³¹

Již desítky odvážlivců se vydaly
zastřelit tuonelskou labuť,
ale Tuoni ty ostré šípy
obrátil proti střelci.

Lemminkäinen chce labuť skolit šípem a sám končí s šípem v hrudi. V této souvislosti je zřetelná symbolika kontrastu světla a tmy. Zatímco hrdinův šíp se leskne a září a je přirovnáván k blesku, kterým hrdina vládne, sám je zasažen chladným jedovým šípem pastýře, temné stránky vlastní mysli. Světelná symbolika představující archetypální souboj světla a temnoty³³² je základním rámcem celého díla plného jasných kontrastů. Na jedné straně stojí život a na druhé smrt. Lemminkäinen usiluje svým jednáním o ambivalentní paradox – ve smrti hledá život: „En vielä huoli kuolemasta. / Mä täältä etsin elämää.“³³³ (Nestarám se ještě o smrt. / Já tady [v Tuonele] hledám život).

V kontrastu jsou i postavy dramatu. Lemminkäinen je plný spalující vášně a touhy a proti němu stojí klidná, s během života a realitou říše mrtvých smířená Tuoniovna. Protikladů je plná i hrdinova ambivalentní duše toužící přinést klid lidem a zároveň, neschopná pokání, přiživující také svou temnou stránku. A konečně ambivalentním archetypem je samotná labuť, ctnostná a zářící a přitom symbolizující smrt, bělostná silueta kontrastující s temnou hladinou tuonelské řeky.

V juxtapozici k labuti stojí lekníny, motiv typický i u finského básníka Otto Manninena.³³⁴ Překrásný květ leknínu září na vodní hladině a jeho kořen prostupuje temnou vodou až do bahnitého dna, odkud čerpá svou krásu a sílu. Stejně tak labuť hledající potravu noří svůj dlouhý spanilý krk do temné vody a živí se vodními rostlinami z pod hladiny. Směřování vzhůru lze paradoxně dosáhnout pouze ponořením do hlubiny.³³⁵ Sbor leknínů vítá připlouvající tuonelskou labuť takto:

Kukkaset hohtavat
aalloilla päilyi,
juuret ne johtavat
pohjassa säilyi,
aattehet suuret
taivaita loivat,

Květy září,
třpytí se na vlnách,
kořeny vedou
na dně uchované,
velké ideje
stvořily nebe

331 Leino, *Tuonelan Joutsen*, 1999, s. 17.

332 Téma souboje světla a temnoty zpracoval Leino i v dalším kalevalském veršovaném dramatu *Sota valosta* (1900; Boj o světlo).

333 Leino, *Tuonelan Joutsen*, 1999, s. 21.

334 Podrobněji viz kapitola 7.2 Manninenovy básně *Joutsenet* (Labutě) a *Joutsenlaulu* (Labutí píseň).

335 Lyytikäinen, *Symbolismi ja dekadenssi*, 1999, s. 141.

aattehen juuret
yöstä ne joivat.³³⁶

kořeny idejí
pily z noci.

V souvislosti s labutí-leknínem je důležitá také metalyrická interpretace, která je velmi relevantní zejména k tvorbě symbolistů. Vztah symbolistického textu a labutí písně vyjádřila Pirjo Lyytikäinen takto:

Joutsen, jonka ajateltiin laulavan vain kuollessaan, on symbolistisen taiteilijan tai taiteen tunnuskuva. [...] Symbolistinen teksti - ”laulu” on salaisuus ja lahja, joka oli maksettava kärsimyksellä ja kuolemalla. [...] Ihmisen ja symbolistisen taiteilijan sankaruus on mahdollittoman yrittämistä, ja symbolistinen taide pyrkii ilmaisemattoman ilmaisemiseen esittämällä yhä uudelleen etsinnän ja kuoleman.³³⁷

Labuť, o které se mělo za to, že zpívá jen v okamžiku své smrti, je symbolem symbolistického umělce či umění. [...] Symbolistický text – „píseň“ – je tajemstvím a darem, za nějž bylo třeba zaplatit utrpením a smrtí. [...] Hrdinství člověka a symbolistického umělce je v usilování o nemožné a symbolistické umění se snaží vyjádřit nevyjádřitelné tím, že představuje stále znovu hledání a smrt.

Neměli bychom opomenout ani Apollónovu labuť jako symbol umělce, umělecké tvorby, poezie. Pro symbolizmus je typické nové uchopení prastarých symbolů, zejména těch antických. Kalevala bývala srovnávána a čtena paralelně s antickou mytologií a obě byly chápány jako nevyčerpatelná skladiště univerzálních symbolů,³³⁸ které může umělec uchopit a zasadit do nového kontextu.

Na sklonku 19. století byl stále populární již několikrát zmiňovaný Herderův paramýtus *Der Sterbende Schwan* (Umírající labuť), který přeložili do švédštiny a finštiny Runeberg i Lönnrot.³³⁹ Dobře jej znal i Leino, který si jej v mládí dokonce přepsal do svého poznámkového sešitu.³⁴⁰ Metalyrická rovina a aluze na antickou i paramytickou symboliku Apollónovy labutě je v textu Leinovy *Tuonelan joutsen* zjevná, i když vyznívá spíše obecný odkaz na motiv labutí písně než přímý odkaz mytologický.

Vedle již zmíněných prvků je v dramatu velmi významná také symbolika křesťanská. Již dříve jsme zmínili motiv hříchu, s nímž souvisí pokání a myšlenka, že žádný člověk není bez viny, jen Kristus, který je jako jediný ze všech schopný překonat hranici smrti. Nikdo jiný není schopen tak upřímného pokání, aby mohl do Tuonely s čistým srdcem, natož pak z podsvětí odejít: „Vähän täält' on mennyt ja tullut tänne

336 Leino, *Tuonelan Joutsen*, 1999, s. 30.

337 Lyytikäinen, *Symbolismi ja dekadenssi*, 1999, s. 140.

338 Lyytikäinen, *Symbolismi, Kalevala ja Eino Leino*, 2000, s. VII–VIII.

339 Viz kapitola 2.9 Labuť ve finském umění.

340 Sarajas, *Elämän meri. Tutkielmia uusromantiikan kirjallisista aatteista*, 1961, s. 46 n.

monta, / vielä ei tullut, ei mennyt viatonta.³⁴¹ (Málokdo odtud odešel a přišel sem už mnohý / ještě nepřišel ani neodešel člověk bez viny.“ Paradoxem je, že zatímco průzračné řeky světa živých jsou zatížené hříchy, jen temná tuonelská řeka je bez poskvrny. A právě na ní pluje tuonelská labuť, symbol čistoty, na který může dosáhnout jen ten, kdo je stejné podstaty jako ona.

Leinovo drama končí smířlivě, tichou modlitbou matky klečící nad svým zemřelým synem. Čin oživení mrtvého zůstává nedokončen a je známý jen z kontextu mýtu. Drama je tedy vystavěno v duchu tradičního dekadentního schématu – končí zkázou a smrtí.³⁴² Zůstávají ovšem naděje a víra na znovuzrození.

Leinovo veršované drama je nejen prvním výrazným projevem symbolizmu ve finské literatuře, ale také jeho vzorovým programovým dílem. Zobrazuje, jak se člověk skrze umění snaží pozvednout nad vlastní osud, a touhu uchopit a ovládnout neuchopitelnou smrt, která jako jediná přináší člověku úlevu od existenciální úzkosti vycházející z vědomí ohraničenosti lidského světa a života a s ní spojené každodenní trýzně.³⁴³ Labuť je v něm symbolem nedosažitelného tajemství, k němuž se člověk-umělec snaží svou tvorbou, znamenající pro něj vysilující ponoření do vlastního nitra, alespoň přiblížit. Mistrovského díla – labutí písně – je ale možné dosáhnout až na hranici smrti. V tomto významu je možné labuť označit jako téměř emblematický symbol fin-de-siècle objevující se napříč celou tehdejší evropskou poezií.

5.4.4 Tuonelská labuť v dalších Leinových dílech

K tuonelské labuti se Leino ve své tvorbě později ještě několikrát vrátil. V básni *Koskenlaskija* (Vorař) ze sbírky *Pyhä kevät* (1901; Posvátné jaro) je zobrazen mladík, který se v touze po dobrodružství vydá v loďce na řeku. Když přijde noc, zvábí jej vidina vodní víly, která mu za píseň slibuje polibek. Mladík se dává do zpěvu o pomíjivosti tohoto světa, popisuje prostředí Tuonely s temnou říční hladinou, na níž se blyští lekníny a ve stínech olší pluje šedivá tuonelská labuť. Ve své písni vorař cituje také píseň labutě, která je apostrofou noci jako matky světa, z níž všechno pochází. Omámen vlastním zpěvem zapomíná mladík ovládat loďku a řítí se do peřejí, přičemž si pokládá otázku, zda chce zemřít, nebo dál žít, když teď již zazpíval svou nejlepší píseň. Vychází slunce, svět se

341 Leino, *Tuonelan Joutsen*, 1999, s. 14.

342 Lyytikäinen, *Narkissos ja sfinksi*, 1997, s. 72.

343 Lyytikäinen, *Symbolismi ja dekadenssi*, 1999, s. 139.

probírá z temnot noci a krajina září všemi barvami. Mladík se dál plaví vstříc peřejím, odevzdává svůj život do rukou osudu a zahrává si se smrtí. S pomocí Boží se nakonec dostává přes všechna nebezpečí, nachází domek a v něm mladou dívku tkající na stavu. Když se domů vrátí hospodář, nalezne svou dceru v náručí voraře a vyhání jej pryč. Mladík utíká na svou loďku a vydává se znovu do dravých peřejí, omámený láskou ale myslí již jen na radosti života a zahání všechny myšlenky na temnou smrt.

Báseň je napsána v duchu symbolizmu a v mnohém se podobá Leinovým textům ze stejné doby, tedy přelomu 19. a 20. století. Jedním z jejích ústředních témat je podobně jako v *Tuonelan joutsen* souboj světla a temnoty, který dominuje v kontrastu jednak dne s nocí a jednak světa živých s Tuonelou. Hrdina se pohybuje na hranici obou; když padne noc, přenáší se ve svých představách a myšlenkách do říše mrtvých, vydává se za tuonelskou labutí a ztotožňuje se s jejím zpěvem, apoteózou noci. Zachráněn nadcházejícím dnem se ale navrácí do nerozhodného stavu. Zatímco Lemminkäinen v *Tuonelan joutsen* jde bezhlavě za svým cílem a v touze porazit smrt podléhá vlastnímu temnému já, vorař v básni *Koskenlaskija* se nechá metaforicky unášet vlnami osudu na hladině mezi životem a smrtí. Když sestoupí v myšlenkách do Tuonely a je z nich pak probuzen novým dnem, připouští, že za tuonelskou labutí, symbolem nedosažitelného nejvyššího poznání, není nutné putovat do říše mrtvých: „...uihan se kuoleman joutsen kai / myös näidenkin virtojen veessä“³⁴⁴ (...ta labuť smrti přece snad pluje / i ve vodách těchto proudů). Odměnou za odvahu je mladíkovi poznání tajemství lásky, díky němuž zapomíná na smrt. V hrdinovi se probouzí donchuánská touha dobývat dívčí srdce.³⁴⁵ Básnická skladba nekončí zkázou a smrtí, ale vzplanutím milostné vášně a nadějí na budoucí bouřlivý život.

Symbolika labutě v básni navazuje na veršované drama *Tuonelan joutsen*. Nedosažitelnost a přízračnost labutě je definována atributem šedivého zabarvení a pohybem ve stínech podsvětlních stromů. Ambivalenci labutího symbolu zdůrazňuje fakt, že je z tuonelské řeky přesunuta i do světa živých – hrdina neví, kde se s labutí může setkat, ale trpí si tvrdit, že to nemusí být jen v říši mrtvých. Zpěvem voraře Leino naráží také na motiv labutí písně, který je explicitně vyjádřen veršem „Lauloin jo lauluni parhaimman“³⁴⁶ (Zpěl jsem již svou nejlepší píseň). A konečně je labuť v básni přiřknuta

344 Z básně *Koskenlaskija*. In: Leino, *Pyhä kevät* [online].

345 V této rovině patří báseň k projevům tzv. vorařské romantiky typické pro finskou literaturu začátku 20. století, která vyvrcholila románem Johannese Linnankoskiho (1869–1913) *Laulu tulipunaisesta kukasta* (1905; Píseň o červeném květu).

346 Z básně *Koskenlaskija*. In: Leino, *Pyhä kevät* [online].

i její milostná symbolika, netypická pro tuonelskou labuť, ale v evropské kultuře častá v případě labuti obecně. Vorařovi je za překonání překážky odměnou krásná dívka, nový cíl jeho vášnivé touhy.

Aluzi na tuonelskou labuť najdeme ještě v Leinově básni *Carmen Rusticum* z cyklu *Juhana Herttuan ja Catharina Jagellonican lauluja* (1919; Písně vévody Jana a Kateřiny Jagellonské). Vévoda Jan v ní, nešťastný z lásky, odjíždí ze svého hradu v Turku toulat se po finské krajině; je okouzlen lidovou kulturou, ryzím venkovem a naslouchá harmonickému souzvuku celé přírody. Jako paralela s vévodovým trápením v lásce je uveden příběh o Lemminkäinenovi:

Jos mieltä murheisen tuo lohduttaisi, mit' tässä maassa kerran tapahtui, joelta Tuonen tarun toisen saisi hän kuulla, missä kumma joutsen ui,	Pokud by ukonejšilo tu zarmoucenou mysl, co se v této zemi kdysi odehrálo, jiný příběh od Tuoniovy řeky může vyposlechnout, [z kraje,] kde pluje podivná labuť,
ja kunne kerran keskeen virran jäisen upotti lempi liedon Lemminkäisen. ³⁴⁷	a kde jednou uprostřed ledového proudu utopila láska lehkomyšlného Lemminkäinena.

Část o Lemminkäinenovi je zde syntézou různých příběhů o tomto hrdinovi, konkrétně epizody s dívkou Kyllikki a lovem tuonelské labutě. Pannu Pohjolanku, kvůli níž se Lemminkäinen za labutí do Tuonely vydal, báseň vůbec neuvádí. Nezmiňuje se ani důvod, proč se hrdina dostává do říše mrtvých, následuje jen epizoda s matkou, která léčí jeho rány. Když jej přivede zpět k životu, Lemminkäinen zmužní, zocelí se a už nikdy není otrokem ženy, což je ústřední rada, která má vévodovi Janovi pomoci z trápení.

Tuonelská labuť je v básni uvedena jen ve výše citované úvodní pasáži příběhu o Lemminkäinenovi a dotváří chmurný popis Tuonely, jejíž je nedílnou součástí, neodmyslitelným symbolem, charakteristickou rekvizitou plující na černé řece. Labuti je zde přiřknut atribut „kumma“ (tj. divný, podivný), který poukazuje na její nadpřirozený a přízračný charakter. V básni ovšem labuť jen dotváří atmosféru podsvětní říše a není nositelem hlubšího významu ani ústředním symbolem.

Motiv tuonelské labutě zpracoval Leino také ironicky. V jednom fejetonu z knihy *Päiväperhoja* (1903; Denní motýli) paroduje příběh o Lemminkäinenovi a alternuje jeho konec – hrdina při svém úkolu nezemře, ale naopak zůstává žít a tuonelskou labuť zastřelí.

347 Z básně *Carmen rusticum*. In: Leino, *Juhana Herttuan ja Catharina Jagellonican lauluja* [online].

Trofej přinese panně Pohjolance, o níž se ucházel. Mrtvou labuť hodí dívce k nohám a odchází, aniž by se zajímal o svou právoplatnou odměnu, dívku samotnou.³⁴⁸

348 Podle Sarajas, *Elämän meri. Tutkielmia uusromantiikan kirjallisista aatteista*, 1961, s. 50.

6 LABUŤ V POEZII EINA LEINA

6.1 EINO LEINO A JEHO BÁSNICKÁ TVORBA

Básník, prozaik, dramatik, novinář, literární kritik a překladatel Eino Leino (1878–1926; vl. jm. Armas Eino Leopold Lönnbohm) patřil k vůdčím osobnostem finské kultury období novoromantizmu přelomu 19. a 20. století a dodnes je považován za největšího finsky píšícího básníka i „největšího finského bohéma“.³⁴⁹ Ve své tvorbě kombinuje tradici finské lidové slovesnosti, z níž čerpá řadu námětů i stylových prvků (zejména „kalevalské metrum“, tj. čtyřstopý trochej, aliterace, paralelismy aj.), s tehdejšími moderními evropskými trendy a uměleckými směry, především symbolizmem a dekadencí francouzského kulturního okruhu.

V jeho prvních sbírkách *Maaliskuun lauluja* (1896; Březnové písně) a *Sata ja yksi laulu* (1898; Sto a jedna píseň) se odráží inspirace lidovou poezií, německým romantismem i francouzským symbolizmem, z jehož výrazu čerpá Leino také později. Lidová slovesnost a z ní vytvořená *Kalevala* jsou pro Leina klíčovými inspiračními zdroji také v případě následující tvorby. V předchozí kapitole jsme se obšírně věnovali veršovanému dramatu *Tuonelan joutsen* (1898; Tuonelská labuť),³⁵⁰ o dva roky později vzniká další symbolistické drama na kalevalské téma *Sota valosta* (1900; Válka o světlo). Za vrchol Leinovy básnické tvorby bývá považována sbírka balad a legend *Helkavirsiä I* (1903; Svatodušní písně I), která je příkladem dokonalého propojení prastarých národních tradic s evropskou mytologií a kulturou. V *Helkavirsiä I* se, jak uvádí Viola Parente-Čapková, „téma vědění a magie slov prolíná s romantickým titánstvím a nietzscheovskou koncepcí nadčlověka. V centru Leinova zájmu stojí konflikt mezi antropocentrickou a teocentrickou metafyzikou a otázka, je-li člověk schopen vydržet hrůzu, bolest a úzkost, způsobenou absolutním věděním a objevením hlubin své duše.“³⁵¹ V tomto Leino rozvádí otázky, kterých se dotýkal již dramatem *Tuonelan joutsen*.

Z dalších sbírek a cyklů básní vycházejících z finské lidové slovesnosti, národní

349 Parente-Čapková, *Finská literatura*, 2006, s. 389.

350 Viz kapitola 5.4 Tuonelská labuť v tvorbě Eina Leina.

351 Parente-Čapková, *Finská literatura*, 2006, s. 390 n.

historie i evropských mýtů jmenujme díla *Tarina suuresta tammesta y.m. runoja* (1896; Příběh o velkém dubu a další básně), *Yökehräjä* (1897; Lelek), *Pyhä kevät* (1901; Posvátné jaro), *Simo Hurtta. Runoja isonvihan ajalta* (1904; Simo Hurtta. Básně z doby velkého hněvu), *Talvi-yö* (1905; Zimní noc), *Halla* (1908; Noční mráz), *Helkavirsiä II* (1916; Svatodušní písně II), *Bellerophon* (1919; Bellerofón) a *Shemeikan murhe* (1924; Shemeikův žal).

Básnických sbírek vydal Leino za svůj život přes třicet. Vedle nich napsal dvacítku divadelních her, více než dvacet románů a sbírek kratších próz a pořídil řadu dodnes čtených finských překladů světových klasiků, např. Dantovy *Božské komedie* (finsky *Jumalainen näytelmä*). Zachovaly se nám také soubory jeho dopisů kolegům, přátelům i milovaným ženám, mezi něž patřily také významné finské spisovatelky L. Onerva (1882–1972; vl. jm. Hilja Onerva Madetoja) a Aino Kallas (1878–1956).

6.2 LABUŤ V BÁSNÍCH EINA LEINA

Podobně jako jiní finští básníci čerpal i Leino řadu námětů z finské přírody. V jeho poezii se objevuje velká řada zvířat, mezi nimiž zaujímají významné místo ptáci. Zatímco u jeho předchůdců, například J. L. Runeberga, je popis přírody a jejích obyvatel v duchu romantické tradice mimetický, místy inklinující k básnickým obrazům a alegoriím, u Leina jsou přírodní a ptačí motivy daleko mnohohrstevnatější a alegorická, potažmo symbolická rovina jednoznačně převládá nad mimetickou.

Významnou roli má v Leinových básních labuť, kterou je mimochodem bez nadsázky možné označit za emblematický symbol evropské poezie konce 19. a počátku 20. století, z jejíchž východisek, idejí i výrazu Leino hojně čerpá. Jak ale uvidíme dále na konkrétních příkladech a jak jsme poznali již v případě *Tuonelan joutsen*, moderní básnické trendy se v Leinově tvorbě prolínají s domácí tradicí karelofinské mytologie a z ní vycházející lidové poezie. Výsledek je tak ve většině případů syntézou těchto dvou inspiračních okruhů – evropského a domácího, tj. velké a malé tradice, což jednotlivým motivům i symbolům samo o sobě zajišťuje mnohohrstevnatost a vícevýznamovost. Jedním z příkladů propojení tradic může být báseň *Trubaduuri* (Trubadúr) ze sbírky *Leirivalkeat* (1917, Strážní ohně), která kombinuje motiv labutího rytíře známý

z evropského středověku a přepracovaný Wagnerem³⁵² a přirovnání plavby lodě k labuti, s nímž jsme se setkali ve finské lidové slovesnosti:³⁵³

Silloin, katso: pursi outo
puikoo kohti valkamaa,
vaan on kumma venhon soutu,
siivet sitä kuljettaa,
ei, ne joikuu joutsenina,
kaartuu kaulat korkeat,
päilyy lahden lumpehina
linnut päivän-paistavat.³⁵⁴

Tehdy, pohled': podivná loď
pluje směrem k přístavu,
ale plavba loďky je zvláštní,
vedou ji křídla,
ne, ony zpívají jako labutě,
vysoké šije se pnou,
jako lekníny v zálivu se lesknou
ptáci zářící jako slunce.

Labuť prochází jako přirovnání, metafora i symbol napříč celou Leinovou poezií, od prvních sbírek *Tarina suuresta tammesta y.m. runoja* (1896), *Yökehräjä* (1897) a *Sata ja yksi laulua* přes básnické drama *Tuonelan joutsen* (1898), řadu dalších sbírek z první dekády 20. století až k dramatu *Karjalan kuningas* (1917; Karelský král) a k posledním sbírkám *Bellerophon* (1919), *Pajarin poika. Karjalaisia kansantaruja* (1922; Bojarův syn. Karelské lidové příběhy) a *Shemeikan murhe* (1924).³⁵⁵

Labutě byly pro básníka nekonečnou inspirací a jejich uzření ve volné přírodě hlubokým zážitkem, jak je patrné například z následujícího úryvku Leinova milostného dopisu spisovatelce Aino Kallas:

Näin järven täynnä joutsenia, jotka jo olivat kohoamassa siivilleen kohti päivännousua, minusta poispäin. Se oli kaunista, mutta ei sellaisenaan mitään merkillistä. Mutta merkillisimpää oli, että ne lauloivat, että koko ilma helisi täynnä säveliä niin valkeita, niin kuultavia, niin surensuloisia, että ne vielä tälläkin hetkellä soivat korvissani. Tiedän, että niitä ei ole kukaan kuullut eikä virittänyt milloinkaan. Minun on niille muoto ja sanoin tajuttava sisällys annettava. Uutta, vielä nimetöntä runoutta siis, jota paremman puutteessa voisi sanoa ”valkeaksi tragiikaksi” tai ”elegiseksi dithyrambiksi”. Se on toistaiseksi vain akordi, vain ”anslag”, mutta vastaa syvintä nykyistä perustunnelmaani.³⁵⁶

Viděl jsem jezero plné labutí, které již vzlétaly vstříc východu slunce, pryč ode mne. Bylo to krásné, ale samo o sobě bezvýznamné. Významnější ale bylo, že zpívaly, že všechen vzduch se chvěl tóny tak bílými, tak zvuknými, tak sladce smutnými, že ještě v této chvíli mi zní v uších. Víím, že je nikdy nikdo neslyšel, ani nijak nenaladil. Měl bych jim dát tvar a obsah zachytitelný slovy. Nové, ještě bezejmenné básnictví, které lze, protože nic lepšího není, nazvat „bílou tragikou“ nebo „elegickým dithyrambem“. Je to prozatím jen akord, jen „dotek kláves“, ale odpovídá mé nejhlubší nynější dominantní myšlence.

Z uvedeného textu vyzařuje cit pro muzikálnost labutí, uchopení hudby jako jejich pravé

352 Viz kapitoly 2.2 Symbolika labutě v období evropského středověku a 2.7 Labuť a hudba.

353 Viz kapitola 3.3 Labutí přirovnání a metafory.

354 Z básně *Trubaduuri* (Trubadúr). In: Leino, *Runot* 2, 1985, s. 946–7.

355 Přehled výskytu labutí v poezii Eina Leina viz textová příloha č. IV.

356 Dopis z Rautalampi psaný spisovatelce Aino Kallas, datovaný 6. srpna 1917. In: Leino, *Kirjeet Aino Kallakselle, ystäville ja yhteisölle*, 1962, s. 30.

podstaty. A hudba v souvislosti s labutěmi inspiruje k poezii odkazující tak na boha Apollóna. Labutímu zpěvu dominují smutek a tesknost zcela vyplňující pustou krajinu i mysl básníka, v níž se počíná rodit idea elegické poezie.

Velkého významu labutí v Leinově poezii si povšimla i Annamari Sarajas, která věnovala výkladu symboliky labutě v Leinových básních celé dvě kapitoly své literární studie o novoromantické estetice *Elämän meri* (1961; Moře života).³⁵⁷ Sarajas zvolila dělení symboliky labutí u Leina podle doby vzniku básní. Do rané tvorby řadí s odkazem na již mnohokrát citovaný Herderův paramýtus *Der Sterbende Schwan* motiv labutí písně a metalyrickou interpretaci básní na základě Apollónovy labutě, dále pak drama *Tuonelan joutsen* a báseň *Salojärven joutsenet* (Labutě ze Salojärvi). Do pozdní Leinovy tvorby řadí motiv zamrzlé labutě, „bílou tragiku“ labutí popisovanou v dopise Aino Kallas a drama *Karjalan kuningas*. Dělení Sarajas je dobrým východiskem pro uchopení a interpretaci symboliky labutě v Leinově poezii, nutno ale podotknout, že kvůli selektivnosti není vyčerpávající a v některých případech může být i zavádějící. Řada motivů jen s drobnými obměnami prostupuje totiž celou Leinovou tvorbou a nelze je tudíž ukotvit jen do jednoho básníkovy období.

Pro následující kapitoly zvolíme proto dělení, které se neopírá o dobu vzniku jednotlivých básní, ale zakládá se na pojetí obrazu, motivu či symbolu labutě. Konkrétně se jedná o následující okruhy: 1) Labutě-myšlenky a národně vlastenecký program, 2) zamrzlá labuť, 3) milenci a narcistické zrcadlení, 4) labutí píseň, 5) labuť-žena (metafory, přirovnání) a 6) proměny v labutě.

V některých Leinových básních se labuť vyskytuje jen okrajově jako součást obrazu nebo metafora a nemá hlubší symboliku. Tak je tomu například v básni *Laulajapoika* (Zpěvák) z rané sbírky *Sata ja yksi laulua*, kde labuť ve verších „Ja tahdon ma lauluni lahjoittaa, / kun ensi joutsen soutaa“³⁵⁸ (Chci věnovat svou píseň, / když pluje první labuť) odkazuje na jaro, zde metaforu mládí. Labuť plující na nehybné vodní hladině navozuje také atmosféru poklidné jarní nebo letní severské přírody.

Aamu kirkas Karjalassa,
tuores kesäheinän tuoksu,
päivän kehrä nousemassa,
vilisevä virran juoksu;

Jasné ráno v Karélii,
čerstvá vůně letního sena,
sluneční kotouč vychází,
běh mihotavé řeky,

357 Sarajas, *Elämän meri. Tutkielmia uusromantiikan kirjallisuudesta aatteista*, 1961. Kapitoly III *Joutsenmielikuvia Eino Leinon varhaisrunoudessa* (Labutí představy v pozdním básnictví Eina Leina), s. 44 nn., a VI *Joutsenmielikuvia Eino Leinon myöhäisrunoudesta* (Labutí představy v pozdním básnictví Eina Leina), s. 100 nn.

358 Z básně 52. *Laulajapoika*. In: Leino, *Sata ja yksi laulua* [online].

purret virran vettä viiltää,
hopeaiset hunnut huljuu,
kastehiset lehdot kiiltää,
suvannolla joutsen suljuu.³⁵⁹

lod'ky rozřezávají vodu řeky,
stříbrné závoje cákají,
orosené háje se lesknou
na tišině labuť klouže.

V několika Leinových básních je k obrazu labutě na klidné vodě přirovnáván velmi pomalu plynoucí čas: „aika soluu / niin kuin joutsen, joka Vienan / virtain suilla joluu“³⁶⁰ (čas plyne / jako labuť, která na bažinách / proudů Dviny pluje), „Soluu / hetket niinkuin virran juoksu, / missä illan joutsen joluu“³⁶¹ (Plynou / chvíle jako proud řeky, / na níž pluje večerní labuť). Spojení „illan joutsen“ (večerní labuť) může odkazovat také na tuonelskou labuť. Pomalý běh času je tak přirovnáván k nekonečné věčnosti říše mrtvých, kde čas jako takový nemá žádný význam a temná tuonelská řeka plyne zvláštním nehybným tempem.

6.2.1 Labutě-myšlenky a národně vlastenecký program

Pojednání o labutích v Leinově poezii začneme výkladem textů, v nichž jsou tyto ptáci obrazem či metaforou myšlenek, idejí. V této souvislosti se budeme zabývat především básněmi *Salojärven joutsenet* (Labutě ze Salojärvi) a *Lapin kesä* (Laponské léto). V obou Leino navazuje na národní tradici symboliky labutě započatou J. L. Runebergem, ovšem výrazně ji obohacuje o poetiku vlastní své tvorby.

6.2.1.1 *Salojärven joutsenet* (Labutě ze Salojärvi)

Rok před veršovaným dramatem *Tuonelan joutsen* vydal Eino Leino svou třetí sbírku básní s názvem *Yökehräjä* (1897; Lelek). Ta obsahovala také středně dlouhou báseň *Salojärven joutsenet*. Symbolika labutí v této básni je odlišná od labutě tuonelské, i když řadu styčných bodů bychom zde našli. Jak víme, Leino pracoval na dramatu *Tuonelan joutsen* delší dobu, a tak je téměř jisté, že se dílčí představy promítly zároveň do dramatu i do básně *Salojärven joutsenet*.

Lyrickoepická báseň o šestnácti čtyřveršových slokách začíná obecným dějovým rámcem uvádějícím, že kdo se vydá na břeh Salojärvi, spatří labutě, které se ve dne

359 Viz úvodní sloka básně *Hurtta matkustaa* (Hurtta cestuje). In: Leino, *Simo Hurtta I. Runosikermä isonvihan ajalta* [online].

360 Z cyklu básní *Perman taru* (Příběh Permy), VII. *Puman käynti kuninkaan linassa* (VII. Pumova návštěva na královském hradu). In: Leino, *Kangastuksia* [online].

361 Z básně *Irja – Eräs katkelma "Simo Hurtta" -sikermästä* (Irja – jeden úryvek z cyklu „Simo Hurtta“) ve sbírce *Tähtitarha* (1912; Hvězdná zahrada). In: Leino, *Tähtitarha* [online]. Později s obměnou vztažného zájmena v přepracované básni pod názvem *Kohtalon kellot* (Zvony osudu) ve sbírce *Simo Hurtta II* (1919). In: Leino, *Simo Hurtta II* [online].

schovávají ve stínu a v noci vyplouvají na otevřenou hladinu zpívat. Název odkazuje na nevelké jezero Salojärvi ve středním Finsku.³⁶² Jádrem básně tvoří baladická legenda o poustevníkovi s dobrým srdcem bydlícím v chaloupce na břehu jezera.³⁶³ Žil povětšinou sám, ale občas se vydal navštívit sousedy, kteří v údivu poslouchali jeho vyprávění o krásách jara a jarní přírody, jezera a okolních lesích i o vzdálených jižních krajích, tamějších městech, vládciích a boháčích. Na závěr každého svého vyprávění vychválil klid oblasti kolem Salojärvi. Když stařec jednoho dne zemřel, objevily se na břehu jezera poblíž jeho obydlí bílé labutě.

Ve čtrnácté sloce, která je variací druhé sloky s významnými obměnami, je explicitně uvedeno, že labutě jsou myšlenkami zemřelého poustevníka („ne varmaan aatoksia vainaan on“;³⁶⁴ ony jistě myšlenkami nebožtíka jsou). Následující sloka je pak vlasteneckým zvoláním a báseň končí variantou třetí sloky vyprávějící o tom, že kdo jednou uslyší zpěv oněch labutí, bude navždy nešťastný toužit po něčem, čeho nikdy nedosáhne.

Báseň je sestavena jako postupné odhalování tajemství – přichází k jezeru nejprve vidí na jeho hladině bílé labutě, které se ve dne schovávají ve stínu a v noci zpívají. Třetí sloka popisuje jedno z hlavních témat básně, věčnou touhu po nedosažitelném, a vykresluje symboliku labutě:

Niin kerrotaan, on ijäks onneton,
ken niiden laulun kerran kuullut on,
se päivät uinuu, yönsä unhottaa
ja kaipa jotain, jot' ei koskaan saa.³⁶⁵

Říká se, že bude navždy nešťasten,
kdo jejich píseň jednou zaslechl,
dny prospí, noci zapomene
a bude toužit po něčem, co nikdy nezíská.

Následující čtvrtá sloka je úvodem předcházejícím jádru básně, příběhu o poustevníkovi, jež zahrnuje sloky 5–13. Závěrečné tři sloky odhalují zmíněné tajemství labutí – že se ve skutečnosti jedná o starcovy myšlenky. Čtenář je podobně jako například v antických obřadech postupně zasvěcován do lokálního mysteria. Hlavní část tohoto procesu tvoří výklad mýtu, který osvětluje nahlíženou skutečnost. Postupně je odkrývána nadpřirozená podstata labutí a báseň, zprvu se jeví jako romantický popis finské krajiny, směřuje k uchopení transcendentna.

362 Jezero Salojärvi se nachází asi 70 km severovýchodně od města Tampere. Ve Finsku se dále nacházejí jezera Vähä Salojärvi (Malé Salojärvi) a Iso Salojärvi (Velké Salojärvi), obě nedaleko od sebe asi 70 km východně od Tampere. Podle kartografického portálu Google Maps [online]. Dostupný z WWW: <<http://maps.google.com>> [verifikováno 9. 5. 2012].

363 Sarajas, *Elämän meri. Tutkielmia uusromantiikan kirjallisista aatteista*, 1961, s.53.

364 Z básně *Salojärven joutsenet*. In: Leino, *Yökehräjä* [online].

365 Ibid.

Podobně jako v *Tuonelan joutsen* se i v této básni opakuje motiv touhy po nedosažitelném, nemožném, který je bytostně spojován s labutěmi. Jejich zpěv doslova nenechá člověka spát; nastíní mu tajemství, po kterém bude až do konce života prahnout, ale jehož podstatu nikdy neodhalí.

Nově se ovšem setkáváme s hejnem labutí jako s myšlenkami zemřelého člověka. Tato metamorfóza odkazuje na starou finskou představu o ptácích, v něž se po smrti proměňuje lidská duše (tzv. sielulintu).³⁶⁶ Leino také navazuje na tradiční symboliku čistoty labutě – v překrásného bělostného ptáka se proměňují myšlenky veskrze dobrého a štědrého člověka, který kolem sebe šířil radost, pomáhal ostatním, zejména chudým, a zbloudilé vedl zpět na správnou cestu. Poustevník od Salojärvi je prototyp světce s duší světlou a čistou jako labutě. Sarajas vidí v poustevníkově dobrodince, hlasatele »krásy, lásky a míru«, tlumočníka Leinova vlastního mladického neohraničeného »idealizmu«.³⁶⁷

Celé básni dominuje poetika symbolizmu, příznačná i pro drama *Tuonelan joutsen*. Je patrná nejen z tématu věčného prahnutí po nedosažitelném, směřování k neuchopitelnému symbolu, ale také z nám již dobře známého kontrastu světla a temnoty, života a smrti. Tyto protiklady se setkávají již ve druhé sloce básně – labutě se ve dne ukrývají ve stínu a v noci vyplouvají na otevřenou hladinu. Z toho je patrný důraz na ambivalenci symbolu labutě. Svým zjevem zářivě bílý pták se vyhýbá světlu – ve dne vyhledává temný stín a teprve v noci ožívá; zpěv labutí čerpá svou sílu z temnoty. V této souvislosti vzpomeňme na symbol leknínů v *Tuonelan joutsen*, které tvoří k labuti juxtaopozici. Jejich kořeny pijí z temného bahna dna, aby nad hladinou stvořily překrásný květ.³⁶⁸

Labutě v *Salojärven joutsenet* představují svou ambivalencí, vtělenou přítomností světla a zároveň tmy, také předěl mezi životem a smrtí. Pravá labutí píseň vzniká jen v okamžiku smrti, na samém konci života, v temné hlubině noci. Poustevníkovy myšlenky se v bílé ptáky proměnily právě v okamžiku jeho smrti a jsou přetrvávajícím důkazem propojení života a posmrtné existence.

Symbolistickou poetiku spojuje Leino ve své básni s národním programem. Idylická krajina je paralelou k prostředí Runebergovy básně *Svanen* – nehybná hladina jezera, hluboké lesy, vlahý stín, všudypřítomný klid finské přírody. Leinovy labutě ovšem

366 Haavio, *Sielulintu: Eräiden motiivien selvittelyä*, 1950.

367 ”...hyväntekijä ja »kauneuden, rakkauden ja rauhan» julistaja, nuoren Leinon oman hiukan ääriiivattoman »aatteellisuuden» tulkki.” In: Sarajas, *Elämän meri. Tutkielmia uusromantiikan kirjallisista aatteista*, 1961, s. 54.

368 Viz kapitola 5.4.3 Symbolika Leinova dramatu, in: 5.4 Tuonelská labuť v tvorbě Eina Leina.

nepřilétají z jižních krajů; rodí se z finského národa, respektive jednoho jeho ideálního zástupce, jeho způsobu života, humanistické filozofie, lásky k rodné zemi, přírodě a lidem.

Předposlední sloka může na dnešního čtenáře působit svým přehnaným patriotismem poněkud toporně a posouvá význam básně k vlasteneckému vyznění:

Ja on kuin maassa koittais aika uus ja viha väistyis, katois kavalus, kuin veljet yhtyis, sisko siskon sais ja yhteisvoimin voittoon astuttais. ³⁶⁹	Jako by v zemi svítala nová doba ustoupil hněv, zmizela faleš jako kdyby se bratři spojili, sestra získala sestru a společnými silami nastoupili k vítězství.
---	--

Zpěv labutí stejně jako u Runeberga signalizuje začátek nové doby.³⁷⁰ V Leinově básni je tento motiv obohacen jednomyslností národa a nově zrozeným bratrstvím na cestě za vítězstvím. Po této z dnešního pohledu naivní národně buditelské sloce následuje ale ještě jedna, připomínající osudovost zaslechnutí labutí písně a navracející se svou podstatou spíše k programovosti umělecké než národní.

6.2.1.2 *Lapin kesä* (Laponské léto)

V aluzích na Runeberga a národním programu pokračuje Leino i o několik let později básní *Lapin kesä* vydanou ve sbírce *Kangastuksia* (1902; Přeludy). Báseň o deseti slokách po čtyřech verších je povzdechem nad malostí, omezeností a únavou finského národa. Metaforou pro tyto pocity je krátké severské léto, v případě této básně explicitně laponské, jeden z klíčových symbolů celé Leinovy poezie. Severské léto je krásné, ale velmi krátké. Příroda má jen několik měsíců, aby rozkvetla a urodila, a už začíná vadnout. Stejně tak je tomu podle Leina i s jejími lidskými obyvateli. Zatímco jinde plane duch mládí i v pozdní dospělosti, ve Finsku jsou už malé děti starci a mladí muži připraveni na smrt. Podobně básník vnímá i sám sebe:

Ja minä itse? Miksi näitä mietin? Se merkki varhaisen on vanhuuden. Miks seura kaskyä en veren vietin, vaan kansain kohtaloita huokailen? ³⁷¹	A já sám? Proč o tom přemýšlím? Je to známka raného stáří. Proč neposlouchám příkaz instinktu [své] krve, ale vzdychám nad osudy národů?
---	---

Krátké léto, období radosti a zábav, a příliš dlouhá zima mají na obyvatele severu negativní vliv. Ani myšlenky, zde opět juxtapozice k labutím, se zde nestačí dlouho ohřát a už

369 Z básně *Salojärven joutsenet*. In: Leino, *Yökehräjä* [online].

370 Viz kapitola 4.3.3 Čas cyklický a lineární, in: Runebergova báseň *Svanen* (Labuť).

371 Z básně *Lapin kesä*. In: Leino, *Kangastuksia* [online].

pospíchají z chladných krajů zpátky na jih za sluncem. V závěrečných třech slokách básně Leino oslovuje labutě přilétající strávit léto do Laponska:

Oi, valkolinnut, vieraat Lapin kesän,
te suuret aatteet, teitä tervehdän!
Oi, tänne jääkää, tehkää täällä pesä,
jos muutattekin maihin etelän!³⁷²

Ach, bílí ptáci, hosté laponského léta,
vy, velké myšlenky, zdravím vás!
Ach, zůstaňte zde, vystavte zde hnízdo,
i když [pak] odletíte do jižních zemí!

Každoroční stěhování labutí představuje naději. Ptáci na podzim odlétají, ale na jaře se zase vracejí do svých severských hnízdišť. V předposlední sloce básník vyzývá, abychom si z tohoto chování labutí vzali příklad. Důraz klade na klid a mír, který na severu vládne a který je tím důvodem, proč se ptáci do těchto končin opět s důvěrou vracejí. A stejné je to i s myšlenkami. I když mnohé z nich se zablesknou jen na krátkou dobu, je naděje, že se opět vrátí, až přejde pomyslná zima. Závěrečné zvolání – poslední sloka – patří opět labutím-myšlenkám:

Havisten halki ilman lentäkäätte!
Tekoja luokaa, maita valaiskaa!
Mut talven poistuneen kun täältä näätte,
ma ruoilen, ma pyydän: palatkaa!³⁷³

Svištíce leťte napříč vzduchem!
Konejte činy, země osvětľujte!
Ale až spatříte, že zima odtud odešla,
já modlím se, já prosím: vraťte se!

Leinova báseň *Lapin kesä* se k Runebergovu národnímu odkazu vrací o poznání více než v předchozí kapitole pojednaná *Salojärven joutsenet*, v níž přece jen převládala poetika symbolizmu. Z *Lapin kesä* vyzařuje nejen láska k vlasti a idylické krajině, jejíž poklidnost je považována za hlavní přednost, ale báseň navazuje i na vědomí významu kontaktu zastrčené a v jistém slova smyslu i zakrslé a zaostalé finské kultury s velkou kulturou evropskou.

Významné je také cyklické pojetí času vycházející ze způsobu života vlastnímu stěhovavým ptákům, jež v básních *Svanen* a *Norden* zpracoval Runeberg a na něž Leino v *Lapin kesä* navazuje. Příznačné je stěhování labutí jako kontakt severní a jižní kultury a klíčové zahnízdění na severu přinášející naději. Taková básnická alegorie byla ve své době z národního a politického hlediska velmi aktuální.³⁷⁴ První léta 20. století se ve Finsku nesla ve znamení ruského útluaku. I když byla národní myšlenka v této době formulována již daleko konkrétněji než za Runeberga, stále neměla z politických důvodů prostor k realizaci. *Lapin kesä* je silně vlasteneckou básní, která se hlásí k Runebergovu

372 Z básně *Lapin kesä*. In: Leino, *Kangastuksia* [online].

373 Ibid.

374 Suhonen, *Muuttolintujen runous*, 1980, s. 101.

odkazu a připomíná, že Finsko chce navazovat na své národní tradice a zároveň se hlásit k velkým evropským myšlenkám.

6.2.2 Zamrzlá labuť

V následujících letech zaznamenala symbolika labutě v Leinově poezii výraznou proměnu. Odvrací se od národního programu a návaznosti na Runeberga a více se přimyká k poetice poezie konce 19. a počátku 20. století, zejména poetice dekadence a symbolizmu. Báseň *Talvi-yö* (Zimní noc), která vznikla kolem roku 1903 a vydána byla v rámci stejnojmenné sbírky o dva roky později, napsal Leino podle Sarajas snad dokonce jako přímý protiklad k Runebergově *Svanen*.³⁷⁵ Popisem kruté a drsné severské zimní noci se v ní vymezuje proti idylickému prostředí klidné jezerní krajiny za letního podvečera, s jakou jsme se setkali jak u Runeberga, tak i v Leinových raných básních. Krajíně *Talvi-yö* vládne led a mráz, burácí v ní pěřeje, hřmí příboj vln a vyjí vlci. Noc železa a zmrzlé půdy („raudan, roudan yö“),³⁷⁶ podivně namodralé nebe a mrtvolně bledé závěje jsou v přímé opozici ke zlatavému, sluncem prozářenému letnímu dni. Podobný obraz noci nacházíme například i v básni *Yö* (Noc)³⁷⁷ Otto Manninena pocházející zhruba ze stejné doby. Temná noc je rodištěm děsivých myšlenek, nočních můr a prastarých hrůz, které se vkrádají do lidské mysli a zhmotňují se ve snových představách.

Ústředním symbolem básně je labuť chycená do ledové pasti v místech, kde vlnobití ustalo a vodní pláň zamrzla:

Hyv' on hyyssä linnun olla,
ihanampi ihmisen,
armas Suomen suvannolla
ailakoida aatosten.
Eipä polta päivän helle,
paistaa kuolon kuudan-yö,
vaipat vilppaat sydämelle
utupiian pirta lyö.³⁷⁸

Dobře je ptáku v ledu,
krásněji člověku,
na drahé finské vodní tišině
radovat se z myšlenek.
Nepálí denní žár,
svítí úplněk smrti,
chladný plášť pro srdce
tká paprsek [tkalcovského stroje] mlžné dívky.

Labuť je paralelou k člověku-umělci, uvězněnému v tvůrčím rozletu na zemi. Je zbytečné hnát se, snažit se, tvořit; realita mrazivé noci zchladí myšlenky a zachmuří srdce. Člověk se bije s proudem života, vírem myšlení, jako se labuť potýká se zamrzající vodní hladinou, aby s vypětím všech sil stvořil malé pomíjivé nic:

375 Sarajas, *Elämän meri. Tutkielmia uusromantiikan kirjallisista aatteista*, 1961, s. 102.

376 Z básně *Talvi-yö*. In: Leino, *Talvi-yö* [online].

377 Manninen, *Runot*, 1992, s. 31–32.

378 Z básně *Talvi-yö*. In: Leino, *Talvi-yö* [online].

koski pauhaa, luoja luo,
pursuu puhki jäästä, yöstä
hetken kupla kultainen;
vaahto vaan jää urhon työstä,
laulu tiestä laineiden.³⁷⁹

peřej buráci, tvůrce tvoří,
překypí z ledu, z noci
zlatá bublina okamžiku;
jen pěna zůstane z hrdinova díla,
píseň o cestě vln.

Celoživotním údělem umělce je neustále bojovat a být trýzněn tvůrčím procesem. Jedině s maximálním nasazením vědomí lze stvořit umělecké dílo, byť by mělo být malé a odsouzené k věčnému zapomnění. Nejdůležitější je samotný boj, cesta k dosažení cíle. Teprve když umělec překročí své meze a přeroste sebe sama, může se vymanit z omezenosti prostoru a přiblížit se absolutní kráse – i labuť se nakonec osvobodí, aby zapěla svou píseň; vrcholné dílo je blízké smrti.

Ústřední postava, lovec ztracený v lese, se na konci básně probudí z děsivé noční můry a vyděšený pospíchá za světlem chalupy v dáli. Tvůrčí vzepětí zůstává na úrovni snění a hrůzných temných představ zimní noci, které s sebou sny přinášejí. V dálce probleskuje světlo naděje.

Motiv uvězněné labutě není Leinoův vlastní. Poprvé se jako symbol objevuje ve francouzské poezii druhé poloviny 19. století, především u Baudelaira, Gautiera a Mallarméa, jejichž básně Leino nepochybně dobře znal – vliv francouzského symbolizmu a dekadence na finskou kulturu přelomu 19. a 20. století byl obrovský. Slavná Baudelairova labuť³⁸⁰ uprchlá z pařížského zvěřince válí svá kdysi překrásná křídla v prachu země a vzpíná dlouhý krk k nebi, polapená zemí touží vzhůru. Gautierův obraz labutě přimrzlé k hladině jezírka v parku Tuileries³⁸¹ inspiroval Mallarméa k básni *Le vierge, le vivace et le bel aujourd'hui...* (Zda dnešek panenský, vroucí a přesvětlý...).³⁸² Mallarméova labuť, opět uvězněná v ledu, se snaží vymanit ze svého zajetí. Podaří se jí to až v okamžiku, kdy si uvědomí svou spojitost se zemí a odmítne létat, umlkne, aby mohla zpívat, umírá, aby se mohla zrodit. Její vězení je předpokladem umělecké svobody.³⁸³ Jedinou cestou k cíli, jedinou možností umělcovy seberealizace je vědomí vlastní ambivalence, jejímž dokonalým symbolem je, jak jsme měli možnost poznat již dříve, právě labuť.

379 Z básně *Talvi-yö*. In: Leino, Eino. *Talvi-yö* [online].

380 Báseň *Le Cygne* (Labuť), ze sbírky *Fleurs du Mal* (1861 – doplněné vydání; Květy zla), český překlad Svatopluka Kadlece in: Baudelaire, *Květy zla*, 1957.

381 Cyklus *Fantaisies d'hiver* (Zimní fantazie) ze sbírky *Émaux et camées* (1852; Emaily a kameje). In: Gautier, *Émaux et camées* [online].

382 Francouzský originál i český překlad Oty Nechutové in: Mallarmé, *Ve věštné běli. Výbor z poezie*, 2010, s. 86–87.

383 Smith, *The Bird and the Mirror: A Reading of Mallarmé's "Le vierge, le vivace..."*, 1989, s. 57 nn.

Všem výše zmíněným labutím je společné vyhnanství (u Baudelaira a Mallarméa explicitně „exil“) v nepřírozeném prostředí, z něhož se ptáci-umělci snaží vymanit vzpínající se vzhůru. I Leinova ledem polapená labuť, jejíž srdce je pomalu zahalováno mrtvolným chladem, míří ze všech sil za osvobozením z mrazivého zajetí. Ambivalence labutí písně, vrcholného činu umělce, je jejím nejlepším možným cílem v duchu symbolistické estetiky. Skrze katarzi umělecké tvorby míří probuzený lovec za světlem, které lze chápat jako symbol naděje a vítězství nad temnými silami, ale též jako transcendentní vysvobození.

Tři roky po *Talvi-yö* vychází v cyklu *Lapin lauluja* (Laponské písně) ve sbírce *Halla* krátká báseň *Velhon virsi* (Píseň čarodějnice), ve které se Leino k motivu zamrzlé labutě vrací. Mluvčím básně je čarodějnice, která oslovuje labuť v kraji Ruija³⁸⁴ a slibuje jí darem schopnost zpívat. Píseň by byla pro labuť vysvobozením, ale zároveň také zkázou – labutí píseň je smrtonosný dar.

Velhon virsi je opět zpodobněním umělcova soužení a psychické náročnosti tvorby. Cena za dokonalost díla a dosažení požadované hloubky je obrovská; umělec se musí přiblížit mrazivému tajemství smrti a není jisté, zda tento nápor vydrží. Absolutní krása je velmi křehká: „Helkät niinkuin hyyssä heinä: / sydän särkyä säveleinä.“ (Cinkáš jako seno v ledu: / srdce se tříští v tónech).³⁸⁵

Přijmout dar labutí písně je jako uzavřít smlouvu se smrtí, kterou v básni představuje čarodějnice. Podobně daruje také Apollón v Herderově paramýtu *Der Sterbende Schwan* labuti nadpozemsky krásnou píseň pro chvíli její smrti: „Buď trpělivé, s tichou důvěrou, ty, chřadnoucí srdce! Co je ti v životě zakázáno, protože je to nad tvé síly, bude ti darováno v okamžiku smrti.“³⁸⁶ Pravá identita čarodějnice v Leinové básni je prozrazena až v posledním verši básně: „minä Surma seppelpäinen.“ (já [jsem] ověččená Smrt).³⁸⁷ Větec na hlavě Smrti odkazuje na nepřemožitelnost a upomíná na její věčné vítězství nad člověkem.

384 Ruija je historická oblast v norském Laponsku zahrnující kraj Finnmark a jeho okolí. Je proslulá velkým množstvím fjordů a obývaná především Nory, Sámy a finskojazyčnými obyvateli Norska Kvény. Jedná se o nejsevernější část evropské pevniny. Ve finštině se pro tuto oblast používá i název „Ruijanranta“ (Ruijský břeh).

385 Z básně *Velhon virsi*. In: Leino, *Halla* [online].

386 "Ole kärsiväinen sinä, hiljaisella luotamuksella, aawehtiva sydän! Mitä sinulta elämässä kielletään, koska se käy voimasi yli, lahjoitetaan sinulle kuoleman-hetkellä." Herder, *Der Sterbende Schwan*. Český překlad podle zde uvedeného finského překladu pořizeneho Eliasem Lönnrotem. In: Herder, *Kuolewa joutsen (Salaus Herderiltä)*, 1836.

387 Z básně *Velhon virsi*. In: Leino, *Halla* [online].

Je možné, že labuť z básně *Velhon virsi* odkazuje i na kalevalský obraz sněžných labutí³⁸⁸ plujících po ledovém proudu v Pohjole, říši na dalekém severu, kde vládne čarodějnice Louhi, někdy považovaná za vládkyni temnoty a zimy.³⁸⁹ Na daleký sever upomíná i místní název Ruija (v *Kalevale* uváděný jako Rutja) a název celého Leinova cyklu básní *Lapin lauluja* (Laponské písně) – právě s Laponskem, kde se dlouhou dobu udržel tradiční šamanismus, bývá často ztotožňována mytická Pohjola. Ať už je východiskem básně motiv sněžné labutě z *Kalevaly* nebo motiv zamrzlé labutě z francouzské symbolistické poezie, či případně oba, její nejvýraznější rovinou je podobně jako v *Talvi-yö* metalyrické sdělení opírající se o tradiční motiv labutí písně.

6.2.3 Milenci a narcistické zrcadlení

Než popíšeme motiv labutí písně, který nás zavede až do Leinovy pozdní tvorby, podíváme se ještě na krátkou báseň z autorovy rané sbírky *Sata ja yksi laulua* označenou číslem 10:

Kaks joutsenta virralla vierekään
ui salmia ulpukoiden
ja tyyn' oli virta ja tyynessään
kuvat valkeat kuvasti noiden.

Tuli tuulispää yli virran ja maan
ja mylvi ja viskoi multaa.
Nyt joutsenet aaltoja soutaa vaan
ja etsii entistä kultaa.³⁹⁰

Dvě labutě na řece vedle sebe
pluly úžinami leknínů
a klidný byl proud a v tom klidu
odrážel jejich bílé obrazy.

Přehnala se bouře přes řeku i zem
a hřměla a vířila hlínu.
Teď labutě plují na vlnách
a hledají někdejšího milovaného.

Úvodní obraz básně, v němž plují dvě labutě vedle sebe na poklidné hladině řeky, připomíná milostnou idylu Spencerovy svatební písně *Prothalamion* (1596). Spanilé sněhobílé labutě jsou metaforou čisté lásky. Zatímco ale Spencerova Temže hladce plyne až do konce písně,³⁹¹ Leino rozbíjí idylický obraz zuřivou bouří. Nevinní milenci jsou navěky odloučení vnějším vírem osudu a odsouzení k věčnému vzájemnému hledání. Zároveň můžeme v krátkém příběhu labutích milenců vidět i alegorii lidského života – idylické dětství nenávratně zničí bouře života stejně jako první lásku. I když se k nim v myšlenkách stále vracíme, nikdy je znovu nezískáme. Pouze v dětství pluje člověk na klidné hladině, později už se zmítá na vlnách.

388 Viz též kapitola 3.4. Obrazy labutě v přirozeném ekosystému.

389 Lönnrot, *Kalevala*, 1999, s. 380 (Vysvětlivky).

390 Z básně 10. In: Leino, *Sata ja yksi laulua* [online].

391 Refrén opakující se na konci každé sloky: „Sweet Thames run softly, till I end my song.“ (Sladká Temže hladce plyne, než dokončím svou píseň). Spencer, *Prothalamion* [online].

Alegorická interpretace básně je zjevná, nabízí se ovšem ještě psychoanalytický výklad. Labuť plující po klidné hladině je ideálem krásy, labutí pár ideálem věrné a čisté lásky. Jejich krása se jim ale zároveň stává osudnou. Klidná hladina zrcadlí nádherný labutí obraz a ten je impulzem k narcistickému zahledění se do sebe sama. Nedosažitelný ideál nemá dlouhého trvání, víchř rozbourí vodní hladinu a dokonalý obraz se roztříští. Zoufalé labutě se kolébají na vlnách a hledají svého milého. Je jím však skutečná labuť, nebo její vlastní odraz? Cíl hledání vyjádřený posledním slovem básně „kulta“ znamená jak „drahý“, „milovaný“, tak i „zlato“, což odkazuje na zlatý lesk, či pro nás výstižněji odlesk.

Narcistické zahledění je převrácením horizontálního vnímání skutečnosti na vertikální, hmotná skutečnost je vyměněna za sen, představu. Myšlenky přestávají proudit mezi jednotlivými odloučenými subjekty, ale obrací se do sebe. Zatímco labutě-milenci plují vedle sebe a milují sobě rovného druhá, v okamžiku, kdy je upoutá obraz na vodě, upřednostní pohled dolů do hlubiny. Symbolicky se skrze vodní hladinu představující hranici mezi skutečností a představou potápí do vlastního temného podvědomí. Dotek rozčeří vodní hladinu, rozvlí klidnou řeku a obraz rozbije. Dokud bude pokračovat jeho hledání čerením vody, nikdy se znovu neobjeví.

6.2.4 Labutí píseň

Motiv labutí písně prochází celou Leinovou poezií od raných až po pozdní básně. V některých případech bývá tematizován a tvoří základní osu básně (jako například v případě výše pojednané *Velhon virsi*), jinde se vyskytuje jen okrajově ve formě metafory či jako dokreslení atmosféry. Jak jsme již viděli a dále uvidíme, Leino vychází v případě labutí písně jak z tradiční antické mytologie a na ni navazující evropské kultury, tak z Herderova paramýtu *Der Sterbende Schwan*, i z finské lidové slovesnosti, v níž se labutí zpěv (spíše než píseň) vyskytuje v odlišném kontextu. Podívejme se nyní na několik básní, v nichž se motiv labutí písně vyskytuje.

Básnická skladba *Kadonnut sävel* (Ztracená melodie) z cyklu *Kuvia ja Mielikuvia* (Obrazy a představy) ze sbírky *Tähtitarha* (1912; Hvězdná zahrada) zobrazuje hudebníka či zpěváka, který přišel o všechnu inspiraci i schopnost zpívat – nepamatuje si žádnou melodii. Nejvíce ho tíží zapomenutí té nejkrásnější písně pojednávající o jeho lásce, nádherné dívce s temně černými kadeřavými vlasy. Mnoho let hledá ten nápěv, až ve stáří si konečně vzpomene:

Haa, kuulkaa! Nyt se on mulla.
Sen löysin ma vihdoin siis.
On aikasi joikua, joutsen,
ja kuolla säveliis.³⁹²

Ha, poslyšte! Již jej mám.
Konečně jsem jej nalezl.
Přišel tvůj čas zapět, labutí,
a umřít na svou píseň.

Labutí píseň zde má svůj nejtypičtější význam v evropské kultuře – je to již několikrát nastíněné vrcholné vzepětí umělce na sklonku života, produkce nejkrásnějšího uměleckého díla v okamžiku smrti.³⁹³ Umělec je utrápen celoživotním beznadějným hledáním a teprve na konci jeho dní je mu dovoleno nalézt absolutní krásu v podobě mistrovského díla.

V roce 1919 vydal Leino vlastní adaptaci antického mýtu o bájném jezdci na Pegasu *Bellerophon* (Bellerofón). Tato kniha básní zpracovává starodávný příběh s velkou dávkou autorské licence a zrcadlí se v ní básníkův vlastní osud – hrdina Bellerofón je Leinovým alter egem. Sbírká je pochopitelně plná aluzí na antickou kulturu a mytologii. Motiv labutí písně se zde vyskytuje, i když jen okrajově, ve dvou básních.

V *Helikonin immet* (Helikónské panny) prorokují Múzy mladičkému Bellerofontovi dění jeho budoucího života; čekají ho temné časy, provinění a vraždy, ale skrze utrpení – jako Kristus – se vznese až na vrchol Olympu a poté, jak říkají Múzy: „kuin joutsen joikuen kuolet, soudat / pois unten laaksohon ijäiseen“³⁹⁴ (jak labuť zpíváje zemřeš, popluješ / pryč do věčného údolí snů). Mladý hrdina se po vyslechnutí Múz už už řítí na svém okřídleném koni k nebesům, ale ve výšce je sražen z koňského hřbetu – pro tentokrát jej Pegasos ale ještě zachrání. Podle původní antické legendy Bellerofón po mnoha hrdinských skutcích zpychl a chtěl se vznést až do nebe. Zeus jej ale srazil zpět na zem a potrestal šílenstvím.³⁹⁵ Labutí píseň je v Leinově *Helikonin immet* metaforou vrcholného činu, kterým se člověk povznáší až k nebesům. Protože takový čin překračuje možnosti lidského života, lze jej vykonat jen v okamžiku smrti.

V básni *Neien surma* (Záhuba dívky) zrazuje Sófrosyné, alegorie umírněnosti, zdrženlivosti a sebeovládání, Bellerofonta od jeho nejslavnějšího skutku, boje s nestvůrou Chimairou. Vyznává mu svou lásku a s ní spojené velké obavy o jeho osud. Její závěrečný vzlyk je uveden těmito slovy:

Tuo helkähti itku impyen
kuin joiku kuolevan joutsenen,
kuin sointu särkyvän soittimen

Ten pláč dívky zazněl
jak zpěv umírající labutě,
jak zvuk tříštícího se nástroje

392 Z básně *Kadonnut sävel*, část 3. In: Leino, *Tähtitarha* [online].

393 Viz též kapitola 2.5 Labutí píseň.

394 Z básně *Helikonin immet*. In: Leino, *Bellerophon* [online].

395 Svoboda a kol., *Encyklopedie antiky*, 1973, heslo Bellerofón, s. 99.

tai kilven, mi saanut on vamman.³⁹⁶ nebo štítu, který byl proražen.

Tři oxymórony,³⁹⁷ k nimž je nářek Sófrosyné přirovnáván, zdůrazňují hloubku jejího citu. V případě labutího zpěvu je důraz kladen tentokrát na jeho tesknotu a melancholii. Labutí píseň je posledním výkřikem zoufalství.

Vraťme se ale od antických legend zpět k finským mýtům. V poslední Leinově básnické sbírce *Shemeikan murhe* (1924; Shemeikův žal) se motiv zpívající labutě vyskytuje v básni *Metsolan tytär* (Dcera Metsoly).³⁹⁸ V případě této básně Leino vychází z tradice finské lidové poezie a nikoli z labutí písně jakožto vrcholného díla umělce či posledního vzepětí před smrtí. V úvodu textu je dívka charakterizována slovy: „hän joikui kuin joutsen / hän taipui kuin jousi“³⁹⁹ (zpívala jako labuť, ohýbala se jak luk). Labutí zpěv je zde užit jak ze zvukomalebných (aliterace *joikui – joutsen – jousi*), tak i významových důvodů. Ve starých lidových představách nemusel být zpěv labutě jen pochmurný a melancholický, ale vyjadřoval také radost – vzpomeňme například na obraz loďky, jejíž před radostně pjeje jako labuť.⁴⁰⁰ Přestože baladická báseň *Metsolan tytär* dál spěje ke svému tragickému konci, v úvodní charakteristice postavy je třeba chápat labutí zpěv pozitivně, nikoli jako temné předzvěstné znamení, ani jako absolutní krásu v okamžiku smrti.

Jinak je tomu v básni *Sonja* z cyklu *Pajarin poika* (1922). K dívce Sonje připlouvají ve večerním šeru jako tři sudičky bílé labutě a zpívají o jejím dětství, dospělosti a blížící se smrti. Labutě mají přízračný charakter a podobně jako v *Salojärven joutsenet*⁴⁰¹ jsou vlastní existencí propojeny s lidskou bytostí, tedy Sonjou:

Mutta yössä valkeassa
vastarannan metsää vasten
kolme joutsenta jolui vitkaan,
kolme varjoa autuasten,
kolme aatosta ihalan immen,
kolme mietettä neitseen mielen,
näkyä moisen morsiamen,
jolta jo jumalat kielsi kielen.⁴⁰²

Ale za bílé noci
naproti lesu na protějším břehu
pomalu pluly tři labutě,
tři stíny blažených,
tři myšlenky krásné dívky,
tři úvahy dívčí mysli,
vidiny této nevěsty,
které již bohové odepřeli řeč.

396 Z básně *Neien surma*. In: Leino, *Bellerophon* [online].

397 Českému čtenáři jistě připomenou velmi podobné Máchovy oxymórony ze třetího a čtvrtého zpěvu *Máje*: „zbortěné harfy tón“, „ztrhané struny zvuk“ a „mrtvé labutě zpěv“. *Máj*, in: Mách, *Básně*, 2002, s. 37 a 42.

398 Metsola, známější pod výrazem Tapiola, byla v představách starých Finů lesní říše. Volněji lze název básně tudíž přeložit *Dcera lesní říše* či zjednodušeně *Dcera lesa*.

399 Z básně *Metsolan tytär*. In: Leino, *Shemeikan murhe* [online].

400 Viz kapitola 3.3 Labutí přirovnání a metafory.

401 Viz kapitola 6.2.1.1 *Salojärven joutsenet* (Labutě ze Salojärvi).

402 Z básně *Sonja*. In: Leino, *Pajarin poika*. *Karjalaisia kansantaruja* [online].

Labutě vycházejí z dívčích představ a jsou jejich zhmotněním v éterické snové podobě. Svou podstatou jako stíny blažených, tj. zesnulých, propojují onen svět se světem živých, a to v okamžiku střetu těchto dvou protichůdných realit. Tento střet je naznačen časem večera, jenž je setkáním světla a tmy i paradoxem bílé noci. Sonja, které bohové odebrali řeč podobně jako v Herderově paramýtu *Der Sterbende Schwan* labuti, se s ptáky a s jejich jedinečnou věštnou písní ztotožňuje. Nezávisle na tom, jak se příběh vyvíjí dál, je v onu chvíli labutí zpěv vrcholně krásným momentem na prahu smrti. Motiv labutí-myšlenek navazuje také na poetiku básně *Salojärven joutsenet*;⁴⁰³ pohádkové trojí zapění jako věštbu Leino rozvíjí i v dramatu *Karjalan kuningas*.⁴⁰⁴

6.2.5 Labuť-žena

Již ve finské lidové poezii jsme sledovali, že labutě, zejména pro svou bělostnou čistotu a spanilost, slouží jako metafora k dívce, potažmo panně, případně se dívka nebo část jejího těla k labuti přirovnává (např. „labutí šije“).⁴⁰⁵ Podobné metafory existují odedávna i v evropské kultuře. Gaston Bachelard ve svých eseích uvádí, že „labuť je v literatuře náhražkou nahé ženy. Je to dovolená nahota, neposkvrněná, a přece okázalá čistota. Při nejmenším se labuť nebrání pohledu! Kdo se obdivuje labuti, touží po koupající se ženě.“⁴⁰⁶ Bachelardovu psychoanalytickou interpretaci nelze ovšem v případě Leinovy obraznosti uplatňovat vždy a definitivně.

V některých básních je sexualita zjevná, jako například v *Najaadi* (Najáda): „Käsivartensa viileät, valkeat / ylös ojentuvat / kuin kaaret, kuin joutsenkaulat / hänen kuiskii huulensa hurmoisat...“⁴⁰⁷ (Paže chladné, bílé / klenou se vzhůru / jako oblouky, jako labutí šije, / její rozrušené rty šeptají...) nebo *Ursus Finlandicus*: „en kiittää lemmen pyhän pyyteen paulaa / en jumaluutta maisten muotojen / en silmäripsiäs, en joutsenkaulaa / en silmäripsiäs, en joutsenkaulaa, / en öistä kauneutta katsehen“⁴⁰⁸ (nevelebím tenata posvátné touhy lásky / ani božskost pozemských tvarů / ani tvé řasy, labutí šíjí, / ani noční krásu [tvého] pohledu).

Jindy si juxtapozice a přirovnání zachovávají naivitu lidové poezie: „...neiet

403 Viz kapitola 6.2.1.1 *Salojärven joutsenet* (Labutě ze Salojärvi).

404 Viz kapitola 6.2.6 Proměny v labutě, in: 6.2 Labuť v básních Eina Leina.

405 Viz kapitola 3.3 Labutí přirovnání a metafory.

406 Bachelard, *Voda a sny. Esej o obraznosti hmoty*, 1997, s. 46. Český překlad Jitka Hamzová.

407 Z básně *Najaadi*. In: Leino, *Bellerophon* [online].

408 Z básně *Ursus Finlandicus*. In: Leino, *Juhana herttuan ja Catharina Jagellonian lauluja* [online].

joutsenena souten joutui⁴⁰⁹ (dívky připluly jako labuť), „...kaunis mun murheeni Sonja soutaa, / allina meriä melastelevi, / joutsenna vilussa joikua joutaa⁴¹⁰ (...pluje mým smutkem krásná Sonja, / jako hoholka pádluje po moři, / jako labuť v chladu zpívá), „Mik' on meidän joutsenella? Ryvettyikö valkee? / Alla tuskan armottoman Anjan sydän halkee.⁴¹¹ (Co je naší labuti? Ušpinila se, bílá? / Nelítostnou bolestí puká Anjino srdce). Několikrát se v případě dívky setkáváme také se spojením labuti a smrti, respektive nesmrtností, umocňující dívčinu spanilost: „Anja Jaakon povella kuin kuollut joutsen makaa⁴¹² (Anja leží na Jaakově hrudi jako mrtvá labuť); Polyhymnia, múza vážného zpěvu, je pojmenována „joutsen kuolematon“ (nesmrtelná labuť).⁴¹³

Objevuje se také juxtapozice labutě a leknínu, kterou známe například z dramatu *Tuonelan joutsen*⁴¹⁴ a ještě se s ní setkáme v poezii Otto Manninena.⁴¹⁵ Výchozím obrazem pro ni je v následujících případech opět dívka: „Souti sotka järveä ja joutsen meren rantaa. / Soreammin virran aallot Anja-rouvan kantaa. // Oi, te aallot onnelliset, päivän liedot lapset! / Lumpehina lainehilla läikkyy Anjan hapset⁴¹⁶ (Plula kachna [polák] po jezeře a labuť po pobřeží moře. / Krásněji nadnášejí paní Anju proudy vln. // Ó, vy šťastné vlny, lehkomyšlné děti slunce! / Jako lekníny se na vlnách třpytí Anjiny kadeře).

V básni *Ukon lintu ja virvaliekki* (Ukkův pták a bludička) z druhého cyklu *Helkavirsiä* (1916; Svatodušní písně II) se v milostném zápase setkávají božský orel-blesk a křehká bludička. Báseň čerpá mimo jiné z prastarého motivu souboje orla a labutě, který byl snad jedním z východisek mýtu o Diovi a Lédě.⁴¹⁷ Mystická dívčí bytost je ve své podstatě ambivalentním symbolem vyjádřeným leknínem či labutí: „...rahkan impi, rimmen kukka, / on kuin ulpukan unelma / tai tyynten vesien joutsen⁴¹⁸ (dívka z bažin, květina z močálu, / je jako sen leknínu / nebo labuť na klidné vodě). Touto básní se Leino po téměř dvaceti letech opět vrací k poetice *Tuonelan joutsen*; juxtapozice dívky-bludičky a leknínu či labutě čerpající svou sílu a stejně tak i svůj hřích z bahnitého dna, pozvedající se zároveň k nebi a tudíž k věčnosti, již není pouhou metaforou, ale promyšleným

409 Z básně *Tarina suuresta tammesta y.m. runoja, VII*. In: Leino, *Tarina suuresta tammesta y.m. runoja* [online].

410 Z básně *Ukko Kruunu*. In: Leino, *Pajarin poika. Karjalaisia kansantaruja* [online].

411 Z básně *Kivesjärveläiset, Neljästoista laulu*. In: Leino: *Kivesjärveläiset* [online].

412 Z básně *Kivesjärveläiset, Seitsemäs laulu*. In: Leino: *Kivesjärveläiset* [online].

413 Z básně *Polyhymnia*. In: Leino, *Bellerophon* [online].

414 Viz kapitola 5.4 Tuonelská labuť v tvorbě Eina Leina.

415 Viz kapitola 7.2 Manninenovy básně *Joutsenet* (Labutě) a *Joutsenlaulu* (Labutí píseň).

416 Z básně *Kivesjärveläiset, Toinen laulu*. In: Leino: *Kivesjärveläiset* [online].

417 Švec, *Labuť v antické kultuře* (nepublikováno), 2008, s. 15.

418 Z básně *Ukon lintu ja virvaliekki*. In: Leino, *Helkavirsiä I–II*, 2000, s. 122.

symbolem.⁴¹⁹

6.2.6 Proměny v labutě

K labutím-ženám se váže také odedávna celosvětově rozšířený okruh mýtů, v němž se dívky v labutě proměňují, jehož nejznámější adaptací je Čajkovského *Labutí jezero*.⁴²⁰ Nejedná se o pouhé básnické ztotožnění dívky a labutě, ale o skutečnou fyzickou proměnu, pochopitelně v mytologickém rámci. Stejně jako mnohé další mýty i tento zpracoval Eino Leino ve svých verších, konkrétně v básni *Merenkylpijä-neidot* (Dívky koupající se v moři) ze sbírky *Helkavirsiä I*. Motivy proměny dívek v labutě se v jiných podobách objevují i v básni *Moision morsian* (Nevěsta z panství; volněji přeloženo Urozená nevěsta) a ve veršovaném dramatu *Karjalan kuningas*.

Merenkylpijä-neidot vychází z klasické podoby mýtu, v němž vodní ptáci přilétají za večerního šera na jezero, svléknou svůj šat z peří a promění se v překrásné nahé ženy. Mladý muž, který se zrovna octne v onu chvíli u jezera, ukradne jedné z dívek její oblečení. Ta se tak nemůže proměnit zpět v ptáka a uletět spolu se svými sestrami pryč. Konec příběhu se v různých verzích liší; mladík většinou donutí dívku se za něj provdat, mají spolu děti a po několika letech dívka nalezne svůj oděv z peří, navlékne si jej a uletí.⁴²¹

Nejprve je nutné podotknout, že v Leinově básni není ptačí podobou dívek labuť, nýbrž husa. Nicméně s ohledem na to, že v původním mýtu labuť, husa a kachna často variují, je na místě se této Leinově básni zde podrobněji věnovat. Dívky-husy navíc kopírují poetiku i symboliku labutích dívek a lze je v tomto případě téměř volně zaměňovat. Ve finské lidové slovesnosti se vyskytuje více než padesát variant podobného mýtu a ve většině z nich se objevuje labuť. Dívky jsou obvykle tři a jsou v moci pána zla, ďábla nebo trolla. Příběh se nejčastěji odehrává za letní noci, nežádka přímo legendami opředené noci svatojánské.⁴²²

V Leinově podání dostává příběh ještě temnější a mystičtější nádech, charakteristický pro celou sbírku *Helkavirsiä I*. Hned ve třetím verši je poukázáno na temný původ ptačích dívek, když jsou označeny za „hiisiovny“ („Hiiden neidet“), tedy náležející k zlému duchovi Hiisimu. Podle klasického vzoru se přiletí večer koupat,

419 Srovnej s kapitolou 5.4 Tuonelská labuť v tvorbě Eina Leina.

420 O labutích dívkách a proměnách viz kapitola 2.4 Labutí metamorfózy.

421 Viz kapitola 2.4 Labutí metamorfózy.

422 Tarkiainen, *Eino Leinon „Merenkylpijä-neidot“*, 1926, s. 49.

tentokrát k moři. Přichází ptáčník Lippo a ukradne jedné z dívek šat z překrásného peří. Nad ránem dvě z dívek odletí, ale třetí nemůže najít svůj oděv a zůstává v ženské podobě. Lippo jí slíbí oděv navrátit, ale až tehdy, dá-li mu za to polibek. Následuje dialog, ve kterém se dívka snaží chlapce od nebezpečného polibku odradit, ten ale trvá na svém a chce dívku získat pro sebe. Při východu slunce jí šaty navrátí a obdrží za ně vytoužený polibek, jenž je pro něj ovšem smrtícím. Dívka proměněná v husu konečně odlétá.

Kromě motivů z tradičního okruhu mýtů o labutích dívkách čerpá Leino i z lidových pohádek *Ei-niin-mitä* (Ne tak co), pohádky o Lippovi a Tapiovi a básně *Vienan neidot* (Dvinské dívky) z třetího oddílu *Kanteletar*.⁴²³ Gradující napětí dialogu je ale již Leinova vlastní invence, stejně jako závěrečný osudový polibek smrti. Dívka vystupující v básni je v duchu poetiky přelomu 19. a 20. století pojata jako femme fatale – překrásný ideální cíl mužské touhy přinášející absolutní zkázu. Stejná osudovost a touha po nedosažitelném a nadpozemském jako se objevuje v případě tuonelské labuti, je přítomna i v této básni. Neukojitelná touha a planoucí vášeň se po překročení tabu a střetu s nadpřirozenem proměňují ve smrtelný chlad.

Atmosféru básně podbarvuje rudý odstín svítání, do něhož se krajina postupně odshora dolů noří. Slunce nejprve zbarví do ruda mraky, posléze kopce a nakonec borovice. S postupujícím rozbřeskem se zvyšuje zoufalství ptáčníkem uvězněné dívky, napětí se stupňuje spolu s tím, jak se krajina stále více noří do ruda. Červená barva je symbolem krve, dramatického rozuzlení a vyvrcholení. Je ale také symbolem života, který stojí v protikladu k chladné smrti. V okamžiku, kdy slunce vychází nad obzor, setkávají se mladíkova ústa s ledovým bezkrevným ptačím zobákem; mladíkově tělo se proměňuje v chladnou mrtvolu a přibližuje se tak temnému chmurnému světu ptačí dívky hiisioivny. Labuť, či v tomto konkrétním případě husa, představuje zástupce mystického světa, mlžný stín, který se jen na malou chvíli promění v dívku a sestupuje tak do světa lidí. Její podstata ale zůstává ve vyšší sféře mimo lidské chápání. Do ní se na konci básně opět v ptačí podobě navrací.

Ojedinělé spojení motivu labutích dívek a labutí písňe se vyskytuje v básni *Moision morsian* z Leinovy poslední sbírky *Shemeikan murhe*. Úvod básně popisuje večerní krajinu poblíž panské usedlosti a blízké jezero, na němž pluje červená loďka a čtyři dívky. Přichází večer, na jezeře teskně pění čtyři labutě a muž při jejich zpěvu vzpomíná na svou dávnou

423 Tarkiaainen, *Eino Leinon „Merenkylpyjä-neidot“*, 1926, s. 48, 50–51.

lásku, dívku z panství, kterou jako neurozený mladík kdysi nedovoleně miloval.

Pokud rozklíčujeme úvodní obraz básně metaforicky, tedy zrcadlíci se modrý most jako nebe a červenou loďku jako odlesk zapadajícího slunce na hladině, čtyři plující dívky se rázem změně v labutě už v první sloce. Večerní červánky nad klidným jezerem jsou, jak jsme již poznali z vícero předchozích textů, velmi typickou kulisou labutí scenérie. Teskná labutí píseň pak vede k rozvzpomenutí se na zakázanou lásku a idylický čas mládí.

K proměně dívek v labutě nedochází v básni fyzicky, ale pouze na úrovni čtenářových myšlenek. Volná záměna dívek a labutí evokuje jejich blízký metaforický vztah a odkazuje na mýty o metamorfózách. Báseň je dále nerozvíjí, ale jejich existence a možná konotace s mikrosvětlem básně zůstává ve čtenářově podvědomí.

Přítelkyně Eina Leina Aino Suits uvedla, že v roce 1922 Leino údajně zničil několik desítek stran rukopisu, v němž podle vlastních slov popisoval příběh čtyř žen, které na břehu labutího jezera vyprávějí svůj životní příběh.⁴²⁴ Tento prozaický text se nám nedochoval, ale je možné, že některé jeho motivy či alespoň atmosféra se objevují v básni *Moision morsian*.

Motiv labutí proměny v posledním Leinově dramatu *Karjalan kuningas*, podle Viljanena křesťansko-humanistickém mystériu zasazeném do antických a finských kulis,⁴²⁵ nevychází pouze z výše pojednávaných mýtů, ale je syntézou více prvků. Je také důležité zmínit, že tato veršovaná divadelní hra o čtyřech dějstvích je rozsáhlým a komplexním útvarem, v němž labutí metamorfóza a její symbolika sice zaujímá významnou úlohu, ale sama o sobě není jediným důležitým prvkem, na němž by bylo celé dílo vystavěno.

Stylově i tematicky je hra blízká autorovým raným kalevalským dramatům; důsledně například využívá čtyřstopého trocheje a také čerpá z karelofinských mýtů a představ. Odehrává se v časově blíže neurčeném dávnověku, v době, kdy finský (respektive karelský; v textu zaměňováno jako synonymum) lid trpí pod cizím jhem a čeká na nového spasitele, který by jej vedl ke svobodě. Vzhledem k vzniku dramatu v době první světové války, kdy Finsko stálo před rozhodujícím krokem k samostatnosti, se do textu výrazně promítla vlastenecká tematika a myšlenka boje za svobodu národa. Tuto rovinu ponecháme ale nyní stranou a zaměříme se na estetickou interpretaci labutí proměny.

424 Sarajas, *Elämän meri. Tutkielmia uusromantiikan kirjallisista aatteista*, 1961, s. 112.

425 Viljanen, *Eino Leinon „Karjalan kuningas“ eli uusromanttisen draaman ongelma*, 1959, s. 39.

V úvodním monologu pronáší starý šaman Turo dvě věštby – národ se neosvobodí, dokud se nenarodí hrdina, který na sebe vezme všechno utrpení, a dokud se neobjeví dívka, která podstoupí dobrovolnou oběť a promění se v labuť-leknín:

Ja on enne toinen enne:
maan ei valkene vapaus,
ellei nouse neiti nuori,
ylene vihanta virpi,
kaunis laaksoista Kalevan,
pyhäpäivä tuntureilta,
jok' ei suostu sulhasihin,
suostuvi Ukon pojalle,
astuvi suvisna yönä
aaltoihin Aluenjärven,
jouhtavi joutseneksi,
uinahtavi ulpukaksi.⁴²⁶

A je věštba, druhá věštba:
zemi neprozáří svoboda,
pokud nevzejde mladá dívka,
nevyroste zelená ratolest,
kráska v údolích Kalevových,
posvátný den na horách,
která se nepoddá snoubencům,
odevzdá se synovi Ukka,
vstoupí za letní noci
do vln Alujského jezera
promění se v labuť,
udřímá se do leknínu.

Turo a jeho žena Tarja mají krásnou dceru Helku a starají se také o nalezence Lemmese. Do Helky se zamiluje velitel vojska Sorjo. Miluje ji i Lemmes a netuše, že není její pokrevní bratr, nýbrž nevlastní, si tuto lásku vyčítá. Propukne válka a pacifisticky smýšlející Lemmes zůstává doma. Turo mu zatím prozradí pravdu o jeho původu. Když Helku unese nepřítel, Lemmes se konečně odhodlá vrhnout se do bitvy. Zvrátí boj ve prospěch Finů a vede národ k definitivnímu vysvobození. Zachráněná Helka vypráví doma matce o labutím lákání na Alujském jezeře. Následně odchází a utopí se v jeho vlnách, aby se sama proměnila v jednoho z bílých ptáků. Lemmes se vrací z vítězné bitvy a odmítá být jmenován karelským králem; i jeho život končí dobrovolnou smrtí.

Dívčina oběť nezbytná pro osvobození národa je nastíněna již v úvodu a je tak jasné, že k ní bude děj směřovat. Z charakteristiky Helky, v níž se opakuje spojení „valkea iho“ (bílá pokožka), také zřetelně vyplývá dívčina predestinace k labutí proměně. Konečná motivace oběti ale není tak prvoplánová, jak by se dalo očekávat. Helka, též zamilovaná do svého nevlastního bratra Lemmese, představuje ideál čisté neposkvrněné krásy. Jako taková je schopná milovat jen stejně čistého muže. Když Lemmes nakonec přece odchází do bitvy, Helka se nedokáže vyrovnat s láskou k bojovníkovi. Odmítá jakékoli násilí, krveprolití a válku, byť válku osvobozující. Vyslechne lákání labutí, utopí se a stává se jednou z nich. Její oběť je sice nakonec vykonána pro vlast, nicméně v motivaci postavy dominuje oběť ve jménu lidství a nezkažených ideálů.⁴²⁷ Absolutní čistota těla i myšlenek je prvotním předpokladem této jednosměrné a nenávratné labutí metamorfózy.

426 Leino, *Karjalan kuningas*, s. 194.

427 Viljanen, *Eino Leinon „Karjalan kuningas“ eli uusromanttisen draaman ongelma*, 1959, s. 38.

Oběť nevinné dívky rozhněvanému božstvu je známá z mnoha mýtů různých kultur. Podobný motiv jako v *Karjalan kuningas* můžeme vidět v antickém mýtu o Ífígenii, dceři Agamemnona a Klytaimnstry, jejíž obětování mělo usmířit bohyni Artemis, která zadržovala řecké loďstvo před cestou do Tróje. Bohyně na poslední chvíli zachránila Ífígenii před obětí a místo ní položila na oltář laň.⁴²⁸ I zde dochází k proměně, respektive záměně dívky za zvíře, které je symbolem panenské čistoty a nedotknutelnosti. Čistota je tedy nejen předpokladem, ale zůstává i nadále klíčovou charakteristickou vlastností, podstatou bytosti před proměnou i po ní. Ífígenie byla unesena Artemis do Tauridy, kde se z ní stala kněžka této ne náhodou panenské bohyně a svou tělesnou i duchovní čistotu si tak zachovala i pro budoucnost. Helka z Leinova dramatu si uchovává čistotu v podobě nedotknutelné a neposkvrnitelné posvátné labutě. Jako člověk se nikdy nezřekne svých pacifistických ideálů a raději volí dobrovolnou smrt, než by je zradila. Odměnou jí je věčná labutí čistota. K podobné přeměně, i když ne přímo fyzické, dochází i v již výše pojednané Leinově básni *Salojärven joutsenet*, kde se v labutě promění poustevníkovy myšlenky.⁴²⁹

Proměna dívky v labuť je podle Sarajas rozvinutím symbolu labutě v rámci celé Leinovy tvorby. Zatímco v raném dramatu *Tuonelan joutsen* představuje labuť hádanku a cíl nad lidské možnosti, v *Karjalan kuningas* se člověk sám vlastní obětí s labutí ztotožní a jeho duše a myšlenky tak nabudou této vysněné ptačí podoby.⁴³⁰ Lemminkäinen chtěl labuť porazit a získat, čímž byl poražen sám; Helka se obětuje a tím vítězí. Labutě, které lákají Helku k opuštění života na zemi, představují propojení Leinových panteistických myšlenek s touhou po pokání a sebeobětování.⁴³¹

Pozoruhodný je vztah Helky ke smrti a posmrtnému životu. Od začátku dramatu působí jako éterická postava vzdálená tomuto světu. Je pro ni proto přirozené naslouchat labutímu zpěvu podobnému vábení bludiček a postupně mu ze své vlastní vůle podlehnout. Zpěvu labutí, který Helka parafrázuje na začátku čtvrtého dějství, také dominuje touha opustit lidský svět a život, starosti, bolest, pomíjivost a povznést se k věčnému životu v nebeských výšinách:

Kuulin kerran keski-yönä,
noin ne lauloivat minulle
joutsenet Aluenjärven:
»Majat nyt maalliset jätämme,

Slyšela jsem jednou o půlnoci,
takto zpívaly ke mně
labutě z Alujského jezera:
„Opustíme teď pozemské příbytky,

428 Svoboda a kol., *Encyklopedie antiky*, 1973, s. 262. Heslo *Ífígenie*.

429 Viz kapitola 6.2.1.1 *Salojärven joutsenet* (Labutě ze Salojärvi).

430 Sarajas, *Elämän meri. Tutkielmia uusromantiikan kirjallisista aatteista*, 1961, s. 111.

431 Ibid., s. 112.

leahdamme lentimille,
 kohoamme korkealle,
 tanhuille sinisen taivon,
 siell' ei huolta huomisesta
 eikä eilisen muretta,
 on elo ijän-ikuinen
 kesä-yöstä valkeasta,
 ruskojen rusottamasta
 keskellä hämärän kahden.»⁴³²

vzlétneme na křídlech,
 vzneseme se do výšin,
 k tancům modrého nebe,
 tam není starostí o zítřek
 ani včerejší smutek,
 jen věčný život
 z bílé letní noci
 zarudlé červánky,
 mezi dvěma příšeřími.“

Vidina bezstarostného klidného života v božských výšinách evokuje ideální obraz ráje – Leinoovo drama ostatně hojně čerpá z křesťanské symboliky, i když je zasazeno do světa pohanských mýtů. Jak ale upozorňuje Viljanen, kalevalští hrdinové žili na mytické časové přímce dávno před dobou, v níž se příběh Helky odehrává.⁴³³ Ústřední motivy lásky k bližnímu a sebeobětování vycházejí z ryze křesťanské filozofie.

Podívejme se krátce ještě na prostředí dramatu. Jak jsme již zmínili výše, příběh se odehrává na březích Alujského jezera, na jehož hladině plují labutě a v jehož vlnách končí pozemský život Helky. Název Alujské jezero (také jezero Alue, finsky Aluenjärvi) je znám pouze z finských mýtů, skutečné jezero tohoto jména neexistuje.⁴³⁴ Do jezera Alue spadl oheň, který vykřesal bůh Ukko, když vládkyně Pohjoly Louhi ukradla a schovala slunce a měsíc.⁴³⁵ Podle Viljanena připomíná krajina Alujského jezera v Leinově dramatu se svými labutěmi a rákosím tuonelskou řeku, jak ji známe z Leinoova raného dramatu *Tuonelan joutsen* a maleb Akseliho Gallen-Kallely.⁴³⁶ Kromě ponuré atmosféry prostředí k tomuto názoru přispívá i to, že Leino uvádí v úvodní poznámce k dramatu *Karjalan kuningas* jako místo děje pohřebiště na břehu Alujského jezera. V souvislosti s labutěmi zde opět narážíme na jejich chthonický charakter. Nelze sice mluvit o jedinečné tuonelské labuti, nicméně vztah labutí k podsvětí a životu po smrti je evidentní. Připomeňme také staré představy o duších zemřelých, kteří se proměňují v ptáky a létají jako poslové mezi světem živých a mrtvých (finsky „sielulinnut“).⁴³⁷ I v *Karjalan kuningas* představují labutě

⁴³² Leino, *Karjalan kuningas*, s. 268.

⁴³³ Viljanen, *Eino Leinon „Karjalan kuningas“ eli uusromanttisen draaman ongelma*, 1959, s. 31.

⁴³⁴ Jelena Holečková-Dolanská uvádí ve vysvětlivkách k českému překladu *Kalevaly*, že Alujské jezero je bezpochyby jezero Ladožské (Lönnrot, Kalevala, 1999, s. 379). Tato teorie se jeví jako pravděpodobná. Jisté je, že jezero se nachází někde v oblasti Karélie. Pro interpretaci Leinoova dramatu je nicméně přesná geografická identifikace mytického jezera Alue nepodstatná.

⁴³⁵ Verše pojednávající o tomto mýtu použil Elias Lönnrot ve 47. runě *Kalevaly*. Lönnrot, Kalevala, 1999, s. 345 nn.

⁴³⁶ Viljanen, *Eino Leinon „Karjalan kuningas“ eli uusromanttisen draaman ongelma*, 1959, s. 32.

Viz též kapitoly 5.3 Tuonelská labuť Jeana Sibelia a Akseliho Gallen-Kallely a 5.4 Tuonelská labuť v tvorbě Eina Leina.

⁴³⁷ Viz kapitola 3.2.4 Labuť a Tuonela – posel mezi životem a smrtí.

na hladině jezera Alue spojnicí mezi světem živých a mrtvých. Pohanská představa Tuonely je ale nahrazena křesťanským nebem. Krajina Alujského jezera vycházející v mnohém z obrazu tuonelské řeky je v Leinově posledním dramatu výchozím bodem k cestě za věčným životem v ráji. Pro labutě ve finském kulturním kontextu jsou typická obě tato prostředí – pochmurná temná Tuonela i idylická nebeská krajina.

7 SYMBOLISTICKÉ LABUTÍ BÁSNĚ OTTO MANNINENA A AARNIHO KOUTY

7.1 OTTO MANNINEN A JEHO BÁSNICKÁ TVORBA

Básník, překladatel a literární kritik Otto Manninen (1872–1950) bývá označován za „nejčistšího“ či „nejryzejšího“ finského symbolistu, protipól Eina Leina v uměřeném výrazu své poezie kontrastující s Leinovým bohémstvím.⁴³⁸ Za svůj život vydal jen čtyři básnické sbírky: *Säkeitä I* (1905; Verše I), *Säkeitä II* (1910; Verše II), *Virrantlyven* (1925; Zátoka) a *Matkamies* (1938; Pocestný). Překládal domácí švédskojazyčné autory (J. L. Runeberg, Z. Topelius), antickou literaturu (Ílias, Odysseia, Eurípídés), významné dramatiky (Molière, H. Ibsen) i evropské romantické básníky (H. Heine, J. W. Goethe, S. Petőfi). Dochovala se nám také série Manninenových dopisů s jeho životní láskou a později i ženou, finskou pohádkářkou Anni Swan (1875–1958).

Jako básník byl Manninen nesmírně precizní, neustále promýšlel a přepisoval každé slovo svých textů, doslova cizeloval jejich výslednou podobu. Velký důraz kladl nejen na obsahovou a významovou stránku, ale také na rytmus, metrum a melodii, takže každá jeho báseň tvoří neobyčejně promyšlenou a jazykově vybroušenou strukturu. Hojně experimentoval s jazykem na lexikální i syntaktické úrovni, což mu umožňovalo do krátkých sdělení zhušťovat mnoho významů a zkoušet ve finštině dosud nezažitá metrická schémata. Kvůli komplikovanosti tvorby byl ve své době kritikou i čtenáři přijímán poměrně chladně.

Ve svých prvních sbírkách vychází především z mallarméovské poetiky, jíž vévodí nejednoznačnost symbolů, zamlžení sdělovaného, akcentace snění a důraz na hudebnost básní; později se přiklání spíše k verhaerenovskému proudu, pro nějž je význačná oslava práce a pokroku. Věnuje se osobním a filozofickým tématům, reflexivní a meditativní lyrice.⁴³⁹ V duchu symbolizmu často ve své tvorbě odkazuje na skryté a nejasné, to, co nelze vyjádřit přímočaře, zřetelně. Manninenovy básně jsou vždy mnohovýznamovým náznakem tušeného. Vrstvené metafory a symboly rozbíjejí mimetický obraz skutečnosti.

⁴³⁸ Parente-Čapková, *Finská literatura*, 2006, s. 391.

⁴³⁹ Velkoborský, Jan Petr: *Otto Manninen*. In: Hartlová, D. a kol., *Slovník severských spisovatelů*, 2004, s. 344.

Významnou roli hraje snění, tajemno, transcendentno a mystérium lidského života i umělecké tvorby. Řadu básní lze tak interpretovat metalyricky.

7.2 MANNINENOVY BÁSNĚ *JOUTSENET* (LABUTĚ) A *JOUTSENLAULUA* (LABUTÍ PÍSEŇ)

Přestože se v poezii Otto Manninena labuť vyskytuje daleko méně než v básních Eina Leina, jeho dvě krátké skladby *Joutsenet* (Labuť) a *Joutsenlaulua* (Labutí píseň),⁴⁴⁰ obě ze sbírky *Säkeitä I* (1905; Verše I), se řadí k nejosobitějším a vedle Runebergovy *Svanen* k nejčastěji interpretovaným labutím básním v celé finské literatuře. Do několika málo jejich veršů dokázal Manninen zhustit rozsáhlý okruh myšlenek a svých uměleckých koncepcí a vizí. Obě básně jsou tak jakousi deklarací symbolizmu ve finské literatuře v jeho nejčistší podobě.

Skladby *Joutsenet* i *Joutsenlaulua* umístil Manninen do první třetiny sbírky. Přestože zpracovávají podobné téma a, jak za chvíli uvidíme, tvoří spolu volný celek, básník se rozhodl neklást je těsně za sebe, ale vložil mezi ně ne náhodou další čtyři texty. Každá z Manninenových básnických sbírek představuje vždy promyšlenou strukturu, jejíž jednotlivé části jsou vzájemně důmyslně provázané. Labutím básním předchází ve sbírce skladba *Luistimilla* (Na bruslích), jež taktéž zpracovává podobný symbolický motiv vodní hladiny,⁴⁴¹ a končí veršem „missä kuoleva joutsen joikuu“⁴⁴² (kde umírající labuť pje). Vedle dvou výše zmíněných básní je *Luistimilla* jedinou další, kde se v Manninenově tvorbě explicitně vyskytuje labuť. Dvě ze čtyř básní přímo vložených ve sbírce mezi *Joutsenet* a *Joutsenlaulua*, konkrétně *Etsikko* (Návštěva) a *Kuutamo* (Měsíční svit), zase obsahují motiv křídla, který, jak dále uvidíme, je výrazný i v obou zde pojednávaných labutích básních.

440 Obě básně jsou v plném finském znění a s českým překladem uvedeny v textových přílohách V a VI.

441 Viz dále kapitola 7.2.5 Symbolická hladina mysli – vědomí, podvědomí a snění.

442 Z básně *Luistimilla*. In: Manninen, *Runot*, 1992, s. 15.

7.2.1 Jazyk, metrum, téma – cesta k mimetické iluzi⁴⁴³

Báseň *Joutsenet* sestává celkem ze sedmi strof o čtyřech verších, *Joutsenlaulua* je podstatně kratší, tvoří ji jen tři čtyřverší. Možná i proto působí kompaktněji a sevřeněji. Jak je pro Manninena typické, na miniaturním prostoru zde vystavěl mnohovýznamový celek umožňující celou škálu interpretací.

Pro obě básně je význačný lexikálně vybroušený jazyk a důmyslně zvolené metrum – převážně dlouhé slabiky na začátku veršů *Joutsenlaulua*, daktyl uprostřed a závěrečný spondej vytvářejí iluzi rozvlněné hladiny.⁴⁴⁴ V *Joutsenet* jsou vlny rytmické hladiny básně menší, ale zato je jich více. Rytmus a celková stavba také odpovídá míře dramatickosti – v *Joutsenlaulua* je první sloka klidným popisem, druhá vzedmutím touhy a třetí představuje vychladnutí; celá báseň se tak vzpíná jako vysoká pravidelná vlna a jako ideální antické drama spěje od expozice přes kolizi a krizi až ke katastrofě. Verše v *Joutsenet* se naopak poklidně přelévají jako nízké vlnky na široké hladině. Prvních pět slok je dlouhou předehrou ke dvěma posledním, závěrečnému vzepětí a odletu.

Podívejme se nyní blíže na to, co básně zobrazují. V *Joutsenet* vidíme nejprve labutě plující po hladině v době severského léta. Voda odráží ladné ptačí tvary, labutě sní o záhadných a člověku vzdálených věcech, občas spustí svou píseň a nechávají plynout tóny daleko po hladině. Když přichází podzim, jejich poklidné kolébání na vodě končí a ony se vznesou a odletí do jižních zemí. Zůstává vzpomínka, obraz, který posledním úderem křídel vytvořily ve vodě, nyní spoutané ledovým příkrovem. Báseň *Joutsenlaulua* je nejasnější a mlhavější. Labutě se opět vznášejí na hladině, která je ovšem více snová, zahalená oparem. V juxtapozici k tomuto obrazu stojí touha po úniku a vzletu a zároveň nemohoucnost jej uskutečnit. Jen ponor pod hladinu by byl cestou k vytouženému. Křídlo znavené vzepětím se pomalu vytrácí ve věčné nic.

Jak upozorňuje Maria-Liisa Nevala⁴⁴⁵ a později Pirjo Lyytikäinen,⁴⁴⁶ za povšimnutí stojí, že v obou básních se slovo „joutsen“ (labuť) vyskytuje přímo jen v nadpise. V samotném textu básně je na labutě odkazováno jen zájmenem „ne“ (ty, ony), metaforami leknínů, odlesků a snů nebo pomocí synekdoch – krku a křídla. Názvy básní jsou tak jediným jasným klíčem k základnímu obrazu. Text básně se po vzoru symbolistické poetiky stává hádankou.

443 Pojem mimetická iluze (finsky „mimeettinen illuusio“) přebírám z Lyytikäinen, *Joutsenunelmia – Symbolismin poetiikkaa: Otto Mannisen "Joutsenet"*, 2004, s. 201.

444 Lyly, *Otto Manninen: Säkeiden runoilija 3* (nepublikováno), s. 534.

445 Nevala, *O. Mannisen joutsenet*, 1983, s. 136.

446 Lyytikäinen, *Joutsenunelmia – Symbolismin poetiikkaa: Otto Mannisen "Joutsenet"*, 2004, s. 203.

Přestože se básně jeví jako popisy idylické severské krajiny, vnímat je jako pouhé krajinomalby by příliš brzy uzavřelo další možnosti interpretace obou textů, jimž zřetelně dominuje symbolická rovina. Labutě jsou sice zobrazené v přirozeném prostředí a scéna se jeví jako přírodní obraz, nicméně mimetická složka básně je podle Lyytikäinen pouhou iluzí.⁴⁴⁷ Symbolistická poezie obecně usilovala o rozbití či negaci mimetického popisu a inklinovala k mnohovýznamovosti a zamlžení vyjadřovaného.⁴⁴⁸

K vnímání popisované krajiny na symbolické úrovni nás přivádí i barevnost básní ne nepodobná baroknímu umění; na lesklé vodní hladině se snoubí nach a zlatý třpyt s posvátnou neposkvřenou bělobou. Stejně tak důraz na hudebnost, jež propojuje jazyk básně s jejím hlubším tématem (labutě a hudba, Apollón umělec-básník),⁴⁴⁹ je pro symbolistickou poezii typický. Manninen těží z obraznosti přírody a jejích proměn v čase. Pro obě básně je význačné jejich zasazení do běhu ročních dob – v *Joutsenet* se čas ubírá od jara či léta do podzimu, v *Joutsenlaulua* pak, podobně jako v již zmíněné básni *Luistimilla*, dominuje podzimní a zimní atmosféra.⁴⁵⁰ Manninen sám také nazval báseň *Joutsenlaulua* zimním ekvivalentem *Joutsenet*.⁴⁵¹ Básník nicméně přírodu a její proměny transformuje na symbolickou rovinu. Od realistického zobrazení tak spěje k fantazijní snové krajině. Když uplatníme přístup k textu jako k alegorii, roční doby uchopíme symbolicky a zamyslíme se nad vším, co je jim vlastní, rázem se otevře cesta k širším interpretacím.

7.2.2 Milostné labutí básně pro Anni Swan

Podívejme se ale ještě na otázku vzniku obou textů. Báseň *Joutsenet* i *Joutsenlaulua* (tehdy ještě bez názvů, označené jen římskými číslicemi *I* a *II*) napsal Otto Manninen poprvé do milostného dopisu obdivované ženě Anni Swan datovaného 8. prosince 1902 a věnovaného ke spisovatelčině svátku. Jak sám v dopise uvádí, v té době byly určené jen pro ni.⁴⁵² V básnické sbírce *Säkeitä I* vycházejí až o tři roky později a s mírnými úpravami.

Jistě ne náhodou věnoval Manninen své Anni právě básně s labutí tematikou – její příjmení *Swan* k tomu přímo svádí. Sama Anni Swan si s významem svého příjmení také

447 Lyytikäinen, *Joutsenunelmia – Symbolismin poetiikkaa: Otto Mannisen "Joutsenet"*, 2004, s. 201.

448 Lyytikäinen, *Aavistuksen poetiikkaa – Symbolismi ja Otto Mannisen runous*, 2001, s. 64.

449 Srovnej s kapitolami 2.1 Labuť v antické kultuře a mytologii a 2.7 Labuť a hudba.

450 Lyly, *Otto Manninen: Säkeiden runoilija 3* (nepublikováno), s. 532.

451 Ibid., s. 538.

452 Manninen – Arjava, *Silkkihienot siteet. Anni Swan ja Otto Mannisen kirjeenvaihtoa 1898–1908*, 2000, s. 25.

rada hrála. Například v časopise *Uusi Suometar* ze 17. listopadu 1900 je pod pohádkou *Noli me tangere* (Nedotýkej se mě) podepsaná pseudonymem *Cygnus* (tj. latinsky *Labuť*).⁴⁵³ Stejně tak si s rafinovaností symboliky jmen a pseudonymů rád pohrával i Manninen.⁴⁵⁴ Pozoruhodné je, že labuť se posléze stala také symbolem jeho básní – jsou na obálce druhého vydání sbírky *Säkeitä I* i na básnickově pamětní medaili vytvořené sochařem Wäinöem Aaltonenem, která zdobí také přebal Manninenových *Kootut runot* (Sebrané básně).⁴⁵⁵

V krátkém dopise Anni Swan o dvou připojených básních Manninen píše:

Samalla tässä pari pikku maisemakuvaa – niitä haaveellisia näköaloja, joita olen ollut näkevinäni Teidän satujenne maailmasta. Muutamia ääriiivoja, valaistuksia, säveleitä – ei sen enempää. Saitte itse tuomita, tulkitsevatko ne oikein vai väärin itse maiseman sielun, sen ulapoilla soutelevat unelmat. [...] Tällä kertaa ne ovat vain [...] hyvin subjektiivinen yksityis-analyysi Teidän saduistanne...⁴⁵⁶

Zároveň posílám pár drobných krajinomaleb – ty snové scenerie, které jako bych býval viděl ve světě Vašich pohádek. Několik kontur, záblesků, tónů – ne víc než to. Sama můžete posoudit, jestli správně nebo mylně vykládají samotnou duši krajiny, snění plující na jejích hladinách. [...] Protentokrát jsou jen [...] velmi subjektivní soukromou analýzou Vašich pohádek...

Je pravděpodobné, že Manninen měl při psaní výše uvedeného doplňujícího popisu ke svým básním, v němž uvádí, že jsou pokusem o interpretaci světa pohádek Anni Swan, na mysli její text *Aaltojen salaisuus* (Tajemství vln).⁴⁵⁷ Pohádka vypráví o kouzelném ostrově, kde vládne vodní král a žijí jeho dcery, vodní víly, spolu s mnoha zvířaty. Když nejkrásnější z králových dcer Merihelmi (Mořská perla) odhalí tajemství podmořské říše rybářskému chlapci, král ji za trest promění v němou labuť a stejně tak i její sestry, jež chtějí sdílet stejný osud. Překrásný kouzelný ostrov se pak navždy potopí pod hladinu a hejno labutí létá od jezera k jezeru, noří pohled do hlubin a smutně hledá místa svých dětských radovánek. Čas od času zastřelí někdo z lidí labuť pro její nádherné peří a umírající pták zapěje překrásnou labutí píseň.

Teskná nálada Manninenových básní je velmi podobná pohádce Anni Swan. Inspiraci můžeme vidět i v řadě motivů – například zpěv labutí v *Joutsenet* přirovnávaný

453 Manninen – Arjava, *Silkkihienot siteet. Anni Swan ja Otto Mannisen kirjeenvaihtoa 1898–1908*, 2000, s. 165.

454 Lyly, *Otto Manninen: Säkeiden runoilija 3* (nepublikováno), s. 538.

455 Obrazová příloha č. XXI.

456 Manninen – Arjava, *Silkkihienot siteet. Anni Swan ja Otto Mannisen kirjeenvaihtoa 1898–1908*, 2000, s. 25.

457 Swan, *Anni Swanin sadut*, 1985, s. 49–56. Na vztah této pohádky a Manninenových básní upozorňuje Pentti Lyly. Lyly, *Otto Manninen: Säkeiden runoilija 3* (nepublikováno), s. 531.

k večerním zvonům vzdálené lesní kaple upomíná na kouzelný ostrov plný zpěvu a hudby. Také nostalgicko-mystický vztah labutí k vodní hladině odkazuje na dávno ztracený svět dětských iluzí. Kromě atmosféry se ale Manninen k *Aaltojen salaisuus* vrací jen v náznacích. Jak za chvíli uvidíme, obě básně měly mnohem více inspiračních zdrojů a jejich interpretace může být daleko širší než jen jako nálada či snová krajina pohádek Anni Swan.

7.2.3 Intertextuální rovina – Runeberg, Leino a francouzský symbolismus

Jak dokazuje výzkum Manninenovy pozůstalosti, řada jeho vlastních básní vznikala při tvorbě překladů jiných autorů.⁴⁵⁸ Tak tomu bylo například v případě básně *Pellavan kitkijä* (Plečka lnu) ze sbírky *Säkeitä I.*, jejíž první verzi si Manninen načrtl při překládání Runebergovy *Tjänsteflickan* (Služka) přímo na papír s překladem. Analogii vidí Pentti Lyly i v případě vzniku Manninenových labutích básní, především *Joutsenet*, ve vztahu k Runebergově *Svanen*.⁴⁵⁹ Řadu zřetelných vlivů i Manninenových záměrných intertextuálních odkazů na tuto báseň lze ostatně vysledovat přímo z textů.

Hned první sloka *Joutsenet* a popisované prostředí připomíná první strofu *Svanen* – labutě plují za jarního či letního dne na poklidné hladině. Druhý verš třetí sloky Manninenovy básně zněl původně, tj. v dopise Anni Swan, „suuss' illan ne joikuivat“⁴⁶⁰ (v podvečer zpívaly). Ve verzi otištěné ve sbírce *Säkeitä I* byl ale tento verš změněn na „ylen suuren ne jouikuivat“⁴⁶¹ ([jen někdy své štěstí] opravdu velké vyjádřily zpěvem). Stejně tak původní „hyminä iltakelloin“ (zvuk večerních zvonů) se mění na „hyminä huomenkelloin“⁴⁶² (zvuk ranních zvonů). Lyly se domnívá, že Manninen se touto změnou denní doby básně snažil později vzdálit od Runebergova letního podvečera ve *Svanen*, aby inspirace nebyla v textu tak evidentní.⁴⁶³

Manninen se přesto srovnání vlastní básně s Runebergovou nebránil. Sám později přiznal, že své labutí básně stvořil jako jistý protiklad k Runebergově nadmíru vlastenecké

458 Toto zjištění uvádím na základě konzultací s Hannou Karhu, studentkou doktorského studia na Helsinské univerzitě, která se zabývá procesem vzniku Manninenových básní publikovaných ve sbírkách *Säkeitä I* a *Säkeitä II*. Konzultace proběhla v dubnu 2010.

459 Lyly, *Otto Manninen: Säkeiden runoilija 3* (nepublikováno), s. 163.

460 Manninen – Arjava, *Silkkihienot siteet. Anni Swan ja Otto Mannisen kirjeenvaihtoa 1898–1908*, 2000, s. 25. Taméž dále uváděné spojení „hyminä iltakelloin“.

461 Z básně *Joutsenet*. In: Manninen, *Runot*, 1992, s. 17.

462 Ibid.

463 Lyly, *Otto Manninen: Säkeiden runoilija 3* (nepublikováno), s. 527.

Svanen.⁴⁶⁴ Odklon od vlastenecké roviny je u Manninena patrný. V první sloce je sice explicitní odkaz na severskou krajinu („yöt pohjan kun punastui“⁴⁶⁵ – zrudly severní noci) a některé další obrazy by bylo možné vyložit jako runebergovský panteistický souzvuk vlastní severské přírodě („kuin hyminä huomenkelloin / salokappelin kaukaisen“⁴⁶⁶ – jako zvuk ranních zvonů / daleké lesní kaple), nicméně absence přímé oslavy severu a zdejší přírody a především dominující symbolická rovina posunují význam básně daleko od vlastenecké interpretace Runeberga. Je sice zřejmé, že *Svanen* byla pro Manninena prvotní inspirací, ale i když si z ní vypůjčil určité jednotlivosti, pro vlastní báseň zvolil odlišnou poetiku i vyznění.

Poněkud blíže mají Manninenovy básně k tvorbě Eina Leina, jistě i z důvodu stejného časového období, v němž oba autoři psali. Juxtapozice labutí a leknínů hned v první sloce *Joutsenet* nás přivádí k Leinově dramatu *Tuonelan joutsen* i jednotlivým kratším básním.⁴⁶⁷ Srovnání labutě a leknínu je významným východiskem pro pochopení tohoto symbolu, který je u Manninena i u Leina hodně podobný – leknín, stejně jako labuť, propojuje bahno dna, tedy v symbolickém významu lidské podvědomí, se zářivým ideálem na hladině vědomí, který se otvírá vstříc nebi reprezentujícímu transcendentní sféru.

Lyytikäinen vidí v *Joutsenet* i další evidentní aluze na Leinovu tvorbu. Například slovo „salokappeli“ (lesní kaple) podle ní odkazuje na Leinovu báseň *Salojärven joutsenet* (Labuť ze Salojärvi).⁴⁶⁸ Tento výklad je nepochybně správný, neboť v obou básních figurují labuť jako lidské myšlenky – u Leina explicitně jako myšlenky zesnulého poustevníka, u Manninena méně evidentně, ale přesto přesvědčivě.

V neposlední řadě vychází Manninenovy básně z tvorby francouzských symbolistů – její vliv je patrný jak v rovině poetiky básní, tak i v případě konkrétních obrazů a symbolů, kterým se budeme věnovat v následujících podkapitolách. Zde jen krátce připomeňme motiv zamrzlé labutě, o němž jsme se zmínili již v kapitole o tvorbě Eina Leina.⁴⁶⁹ V *Joutsenet* se se zamrzlou hladinou setkáváme až v posledním obraze. V *Joutsenlaulua* led sice explicitně nefiguruje, ale labuť vznášející se na vlnách neschopné odletět nápadně připomínají Mallarméovu báseň *Le vierge, le vivace et le bel*

464 Lyly, *Otto Manninen: Säkeiden runoilija 3* (nepublikováno), s. 530.

465 Z básně *Joutsenet*. In: Manninen, *Runot*, 1992, s. 17.

466 Ibid.

467 Viz kapitola 5.4 Tuonelská labuť v tvorbě Eina Leina a 6.2 Labuť v básních Eina Leina, konkrétně 6.2.1.1 *Salojärven joutsenet* (Labuť ze Salojärvi), 6.2.3 Milenci a narcistické zrcadlení, 6.2.5 Labuť-žena a 6.2.6 Proměny v labuť.

468 Lyytikäinen, *Joutsenunelmia – Symbolismin poetiikkaa: Otto Mannisen "Joutsenet"*, 2004, s. 213. O Leinově básni viz kapitola 6.2.1.1 *Salojärven joutsenet* (Labuť ze Salojärvi).

469 Viz kapitola 6.2.2 Zamrzlá labuť, in 6.2 Labuť v básních Eina Leina.

aujourd'hui... (Zda dnešek panenský, vroucí a přesvětlý...).⁴⁷⁰ Obě básně navíc analogicky tematizují nesmírnou tíhu umělecké tvorby. Unavené křídlo z prostřední sloky *Joutsenlaulua* nás zase upomene na vyčerpanou labuť Baudelairovu.⁴⁷¹

7.2.4 Metalyrická interpretace – labutí píseň, znavené křídlo a umělec-narcis

Metalyrická rovina, projekce autora a tvůrčího procesu do výsledného díla, je v symbolistické poezii velmi častá. Báseň je zrcadlem vlastní tvorby a jejích obtíží, strastiplné vyčerpávající cesty básníka k hlubinám a pravé podstatě poezie. Tematizováno bývá samotné psaní, ale toto téma je nezřídka skryto pod rouškou metafor a symbolů.

Manninenovy labutí básně k metalyrické interpretaci přímo vybízí. Jak víme z kapitoly o antické mytologii, labuť byly tradičním průvodcem boha umění a poezie Apollóna a jako takové se do jisté míry staly symbolem básnictví.⁴⁷² Jistě ne každou báseň, v níž se vyskytuje labuť, lze automaticky interpretovat metalyricky. U Manninenových básní nás k tomu ale navádí vícero aspektů.

V básni *Joutsenet* i *Joutsenlaulua* je umělecká tvorba jedním z poměrně zřetelných ústředních témat. Labuť v básních samy tvoří – svými příděmi či křídlem kreslí na vodní hladinu obrazy, sní a zpívají a jejich píseň se nese na vlnách do dálky. V *Joutsenlaulua* labuť explicitně nezpívají, ani nekreslí svým pohybem obrazy na hladině, nicméně jejich píseň jako hlavní téma básně je zmíněná v názvu. Z básně je patrná touha tvořit, vzepřít se konvencím a povznést se prostřednictvím umění z bezbřehé šedi a vězení povrchní reality vstříc k absolutní kráse. Opravdové umělecké vzepětí je ovšem možné jen pohledem do vlastního nitra – cesta vzhůru je uskutečnitelná jen ponorem do hloubky:

Pois, pois yli aavain on polttava kaipuu. Mut vain se, ken vaipuu, se sävelet saa vain. ⁴⁷³	Pryč, pryč přes šíři je palčivá touha. Ale jen ten, kdo se ponoří, jen ten tóny získá.
---	---

Manninenova reflexe tvůrčího procesu je pro umělce zdrcující – všechna námaha i její výsledky se na pozadí nekonečného času jeví jako malicherné drobnosti odsouzené k zapomnění – křídlo labutě, tj. pero básníka, je znavené a i to malé nic, co bylo stvořeno,

470 Francouzský originál i český překlad Oty Nechutové in: Mallarmé, *Ve věštné běli. Výbor z poezie*, 2010, s. 86–87.

471 Báseň *Le Cygne* (Labuť), ze sbírky *Fleurs du Mal* (1861 – doplněné vydání; Květy zla), český překlad Svatopluka Kadlece in: Baudelaire, *Květy zla*, 1957.

472 Viz kapitola 2.1 Labuť v antické kultuře a mytologii.

473 Z básně *Joutsenlaulua*. In: Manninen, *Runot*, 1992, s. 23.

se vytrácí: „Vain uupunut siipi / vain mennyt ei-mikään“⁴⁷⁴ (Jen znavené křídlo, / jen ztracené nic). Stejně tak si můžeme domyslet, že obrazy, které labutě vytvoří na hladině, po chvíli zase zmizí, když se voda slije zpátky do hladké hladiny. Jen poslední skvostný obraz zůstává uvězněný ledem do dalšího jara: „...viel' loistava siipi loi / kuan viimeisen alle kaihin, / mi aallon jo kammitsoi“⁴⁷⁵ (...ještě překrásné křídlo stvořilo / poslední obraz pod zákal, / který vlnu spoutal).

V umění tolik citovaný motiv labutí písně nabývá u Manninena temnějšího rozměru – umělec vytváří v posledním vzepětí překrásné a jedinečné dílo, ale i to je v běhu času odsouzeno k zapomnění. Podobnou myšlenku nacházíme v Leinově básni *Talvi-yö* (Zimní noc).⁴⁷⁶ V lineárním pojetí běhu času může být umělecké dílo opravdu jen dobovou záležitostí. Naděje ale zůstává v cyklickém opakování. To, co dnes zmizelo, ze zítra vrátí, stejně jako labutě, které neúnavně migrují mezi severem a jihem, jak jsme viděli již v mnoha případech. V Manninenových básních není návrat ptáků zmíněn. Zvláště v případě básně *Joutsenet*, v níž je patrný důraz na střídání ročních dob ne nepodobný vyjádření času v Runebergově *Svanen*,⁴⁷⁷ jej ale lze chápat jako nevyřčený předpoklad.

Vraťme se ještě k symbolice křídla, která je významná v obou zde rozebíraných Manninenových básních i autorových mnoha dalších textech. Přímou se slovem „siipi“ (křídlo) se setkáváme vždy až v závěru obou básní. V *Joutsenet* se labutě v předposlední sloce zvedají na svých křídlech, aby odletěly do jižních krajín a v poslední sloce svým křídlem naposledy stvoří obraz na hladině. V *Joutsenlaulua* se křídlo vyskytuje v předposledním verši. Pozoruhodné jsou zde přívlastky křídla jakožto tvůrčího nástroje – zatímco v první básni je „loistava“ (nádherné), v závěru druhého textu se mění na „uupunut“ (znavené). V podobném protikladu stojí i výsledek tvorby – v *Joutsenet* zůstává obraz pod zamrzlou hladinou, zatímco v *Joutsenlaulua* zmizí spolu s křídlem.

Jak upozorňuje Pirjo Lyytikäinen, symbolika křídla odkazovala u symbolistů na Platónův dialog *Faidros*.⁴⁷⁸ Podle něj se nesmrtelné duše před spojení s lidskými těly vznášejí na křídlech po nebeské klenbě a mají možnost spatřit pravá jsoucna. Ta ale spatří jen některé duše, podle toho, jak dokáží ovládat rozumem své koně, z nichž jeden představuje vůli a emoce, druhý smyslovou žádostivost. V zápasech postupně ztrácejí peří

474 Z básně *Joutsenlaulua*. In: Manninen, *Runot*, 1992, s. 23.

475 Z básně *Joutsenet*. In: Manninen, *Runot*, 1992, s. 18.

476 Viz kapitola 6.2.2 Zamrzlá labuť, in 6.2 Labuť v básních Eina Leina.

477 Viz kapitola 4.3.3 Čas cyklický a lineární, in: 4.3 Runebergova báseň *Svanen* (Labuť).

478 Lyytikäinen, *Avistuksen poetiikkaa – Symbolismi ja Otto Mannisen runous*, 2001, s. 72.

a řítí se z nebeské klenby dolů do lidských těl.⁴⁷⁹ Stejně tak se umělec snaží na pomyslných křídlech prostřednictvím své tvorby co nejvíce přiblížit k podstatě umění, absolutní kráse a pravému jsoucnu. Křídlo, metafora pera a zároveň synekdocha labutě-umělce, je prostředkem k povznesení. Jak je ale zřejmé z Manninenových básní a jak jsme již v této kapitole dříve naznačili, v duchu symbolistické poetiky se nelze vznést přímo vzhůru, nejprve je nutné ponořit se do hlubiny.

Vodní hladina a přibližování se absolutní kráse nás přivádí také k mýtu o Narkissovi. Hladina představuje prostor pro uměleckou tvorbu a jak v následující kapitole uvidíme, také symbolickou hladinu lidské mysli. Hladina vody ale není čistý papír připravený přijímat umělcovy myšlenky, je to především zrcadlo. Umělec, který do něj hledí, se ve své touze zachytit nejvyšší možnou krásu sám stává mytickým Narkissem zamilovaným do svého obrazu. V Manninenových básních nechybí vědomí tohoto faktu – zrcadlení hladiny je patrné z odlesků labutí na vodě. Překrásný ideální obraz je ale vždy rozbit, ztracen či dočasně uvězněn. Povrchní krása, tedy to, co vidíme na hladině, není důležitá. Jak již bylo naznačeno výše, zásadní je ponor do hloubky, pod hladinu.

7.2.5 Symbolická hladina mysli – vědomí, podvědomí a snění

Vodní hladina představovala pro symbolisty lidskou mysl, vědomí zrcadlící okolní svět. Lekniny a labutě zvolna se vznášející na hladině pak zastupovaly sny a představy vycházející z hlubin podvědomí.⁴⁸⁰ Jak jsme viděli u Eina Leina a několikrát naznačili v předchozí kapitole směřující k metalyrické interpretaci Manninenových básní, umělec se v touze po dosažení výšin musí nejprve ponořit dolů jako labuť, která natahuje svůj krk k nebi, ale potravu loví na bahnitém dnu, nebo jako leknín zářící svým květem na vodě a s kořeny sahajícími hluboko dolů. Labuť, stejně jako leknín, je tak ambivalentním symbolem.⁴⁸¹

Běloskvoucí labutě či lekníny stojí v protikladu k temné hlubině, lidskému podvědomí, kterou zároveň svou přítomností na hranici vědomí, vodní hladině, propojují s vyšší rovinou existence, nebeskou sférou. Jsou to křehké a pomíjivé symboly, jež chvíli zazáří a náhle zmizí, jako záblesky beztvarých, neuchopitelných myšlenek. V obou zmíněných Manninenových básních jsou labutě nádherným, možná až nadpozemským

479 Platón, *Faidros*, 1993, s. 32 nn.

480 Lyytikäinen, *Narkissos ja sfinksi. Minä ja Toimen vuosisadanvaihteen kirjallisuudessa*, 1997, s. 67.

481 Lyytikäinen, *Joutsenunelmia – Symbolismin poetiikkaa: Otto Mannisen "Joutsenet"*, 2004, s. 216.

krásným preludem. V obou textech je explicitně zmíněna snová podstata krajiny nebo přímo labutí – v předposlední sloce *Joutsenet* veršem „unet valkeat ulappain“⁴⁸² (bílé sny hladin), v *Joutsenlaulua* hned počátečním veršem „Ui merta ne unten“⁴⁸³ (Plují po mořích snů).

Labutě ale nelze chápat pouze jako metaforu lidských snů; jsou sny samy sní, tvoří, předvídají a pěj – sny se pomalu vrství, přecházejí jeden do druhého a postupně vyplňují hladinu mysli. Na začátku *Joutsenet* je řeč o labutích v množném čísle, přičemž jejich konkrétní počet je nejasný; může se jednat o jeden pár i více jedinců. S tím, jak zní píseň a nese se na vlnách do šířky, jako by se zvětšoval i počet labutí. V páté sloce básně již jsou z nich řady leknínů, které evokují velké množství. Představa postupně nabývá na síle, zhmotňují se další a další její části, podobně jako se zintenzivňuje snění, aby před probuzením zanechalo ten nejsilnější otisk – poslední obraz, který uvězní led – a náhle se rozplynulo. Od množství směřují obě básně k jednotlivosti, silnému momentu, kterému patří jejich závěr. Poslední sloka *Joutsenet* začíná veršem zobrazujícím odlet labutí, pak ale následuje výmluvný středník oddělující plurál od singuláru a hejno labutí střídá jediné křídlo:

Ne matkasi päivän maihin;
viel' loistava siipi loi;
kuvan viimeisen alle kaihin,
mi aallon jo kammitsoi.⁴⁸⁴

Odeceovaly do zemí slunce;
ještě překrásné křídlo stvořilo
poslední obraz pod zákal,
který vlnu spoutal.

Podobně se v *Joutsenlaulua* množství labutí přítomné v první sloce postupně vytrácí. Ve druhé sloce je nahrazuje jedinečná touha a odkaz na lyrický subjekt, který se může pozvednout skrze ponor do hloubky. V posledním čtyřverší je zmíněn jednolitý šum následovaný křídlem. A toto křídlo se v úplném závěru mění v nic – svět snění a představ se rozplývá:

Mi helinä ikään
yl' ulapan hiipi? –
Vain uupunut siipi,
vain mennyt ei-mikään.⁴⁸⁵

Jaký to šum
se plížil přes hladinu?
Jen znavené křídlo,
jen ztracené nic.

Básně *Joutsenet* a *Joutsenlaulua* usilují v duchu symbolistické poetiky o umělecké zachycení nevyjádřitelného. Zdánlivě mimetický obraz proměňují v iluzi, od roviny

482 Z básně *Joutsenet*. In: Manninen, *Runot*, 1992, s. 17.

483 Z básně *Joutsenlaulua*. In: Manninen, *Runot*, 1992, s. 23.

484 Z básně *Joutsenet*. In: Manninen, *Runot*, 1992, s. 18.

485 Z básně *Joutsenlaulua*. Manninen, *Runot*, 1992, s. 23.

lidského vnímání pronikají do podvědomí, odkud se vracejí v podobě snění, aby jej záhy nechaly spolu s celou nastíněnou skutečností rozplynout. Takovým procesem prochází i umělec směřující svou tvorbou k nedosažitelnému ideálu, právě ideji krásy.

7.3 LABUTÍ BÁSNĚ AARNIHO KOUTY

Aarni Kouta (1884–1924; vl. jm. Arnold Elias Candolin) patří k méně známým finským básníkům. Jeho tvorba výrazně ovlivněná symbolizmem zůstala ve stínu podstatně slavnějších vrstevníků, jakými byli Eino Leino a Otto Manninen. Kromě psaní vlastních básní se věnoval také překladu, zejména F. Nietzscheho, A. Strindberga, H. Ibsena a S. Lagerlöfové. K jeho nejznámějším sbírkám se počítají *Tulijoutsen* (1905; Ohnivá labuť), *Dityrambeja* (1907; Dithyramby), *Valkea morsian* (1919; Bílá nevěsta), *Ristin tie* (1922; Křížová cesta) a *Aurinkohäät* (1924; Sluneční svatba). Napsal také sbírku povídek *Elämä ja kuolema* (1917; Život a smrt) a řadu písňových textů pro soudobé skladatele.

První Koutova sbírka *Tulijoutsen* poukazuje na oblibu symbolu labutě ve finské poezii počátku 20. století. Kromě stejnojmenné úvodní básně v ní najdeme o několik stránek dále i jinou báseň nazvanou jednoduše *Joutsen* (Labuť). Oběma básněmi se budeme dále zabývat především ve srovnání s tvorbou Otto Manninena, Eina Leina a Johana Ludviga Runeberga.

7.3.1 *Joutsen* (Labuť)

Ačkoli je *Joutsen* v básnické sbírce umístěna dále než *Tulijoutsen*, budeme se jí věnovat jako první, neboť se blíží poetice básní, o nichž byla řeč v předchozích kapitolách. Svým názvem i atmosférou počátečních veršů připomíná Koutova báseň *Joutsen* (1905), stejně jako Manninenova *Joutsenet*,⁴⁸⁶ Runebergovu *Svanen*. Labuť pluje po třpytivé hladině a zpívá, příroda zalitá zlatavou sluneční září její píseň opětuje. Úvodní obraz nastoluje harmonické idylické prostředí severské přírody. Ještě v téže sloce stojí v protikladu k lesklé vodní hladině hlubina, do níž se labuť zahledí a spatří svůj odraz:

486 Viz kapitola 7.2.3 Intertextuální rovina – Runeberg, Leino a francouzský symbolismus, in: 7.2 Manninenovy básně *Joutsenet* (Labuť) a *Joutsenlaulu* (Labutí píseň).

Ui joutsen vettä välkkyvää,
 ilona rannat raikui,
 soi kaislat päivän kullassa,
 ja lintuin laulut kaikui.
 Ui joutsen kaulaa kaartaen,
 loi katseen syviin vesiin
 ja näki linnun valkean
 soutavan sieltä esiin.⁴⁸⁷

Plula labuť po třpytivé vodě,
 radostně zvučely břehy,
 znělo rákosí ve zlatavém slunci,
 a ozývaly se písňě ptáků.
 Plula labuť s vyklenutou šíjí,
 zahleděla se do hluboké vody
 a uviděla bílého ptáka
 vyplouvajícího odtamtud.

Jak uvádí Lyytikäinen,⁴⁸⁸ labutí šíje klenoucí se nad vodou upomíná na Narkissa naklánějícího se nad vodní hladinou, ve které spatří vlastní odraz.⁴⁸⁹ Obraz na hladině je překrásný, čistý a neposkvrněný. Labuť neodolá a stejně jako Narkissos, okouzlený, uchvácený a do jisté míry uvězněný pohledem na nadpozemsky krásný obraz, se jemu vstříc potápí pod hladinu. V temné hlubině u dna dlouho hledá, ale to, co spatřila na vodě, nenachází. Idylická prosluněná letní krajina se rázem mění v melancholicky tesknou a podzimní:

Soi suruisina kaislat niin,
 ja kylmi päivän helle.
 Ui joutsen surren kultaansa
 selälle viluiselle.⁴⁹⁰

Tak smutně znělo rákosí,
 vychladla slunce záře.
 Labuť vyplula teskníc po svém drahém
 na chladnou vodní pláň.

Tak dlouho pluje labuť po širé vodní hladině, až konečně spatří, jak se k ní blíží jiná labuť. Pospíchá za ní a láskyplně se s milostným vyznáním přivine na její hrud'. Atmosféra se opět vrací k idyle obohacené navíc o milostný rozměr.

Inspirace Runebergovou *Svanen* je v případě této Koutovy básně zjevná. Chybí v ní sice národní podtext, ale stejně jako u Runeberga jsou zde zásadními idylická severská příroda a panensky čistá láska. Tento základní rámec je ale u Kouty rozšířen o symbolické motivy narcistické lásky a hledání neexistujícího přeludu.

V porovnání s Manninenovými básněmi *Joutsenet* a *Joutsenlaulua* má Koutova *Joutsen* jednoznačně pozitivnější vyústění, které hraničí až s dětskou naivitou. Zatímco u Manninena je patrná určitá beznaděj, povzdech nad marným lidským snažením přiblížit se ideálu, Koutova labuť se nevzdává a pluje za svým snem tak dlouho, až beznaděj a stav splínu překonává, a nakonec, tak jako v pohádce, nachází své životní štěstí. Pohádkovější je také krajina zrcadlící proměňující se náladu básně. Od radostného šumu rákosí a zpěvu

487 Z básně *Joutsen*. In: Kouta, *Lusiferin kannel*, 1923, s. 150.

488 Lyytikäinen, *Narkissos ja sfinksi. Minä ja Toimen vuosisadanvaihteen kirjallisuudessa*, 1997, s. 50.

489 Srovnej s kapitolami 6.2.3 Milenci a narcistické zrcadlení, in: 6.2 Labuť v básních Eina Leina a 7.2.4 Metalyrická interpretace – labutí píseň, znavené křídlo a umělec-narcis, in: 7.2 Manninenovy básně *Joutsenet* (Labuť) a *Joutsenlaulua* (Labutí píseň).

490 Z básně *Joutsen*. In: Kouta, *Lusiferin kannel*, 1923, s. 150–151.

ptáků se přes smutnější polohy chladnoucího slunce dostáváme k závěrečnému smířlivému hukotu stromů.

Pojetím narcistického zrcadlení a zprvu marného hledání vlastního odrazu se Koutova *Joutsen* v mnohém podobá Leinově básni ze sbírky *Sata ja yksi laulua* označené číslicí 10.⁴⁹¹ Je možné, že tato báseň byla pro Koutu inspirací. Stejně jako ve srovnání s Manninenovými básněmi je ale Koutova *Joutsen* i v tomto případě daleko pozitivnější. Zatímco Leinovy labutě dál věčně plují a hledají kdysi spatřený ideál, Kouta přidává poslední dějství se šťastným koncem.

7.3.2 *Tulijoutsen* (Ohnivá labuť)

Eponymní báseň sbírky *Tulijoutsen* (báseň je z konce roku 1904, sbírka vydána 1905) tvoří s výše pojednanou *Joutsen* protikladnou dvojici. Zatímco *Joutsen* se blíží apollinskému ideálu krásy, *Tulijoutsen* je jejím vášnivým dionýským protějškem.⁴⁹² Do ruda rozpálená labuť představuje výbuch lidského vzdoru, vzpouru proti malosti a omezenosti člověka. Ohnivě rudý pták symbolizuje latentní představy, které se shromažďují v temnotách lidského podvědomí, až se děsivou silou proderou na povrch; podobně jako vulkán dlouhou dobu odpočívají a nabírají síly na svůj fatální rozmach:

Kauan se veressä ihmisten soutaa,
kauan se piilee suonien punassa,
kauan se lymyy mielen yössä
joluen, joikuen hiljaa.

Hurmeesta, hurmasta lintu se lähtee,
levittää purppurapaloiset siivet,
nousevi joikuen ilmojen teille⁴⁹³

Dlouho pluje v lidské krvi,
dlouho se schovává v rudi žil,
dlouho se skrývá v noci myslí
plujíc, potichu zpívajíc.

Z krve, z extáze pták vylétá,
roztahuje svá ohnivě purpurová křídla,
vzlétá zpívajíc do vzdušných cest

Tulijoutsen vychází z motivu labutí písně jako závěrečného vzepětí sil, nejsilnější poslední křeče. Ponechává ovšem stranou poetiku čisté krásy labutí písně a naopak akcentuje bakchickou extaticnost, emocionální šílenství, které je jinou, temnější variantou povznesení se k transcendentnu. Ohnivá labutí píseň zrozená z krvavé oběti se sice taktéž přibližuje k nebeským výšinám, ovšem namísto toho, aby se připodobnila k nedosažitelnému ideálu, svým rozpínáním překračuje veškeré myslitelné hranice a vzdoruje samotnému nebi, otřásá jeho základy, přechází v neovladatelnou apokalyptickou

491 Viz kapitola 6.2.3 Milenci a narcistické zrcadlení, in 6.2 Labuť v básních Eina Leina

492 Lyytikäinen, *Narkissos ja sfinksi. Minä ja Toimen vuosisadanvaihteen kirjallisuudessa*, 1997, s. 51.

493 Z básně *Tulijoutsen*. In: Kouta, *Lusiferin kannel*, 1923, s. 11.

smršť:

Laulavi lintu, suitsuvi sulka,
syytävi kypeniä silmien pätsi,
taivahan tammiset seinät vaappuu –
laulavi, tummuvi jumalan tuli
ja enkelilaulut lakkaa.⁴⁹⁴

Zpívá pták, padá pírkó,
výheň očí chrlí jiskry,
dubové stěny nebe se kymácí –
zpívá, potemní božský oheň
a ustávají písně andělů.

Samotnou labutí píseň, tvořící nejdelší čtvrtou sloku (17 veršů oproti 5–6 veršům v ostatních slokách), je možné interpretovat také s ohledem na dobu vzniku básně jako obraz finského národního vzdoru proti ruské tyranii, povzbuzení ke vzpouře proti útlaku – roky 1904 a 1905 byly ve Finsku ve znamení velkých bojů proti carské nadvládě, bojů za národní svobody. *Tulijoutsen* se pak takto vnímána mění v revoluční píseň vyzývající finský lid k bouřlivému odporu. Svoboda je na dosah, ačkoli musí být nezbytně vykoupena krví.

Jak je patrné v porovnání téměř se všemi dříve pojednanými básněmi, *Tulijoutsen* se od nich velmi odlišuje. Ačkoli v určitých dílčích motivech i uměleckých záměrech (labutí píseň, temné podvědomí, fantastické vzepětí, metalyrická rovina básnické tvorby) je možné vidět podobnosti s poezií Eina Leina či Otto Manninena, Koutova ohnivá labuť je především symbolem boje a vzdoru. Velmi nezvyklá je také vyhraněná barevnost zdůrazňující rudou a purpurovou, které se přímo v textu vyskytují celkem pětkrát, nepočítaje v to velké množství dalších výrazů evokujících tyto barvy jako oheň (tuli), plameny (liekit), výheň (pätsi), jiskry (kypeniä), krev (veri) a slovesa hořet (pala), sypit (syytää), zažehnout (sytyttää). I když z několika obrazů Akseliho Gallen-Kallely známe červenou labuť,⁴⁹⁵ Koutovo zaujetí pro rudou překvapí. Jeho labuť je spíše ohnivým fénixem směřujícím k vlastnímu sebezničení, aby mohl znovu povstat v posvátné čistotě a kráse. Ve finské poezii počátku 20. století je to rozhodně velmi nezvyklé a osobité pojetí symboliky labutě.

494 Z básně *Tulijoutsen*. In: Kouta, *Lusiferin kannel*, 1923, s. 12.

495 Viz kapitola 5.3 Tuonelská labuť Jeana Sibelia a Akseliho Gallen-Kallely.

7.4 ODKAZ SYMBOLIZMU – LABUŤ VE FINSKÉ POEZII 1. POLOVINY 20. STOLETÍ

Počátek 20. století zdaleka není posledním obdobím, kdy se labutě ve finské poezii hojně vyskytují. Mnoho dalších autorů se k labuti, ať už jako metafoře, symbolu, či součásti širšího básnického obrazu, vrací jak v minulém, tak i v současném století, nezřídka s intertextuálními aluzemi na zde dříve pojednané básnické útvary od lidové slovesnosti po symbolismus. Podívejme se nyní alespoň ve zkratce na labuť v poezii významných finských básníků první poloviny 20. století.

Ve stejném roce jako Manninenova sbírka *Säkeitä I* a Koutova *Tulijoutsen* vychází i sbírka *Gallergrinden* (1905; Mřížová brána) finskošvédského básníka Bertela Gripenberga (1878–1947). Obsahuje z našeho pohledu pozoruhodný sonet *Svanen till Leda* (Labuť pro Lédu), který je jedním z mála zpracování námětu Lédy a labutě ve finské literatuře. Je zajímavé, že žádná z básní, které jsme se dosud věnovali, se nevztahuje k tomuto nejznámějšímu a v evropské kultuře jednoznačně nejčastěji zpracovávanému antickému mýtu spojenému s labutí.

Podobnou poetiku jako Manninenovy labutí básně má Gripenbergův sonet *Vingen* (Křídlo) ze sbírky *Svarta sonetter* (1908; Černé sonety). V básni není sice labuť explicitně zmíněna, nicméně bílá barva křídla lesknoucího se na hladině na ni zjevně odkazuje. Je také pravděpodobné, že Gripenberg se velkou měrou inspiroval přímo Manninenovými *Joutsenet* a *Joutsenlaulu*, na které spatřujeme aluze v zamlžené vodní hladině, ponoru do chladného stínu i posledním obrazu spjatém s bílým křídlem, které člověk na loďce zahlédne, než vpluje do mlhy. Labutí píseň, závěrečné vzepětí umělce i platónské křídlo směřující k pravým idejím jsou posledním vjemy před odplutím do říše mrtvých.

Na podobnou symbolistickou poetiku navazují i básně L. Onervy (1882–1972; vl. jm. Hilja Onerva Madetoja) ze sbírky *Liesilauluja* (1916; Písň u krbu). V *Merihelmet* (Mořské perly) se labutě objevují v souvislosti se sněním a zamrzlou vodní hladinou. V básni *Huurretta* (Jinovatka) je zase odkaz na zamrzlé a opuštěné labutí jezero. I v básni *Kevät-unta* (Jarní sen) dominuje pustá zimní krajina. Na nebi pluje osamělá hvězda připomínající labuť na vodní hladině za letní noci.

Expresionistickému básníkovi Uunovi Kailasovi (1901–1933; vl. jm. Frans Uuno Salonen) posloužila v závěru básně *Ihmisen määrä* (Cíl člověka) ze sbírky *Silmästä*

silmään (1926; Z očí do očí) zpívající labuť jako metafora krásy. Ve *Valkoinen lintu* (Bílý pták) ze stejné sbírky hnízdí neviditelný bílý pták v hrudi lyrického subjektu, mluvčího básně. Odlétá do vzdálené země snů a zase se vrací do svého příbytku. Olivová ratolest, kterou přináší jako útěchu na zármutek, evokuje spojení s antickým Řeckem, Apollónovou labutí i Runebergovou *Svanen*.

Sbírka spisovatelky Aino Kallas (1878–1956) *Kuoleman joutsen* (1942; Labuť smrti) je věnovaná Otto Manninenovi. Její výraz je silně ovlivněn tragickou smrtí autorčiny dcery roku 1941. Básně tak mají hluboký osobní rozměr. Symbolika labutě se opírá především o labutí píseň, přičemž akcentuje zejména její spojení se smrtí – labutí zpěv je věštným znamením předcházejícím odchod na onen svět. Kallas se navíc inspiroje mýtem o tuonelské labuti. První báseň sbírky nazvaná *Kuoleman joutsen* (Labuť smrti) je zejména osobní reflexí:

Ui kuoleman kalpea joutsen
taas tummassa virrassaan,
vaan kuka sen joikunan kuuli
ei huoli hän hurmasta Maan.

Plula bledá labuť smrti
zas na temné řece,
kdo jen zaslechl její zpěv
nestaral se už o pozemské kouzlo.

Jo kahdesti, kuoleman joutsen
olet joikunut kattoni päältä,
kun kolmannesti sun kuulen
oma läsnä on lähtöni täältä.⁴⁹⁶

Již dvakrát, labuti smrti,
zpívalas nad mou střechou,
až tě potřetí uslyším,
mé vlastní bytí odtud odejde.

V básni *Sadun saari* (Pohádkový ostrov) se vypráví o vysněném ostrově, kam se mluvčí básně touží odebrat na konci svých dnů, vystavět malý domek, uléhat v mechu, naslouchat šustění křídel a umírání labutě. Takováto představa připomíná tesknou pohádku Anni Swan *Aaltojen salaiusuu*.⁴⁹⁷ Báseň je velmi osobní přípravou na prožitek smrti a odevzdání se do její chladné náruče.

Poslední báseň sbírky nazvaná příznačně *Joutsenlaulu* (Labutí píseň) pokračuje v teskném odstínu sbírky a tematice odcházení člověka. Vystihuje labutí píseň tak, jak jsme ji poznali již mnohokrát, tedy jako poslední mistrovský záchvěv před smrtí. Její závěrečné dvojverší je nevídaným obrazem pokory a smíření s lidským osudem:

Ennen sammumistaan liekki leimahtaa,
ennen kuolemaansa joutsen joikuu.
[...]
Koho korkealle liekki sydämen.

Před zhasnutím plamen zazáří,
před svou smrtí labuť zapěje.
[...]
Pozvedni se vysoko, plameni srdce.

496 Kallas, *Kuoleman joutsen*, 1942, s. 9.

497 Viz kapitola 7.2.2 Milostné básně pro Anni Swan, in 6.2.3 Milenci a narcistické zrcadlení, in: 7.2 Manninenovy básně *Joutsenet* (Labuť) a *Joutsenlaulu* (Labutí píseň).

Laula, joutsen, viime laulus laula!
Vasta silloin, kaula ylpeä, taivu,
hehkurinta, aallon helmaan vaivu.⁴⁹⁸

Zapěj, labuti, zapěj poslední svou píseň!
Teprve tehdy, hrdá šíje, se skloň,
zářící hrudi, ponoř se do klína vln.

Pět textů ze sbírky *Kuoleman joutsen*, počínaje úvodní a konče závěrečnou básní, zhudebnil finský skladatel Tauno Pytkänen. Aino Kallas s ním spolupracovala i dále a k tematice smrti spojené s labutěmi se ještě krátce vrátila v libretu k jeho opeře *Mare ja hänen poikansa* (Mare a její syn; opera z let 1942–1943, premiéra roku 1945), které je přepracováním autorčiny povídky z 20. let *Imant ja hänen äitinsä* (Imant a jeho matka). Závěrečná árie hlavní postavy Mare, která se chystá skončit svůj život, začíná proměňujícím se přírodním obrazem labutí v letní a podzimní krajině: „Suviöinä joutsenet lahdeltasi joikui, / syksyn synkän öinä usvalinnut rannoiltasi nousi.“⁴⁹⁹ (Za letních nocí labuť zpívaly v tvém zálivu, / za temných podzimních nocí se mlžní ptáci zvedli z tvých břehů). Idylická letní nálada Runebergovy *Svanen* se hned ve druhém verši mění na Manninenovu mlžnou hladinu a tesknotu odletu labutí.

Naším posledním krátkým zastavením na cestě za labutěmi ve finské poezii jsou dvě básně Veikka Antera Koskenniemiho (1885–1962). První z nich, *Muistoruno A. Gallen-Kallelasta* (Pamětní báseň na A. Gallen-Kallelu)⁵⁰⁰ je vzpomínkou na slavného malíře napsanou po jeho úmrtí roku 1931. Básník v ní vykresluje krajinu tuonelské řeky, kterou tak osobitým a nezapomenutelným způsobem Gallen-Kallela ztvárnil na mnoha svých obrazech.⁵⁰¹ Temná neprostupná hladina řeky v básni kontrastuje se zpívající zářící labutí.

Báseň *Joutsenten lähtö* (Odlet labutí) ze sbírky *Syksyn siivet* (1949; Křídla podzimu) zase navazuje na poetiku básní Manninenových a symbolický obraz labuť uvězněné na zamrzající hladině:

Vasta koska jäätyy meri,
riite kasvaa railon rakoon,
joutsenien kuuma veri
suostuu lähtöön, suostuu pakoon,
vielä murtain jäistä pintaa
vasten untuvaista rintaa.⁵⁰²

Teprve když zamrzá moře,
krusta ledu zarůstá vodu,
teplá krev labutí
svolí k odletu, svolí k útěku,
ještě drtíc ledovou hladinu
hrudí s jemným peřím.

498 Z básně *Joutsenlaulu*. In: Kallas, *Kuoleman joutsen*, 1942, s. 171–2.

499 Kallas, *Mare ja hänen poikansa*, 2005, s. 74.

500 In: Järvinen, *Linnut liitävi sanoja*, 1991, s. 120.

501 Viz kapitola 5.3 Tuonelská labuť Jeana Sibelia a Akseliho Gallen-Kallely.

502 Koskenniemi, *Runoja*, 1983, s. 231.

ZÁVĚR

Jak je patrné z této práce, labuť hrála ve finské kultuře od pradávna významnou úlohu a ve finském umění, výtvarném i slovesném, byla ve sledovaném období zobrazována poměrně často. Symbolika labutě se zprvu odvíjela od pozorování tohoto ptáka v přírodě a podle jeho charakteristických vlastností, tedy především čisté sněhobílé barvy, majestátního vzhledu a ladného tvaru těla. Zásadními byly také každoroční migrace labutí mezi severem, kam přilétaly na jaře hnízdit, a jihem, kde trávily zimu. Postupem času se zobrazení labutě stávalo stále více zatížené mytologicky a symbolicky, a to v návaznosti na domácí finské tradice a představy, jejichž ohlasy se nám dochovaly v lidové slovesnosti, i ve spojení s evropskými antickými a středověkými mýty. Jejich pojednání v úvodu práce se ukázalo nezbytné pro následující interpretaci finské umělé poezie.

Z antických představ převzali finští básníci patrně v návaznosti na Runebergovu *Svanen* (Labuť) především motiv labuti Apollónovy, která symbolizuje poezii a je provázaná i s motivem labutí písně. Erotická rovina vycházející z mýtů o Lédě a Afrodité-Venuši se až na některé dílčí básně Eina Leina a Aleksise Kiviho ve finské poezii příliš neprosadila. Přestože je mýtus o Lédě v evropské kultuře nejčastěji zpracovávanou antickou tradicí spojenou s labutěmi, jeho prvním ohlasem ve finské poezii je až Gripenergova báseň *Svanen till Leda* (Labuť pro Lédou). Odklon od erotické symboliky mohlo zapříčinit i podvědomé větší zaměření finských umělců na zobrazení labutě zpěvné, jež se ve Finsku vyskytuje častěji. Oproti labuti velké neoplývá tak svůdně ladným zakřivením šije a její zobák není zbarven dočervena, což by navozovalo erotické konotace, nýbrž dožluta. Ve finské poezii není sice labuť rozlišována druhově, nicméně vzhledem k její symbolice můžeme usoudit, že ve velké většině případů se jedná o labuť zpěvnou.

Ve finské lidové slovesnosti se labuť vyskytuje poměrně hojně, ale nedá se říct, že by měla ve srovnání s jinými ptáky výsadní postavení. V mnoha případech navíc figuruje ve variacích ve stejné roli jako jiní ptáci či další zvířata a jen málokdy se objevuje samostatně. Pro staré baltofinské kmeny byla labuť posvátným a totemickým zvířetem, z čehož vyplynula také jí přisuzovaná jistá magická moc – labuť byla v lidové tradici například zdrojem kouzelných slov. Na základě skalních maleb od Oněžského jezera se někteří vědci domnívají, že labuť mohla být jedním z ptáků spojovaných s představami o stvoření světa. Tuto teorii ale dochovaná lidová slovesnost nepodporuje.

Jak dokládají básnické útvary z okruhu „*Millä maksan maammon maion*“ (Čím splatím matce mléko), zastřelení labutě bylo od pradávna chápáno jako nadlidský a neuskutečnitelný úkon, symbol nemožného. Tyto představy i konkrétní lidové skladby byly pravděpodobně jedním z východisek pro Lönnrotův mýtus o tuonelské labuti. Samotnou tuonelskou labuť ale finská lidová slovesnost nezná; v novějších útvarech se labuť vyskytuje jen jako posel mezi světem živých a říší mrtvých Tuonelou, nikoli jako pták neodmyslitelně spjatý s řekou oddělující svět živých a mrtvých.

Labutí metafory a přirovnání v lidové slovesnosti vycházejí především ze symbolu bělosti jako čistoty a nevinnosti. Proto jsou k labutím přirovnávány především dívky a děti, někdy také čisté a zářivé věci. Kromě mytického kontextu a básnických obrazů se labuť v lidové poezii vyskytuje také volně, jako součást přírodních scén, v nichž je pevně spjatá se svým přirozeným ekosystémem – stojatou, případně tekoucí vodou. Úplně jiný žánr i odlišnou symboliku labutě představuje bajka o pyšné labuti a huse, kterou je možné číst jako alegorii na pracující prostý lid a namyšlenou aristokracii. Labuti je v ní pro její majestátní vzhled přisuzováno nadřazené postavení mezi ptáky.

Klíčovou básní pro pozdější zobrazování labutě ve finské kultuře je Runebergova *Svanen* (Labuť), kterou ve své tvorbě reflektují téměř všichni v této práci pojednaní pozdější autoři, ať už na ni navazují, nebo se vůči ní vymezují. *Svanen* je oslavou překrásné a panensky čisté severské přírody, do níž labuť přilétá z jižních krajů. Runeberg ve své básni vychází z antické mytologie, v níž byla labuť spojována mimo jiné s bohem umění a poezie Apollónem, kterého každoročně doprovázela do severní země Hyperborejců. Na základě těchto představ Runeberg přisuzuje labuti vůdčí úlohu v propojení současné finské a dávné antické kultury, k jejímuž velkému a následováníhodnému odkazu se hlásí. Významnou roli hraje v básni cyklické a lineární pojetí času, propojení nebeské a pozemské sféry a idylický obraz severu pojatého jako ráj na zemi či *locus amoenus*.

Runeberg navazuje také na motiv labutí písně, kterou ovšem nechápe tradičně jako melancholický konec, ale právě naopak jako radostný začátek. Báseň je tak nejen oslavou severu, ale i předzvěstí lepších zítřků. Proto získala *Svanen* záhy na popularitě a v písňové podobě se rozšířila po celém Finsku. Její finské překlady se uchylovaly k výrazně národní interpretaci, když obecný „sever“ nahrazovaly explicitně finským prostředím. Filozofie *Svanen* se tak stala jedním ze základů finské národní identity. K labutím jako prostředníkům mezi kulturou jihu a severu se Runeberg vrátil ještě v básni

Norden (Sever).

Aleksis Kivi zvolil k antickým mýtům poněkud jiný přístup. V případě jeho tvorby se rozhodně nedá v souvislosti s labutěmi mluvit o programovém propojení antické a finské kultury, jako tomu je u Runeberga. Antických mýtů a z této doby známých motivů, které jsou spojené s labutěmi, využívá Kivi jako inspiračního zdroje a, jak je pro něj typické, formuje je podle vlastních estetických záměrů. Tím dává vzniknout ojedinělé syntéze mytologického základu a autorské invence. Mýtus o *Lintukoto* (Domov ptáků) propojuje ve stejnojmenné básni s antickými představami o pygmajích. Výsledkem je bájný ostrov blažených, obdoba ráje, který obývají pidimužáci žijící v utopické společnosti. Volný čas tráví romantickou plavbou na labutích, v jejíž symbolice se u Kiviho pojí milostné téma s vědomím ohraničenosti a omezenosti vlastního světa, jinak neskonale idylického.

Velmi specifickým je ve finském kontextu mýtus o tuonelské labuti. Jako součást Lönnrotovy *Kalevaly* by se mohl jevit jako prastarý, vycházející z dávných představ. Pravdou ale je, že vznikl až autorskou syntézou několika různých a na sobě nezávislých útvarů lidové slovesnosti. Východiskem byl jednak již zmíněný okruh „*Millä maksan maamon maion*“, v němž je zastřelení labutě symbolem neuskutečnitelného činu, a dále píseň z cyklu námluv, v níž se Väinämöinen vydává do Tuonely lovit labutě. Ty jsou v případě původních slovesných útvarů ovšem metaforou dívek a také Tuonela zde není říší mrtvých, ale paralelou mytické severní země Pohjoly. Spojením těchto útvarů vzniká mýtus o zastřelení tuonelské labutě, který Lönnrot uvádí ve XIV. runě *Kalevaly* jako třetí Lemminkäinenův úkol, jenž se hrdinovi stává nakonec osudným. V *Kalevale* je samotné tuonelské labuti věnováno ovšem jen několik veršů.

Tuonelská labuť se stala jedním z nejvýraznějších motivů ve finské kultuře zejména díky četným zpracováním mýtu finskými umělci v 90. letech 20. století. Jako první navázal na kalevalskou tuonelskou labuť epickou básní *Musta joutsen* (Černá labuť) Juhani Aho. Tato báseň se neopírá o *Kalevalu* tak explicitně jako dále pojednaná zpracování, ale jistá podobnost je přesto zřetelná. Honba za tajemným přeludem temné labutě a slepá touha po jejím zastřelení, která se lovcí stává osudnou, tematizuje titánský zápas člověka s nadpřirozenem. V básni je navíc zřetelná také linie souboje pohanství a křesťanství, velmi typická zejména pro Ahovu prozaickou tvorbu.

V druhé polovině 90. let 19. století se zpracování mýtu o tuonelské labuti ujaly tři velké postavy finské kultury, hudební skladatel Jean Sibelius, malíř Akseli Gallen-Kallela

a básník Eino Leino. Všichni tři byli přátelé a členové kroužku *Symposion*, v němž se pravidelně setkávali. Vzájemné vlivy a inspirace jsou tedy takřka nesporné. V Sibeliově hudbě i na Gallen-Kallelových malbách je tuonelská labuť mystickým nedosažitelným symbolem hrdě se nesoucím na neprostupně temných vodách řeky v říši mrtvých. Leinoovo jednoaktové, stylově bohaté veršované drama *Tuonelan joutsen* (Tuonelská labuť), které je považováno za první ryze symbolistické dílo finské literatury, je dalším zpracováním kalevalského mýtu o Lemminkäinově osudném činu. Hrdinovou motivací je především touha vykonat nadlidský skutek a přinést klid lidem sžíraným dennodenní existenciální úzkostí z ohraničenosti života. Labuť je opět nedosažitelným symbolem, nejvyšším cílem hrdinova snažení. Po vzoru evropského symbolizmu je v dramatu všudypřítomná ambivalence, vztahující se především k samotné labuti, jež je na jedné straně ctnostně zářící, na straně druhé vévodící temné řece říše mrtvých symbolizující záhubu. Paralelou k labuti je zde leknín, výrazný symbol poezie konce 19. století, jehož překrásný květ září na hladině a kořeny čerpají sílu z bahna dna představujícího temné podvědomí. To se také hrdinovi stává osudným těsně před tím, než může vykonat svůj nadlidský čin. Leinoovo drama lze číst i metatextuálně, k čemuž mimo jiné navádí opět labuť, symbol poezie – básník se skrze uměleckou tvorbu snaží pozvednout k nedosažitelnému ideálu.

Tuonelská labuť, k níž se Leino ještě několikrát krátce vrátil i v pozdějších dílčích básních, ovšem zdaleka není jedinou rovinou symboliky labutě v autorově díle. Labuť se v celé Leinově poezii, od raných až po pozdní básně, objevuje nesrovnatelně víckrát než v tvorbě kteréhokoli jiného finského autora v období pojednávaném v této práci. Na příkladu symboliky labutě v Leinově poezii můžeme sledovat proměnu a vývoj autorových zásadních myšlenek a uměleckých i filozofických názorů. Je také dobře patrné, že v případě labutě čerpal Leino podobně jako u dalších motivů jak z finské lidové slovesnosti a prastarých představ, tak i z evropské mytologie a kultury a dále z výrazu soudobých evropských trendů a uměleckých směrů, především symbolizmu. Všechna jeho díla obsahují velkou míru vlastní invence promítnuté často do velmi osobitého zpracování. Obecně známé mýty byly pro Leina vždy jen základem, na němž vystavěl unikátní myšlenkový svět svého literárního díla, ať už jde o krátké texty, delší cykly básní či veršovaná dramata.

Vedle tuonelské labutě jsem u Leina sledoval dalších šest větších významových okruhů, v jejichž kontextu se labuť vyskytuje. Tím prvním jsou labutě jako metafora lidských myšlenek, které se objevují v básních *Salojärven joutsenet* (Labutě ze Salojärvi)

a *Lapin kesä* (Laponské léto). V obou básních Leino navazuje na tradici idylického zobrazení severu započatou J. L. Runebergem, kterou navíc výrazně obohacuje o symbolistickou poetiku. V návaznosti na Runeberga a jeho interpretaci v pozdějších letech zrcadlí obě básně také myšlenky Leinova národně vlasteneckého programu. Motiv zamrzlé labutě přejímá Leino pravděpodobně z francouzského symbolizmu, od Baudelaira, Gautiera a Mallarméa. Labuť je v tomto případě ambivalentní metaforou umělce vzpínajícího se vzhůru k transcendentnu a zároveň uvězněného na zemi. Symbolistická poetika a metatextualita je patrná i z dalšího okruhu básní, v nichž Leino zpracovává motiv labutí písně. Milostná symbolika je akcentována v textech, kde je labuť metaforou ženy či milenců. V básni *10* ze sbírky *Sata ja yksi laulu* (Sto a jedna píseň) se milostné téma proměňuje v narcistickou lásku a zrcadlení. V neposlední řadě Leino vychází i z evropských mýtů o labutích dívkách a proměnách v labutě, jež posloužily jako inspirační zdroj pro báseň *Merenkylpyjäneidot* (Panny koupající se v moři) i pozdní veršované drama *Karjalan kuningas* (Karelský král).

Na příkladu poezie Eina Leina jsme viděli, že na konci 19. a zejména v prvních letech 20. století se labuť stává po vzoru francouzské poezie i v návaznosti na domácí tradici jedním z klíčových motivů ve finské poezii. Zatímco Leino kombinoval ve svých labutích básních dědictví lidové poezie a představ s poetikou francouzského symbolizmu, jeho současníci Otto Manninen a Aarni Kouta se daleko více přikláněli k evropským trendům, i když i oni navazovali na finskou literaturu, především pak na Runeberga a Leina.

Manninenovy básně *Joutsenet* (Labutě) a *Joutsenlaulu* (Labutí píseň) jsou ryzím příkladem „čistého symbolizmu“ ve finské literatuře. Výrazná je zejména jejich stylová preciznost a významová zhuštěnost a mnohvrstevnatost symboliky labutě. Texty, které byly původně milostnými básněmi pro spisovatelku Anni Swan, vykazují celou řadu intertextuálních aluzí na Runeberga (*Svanen*), Leina (*Salojärven joutsenet*) i francouzské symbolisty. Na rozdíl od Runeberga a Leina není ale krajina Manninenových básní geograficky určitelná, nýbrž snová. Je to krajina lidské mysli, na níž plují labutě jako sny a představy vycházející z hlubiny lidského podvědomí, tedy prostoru pod hladinou. Manninen v tomto navazuje na Leinovu paralelu labutě a leknínu – oboje symbolizuje ambivalentní vztah zářícího objektu nad hladinou, který se vzpíná k nebi a zároveň čerpá živiny z bahnitého dna. V Manninenových básních je stejně jako u Leina patrná metalyrická rovina těžící z motivu labutí písně, jež je zde ještě umocněná metaforou křídla

jako umělcova pera.

Báseň *Joutsen* (Labuť) Aarniho Kouty v mnohém koresponduje s filozofií Eina Leina i Otto Manninena a v zobrazení krajiny se opírá i o Runebergovu *Svanen*. Zdůrazněna je jak rovina milostná, tak především narcistické zrcadlení. Svým naivním vyzněním Koutova *Joutsen* nedosahuje sice kvalit básní Manninena a Leina, nicméně je zajímavým příkladem tradice symboliky labutě ve finské literatuře. *Tulijoutsen* (Ohnivá labuť) je pak vášnivým a bouřlivým protikladem klidné a v závěru harmonické *Joutsen*. I zde je patrný motiv labutí písně a dále pak vzepětí umělce tematizované také Leinem a Manninenem. Navíc lze báseň číst i jako alegorii vzdoru proti soudobému ruskému útlaku.

Symbolika labutě ve finské poezii, obdobně jako v evropské kultuře, je velmi rozmanitá a mnohohrstevnatá. V žádném případě nelze říct, že labuť by byla finském kulturním prostředí neměnné topos. Některé motivy, jako například labutí píseň, sice procházejí pojednanou finskou poezií 19. a 20. století jako ustálené myšlenkové schéma, ale i to se u různých autorů dílčím způsobem proměňuje.

Z několika příkladů finské poezie první poloviny minulého století uvedených v poslední kapitole práce je patrné, jaký význam měla tradice symboliky labutě, formovaná v literatuře, výtvarném umění a hudbě v 19. a na počátku 20. století, pro další literární tvorbu ve Finsku. Tuto tradici započatou již lidovou slovesností, jejíž motivy a náměty se objevují v díle mnoha autorů, rozvinul především Runeberg svou básní *Svanen*, která se stala základním kamenem pro zobrazení labutě ve finské kultuře. Tradice byla dále velmi silně ovlivněna Leinovou, Gallen-Kallelovou a Sibeliovou adaptací Lönnrotova kalevalského mýtu o tuonelské labuti a symbolistickými básněmi Eina Leina a Otto Manninena. Tato zásadní díla mají dodnes na paměti – ať už na ně navazují, nebo se proti nim vymezují – všichni finští umělci, když ve své tvorbě zobrazují labuť.

POUŽITÁ LITERATURA

PRIMÁRNÍ LITERATURA

1 Tištěná literatura

- AHO, Juhani. Musta Joutsen. In: *Uusi kuvalehti*, 12(48), s. 135. Kuopio, 1894.
- AISCHYLOS. Agamemnón. In: *Antické tragédie*. Praha: Odeon 1970, s. 9–87
- BARTENS, Raija (ed.). *Joutsenet jumalan kasvoilla. Udmurttilaista kansanrunoutta*. Helsinki: SKS, 1994. ISBN 951-717-819-0, ISSN 0355-1768.
- BAUDELAIRE, Charles. *Květy zla*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957.
- GRIPENBERG, Bertel. *Runoja*. Porvoo: WSOY, 1929.
- HERDER, Johann Gottfried. Kuolewa joutsen (Salaus Herderiltä). In: *Mehiläinen*, II/1836. Henrik Wegelius: Oulu.
- HÉSIODOS. Štít. In: *Železný věk*. Praha: Odeon, 1976, s. 81–89.
- KAILAS, Uuno. *Runot 1922–1931*. Helsinki: SKS, 2002. ISBN 951-746-314-6.
- KALLAS, Aino. *Kuoleman joutsen*. Helsinki: Otava, 1942.
- KALLAS, Aino. *Mare ja hänen poikansa*. Helsinki: Ondine, 2005. Operní libreto přílohou k CD nahrávce opery: Tauno Pytkänen. *Mare ja hänen poikansa*.
- KANTELETAR ELIKKÄ SUOMEN KANSAN VANHOJA LAULUJA JA VIRSIÄ. Helsinki: SKS, 2005. ISBN 951-746-668-4. ISSN 0355-1768.
- KANTELETAR. *FINSKÁ NÁRODNÍ LYRIKA*. Praha: V. Neubert, 1904–1905.
- KIVI, Aleksis. *Kootut runot*. Porvoo: WSOY, 1954.
- KIVI, Aleksis. *Runot*. Helsinki: SKS, 2000. ISBN 951-746-192-5.
- KOSKENNIEMI, Veikko Antero. *Runoja*. Oulu: V. A. Koskenniemen muistomerkkivaltuuskunta, 1983. ISBN 951-99487-1-6.
- KOSKIMIES, Satu (ed.). *Eläinrunojen kirja*. Helsinki: Kirjayhtymä OY, 1997. ISBN 951-26-4265-4.
- KOUTA, Aarni. *Lusiferin kannel. Runovalikoima*. Helsinki: Otava, 1923.
- KOUTA, Aarni. *Tulijoutsen*. Helsinki: Yrjö Weilin, 1905.
- KROHN, Kaarle (ed.). *Suomalaisia kansansatuja. 1 osa, Eläinsatuja*. Helsinki: SKS, 1886.

- KRYLOV, Ivan Andrejevič. *Člověk a stín*. Praha: Svoboda, 1976.
- KUUSI, Matti (ed.). *Finnish Folk Poetry: Epic*. Helsinki: Finnish Literature Society, 1977. ISBN 951-717-087-4.
- LEINO, Eino. *Helkavirsiä I–II*. Helsinki: SKS, 2000. ISBN 951-746-153-4.
- LEINO, Eino. *Elämän koreus*. Valikoima runoja. Helsinki: Otava, 2001. ISBN 951-1-17481-9.
- LEINO, Eino. *Kirjeet Aino Kallakselle, ystäville ja yhteisölle*. Helsinki: Otava, 1962.
- LEINO, Eino. *Kirjeet taiteilijatovereille, arvostelijoille ja tutkijoille*. Helsinki: Otava, 1961.
- LEINO, Eino. *Runot 2*. Helsinki: Otava, 1985. ISBN 951-1-08375-9.
- LEINO, Eino. *Tuonelan joutsen / Sota valosta / Väinämöisen kosinta / Karjalan kuningas*. Helsinki: SKS, 1999. ISBN 951-746126-7.
- LINNA, Väinö. *Pod Severkou I*. Praha: Odeon, 1969.
- LÖNNROT, Elias. *Kalevala. Národní epos Finů*. Praha: J. Holeček, 1894, 1895.
- LÖNNROT, Elias. *Kalevala*. Praha: Odeon, 1980.
- LÖNNROT, Elias. *Kalevala*. Praha: Ivo Železný 1999. ISBN 80-237-3585-3.
- LÖNNROT, Elias. *Kalevala taikka vanhoja Karjalan runoja Suomen kansan muinosista ajoista. 1835 julkaistun Kalevalan laitoksen uusi painos*. Helsinki: SKS, 1999. ISBN 951-746-049-X.
- LÖNNROT, Elias. *Valitut teokset 4. Ohjeita ja runoelmia*. Helsinki: SKS, 1992. ISBN 951-717-705-4. ISSN 0355-1768.
- MÁCHA, Karel Hynek. *Básně*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-550-1.
- MALLARMÉ, Stéphane. *Souhlas noci I*. Praha: BB Art, 2002.
- MALLARMÉ, Stéphane. *Ve věštné běli. Výbor z poezie*. Praha: Nibiru, 2010. ISBN 978-80-903698-4-9.
- MANNINEN, Antero; ARJAVA, Hellevi. *Silkkihienot siteet. Anni Swan ja Otto Mannisen kirjeenvaihtoa 1898–1908*. Helsinki: SKS, 2000. ISBN: 951-746-070-8. ISSN: 0355-1768.
- MANNINEN, Otto. *Säkeitä I*. Porvoo: WSOY, 1905.
- MANNINEN, Otto. *Runot*. Porvoo, Helsinki: WSOY, 1961.
- MANNINEN, Otto. *Runot*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 1992. ISBN 951-0-17532-3.
- OVIDIUS Naso, Publius. *Proměny*. Praha: Svoboda, 1974.
- OVIDIUS Naso, Publius. *Umění milovat*. Praha: Academia, 2002.
- POEZIE PŘELOMU STOLETÍ. Praha: Mladá fronta, 1984.

- PLATÓN. *Faidros*. Praha: OIKÚMENÉ, 1993. ISBN 80-85241-33-1.
- PYLKKÖNEN, Maila. *Klassilliset tunteet*. Helsinki: Otava, 1957.
- RILKE, Rainer Maria. *Na horách srdce*. Praha : BB Art, 2001.
- RUNEBERG, Johan Ludvig. *Dikter I*. Holger Schildts Förlag, 1977. ISBN 951-50-0146-3.
- RUNEBERG, Johan Ludvig. *Idyllejä ja epigrammeja*. Helsinki: WSOY, 2004. ISBN 951-0-28874-8.
- RUNEBERG, Johan Ludvig. *Runoja I*. Otalampi: Sahlgren 1987. ISBN 951-99727-2-7.
- TAYLOR, Archer (ed.). *English Riddles from Oral Tradition*. Berkeley (LA): University of California Press, 1951.
- SVĚT EZOPSKÝCH BAJEK. Praha: Svoboda, 1976.
- SWAN, Anni. *Anni Swanin sadut*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 1985. ISBN 951-0-09066-2.
- VRCHLICKÝ, Jaroslav. *Epické básně*. Praha: Melantrich, 1949.
- YEATS, William Butler. *Runoja*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 1999. ISBN 951-0-03937-3.

2 Internetové zdroje

- AINEISTOPALVELU KAINO. *SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN KLASSIKOITA* [online]. Dostupný z WWW: <<http://kaino.kotus.fi/korpushaku/klassikkohaku.xql>> [verifikováno 9. 5. 2012].
- CALLIMACHUS. *Hymn to Delos* [online]. Dostupný z WWW: <<http://www.theoi.com/Text/CallimachusHymns2.html#4>> [verifikováno 9. 5. 2012].
- GAUTIER, Théophile. *Émaux et camées* [online]. Dostupný z WWW: <<http://www.gutenberg.org/files/37733/37733-h/37733-h.htm>> [verifikováno 9. 5. 2012].
- L. ONERVA. *Liesilauluja* [online]. Dostupný z WWW: <<http://www.gutenberg.org/etext/8431>> [verifikováno 9. 5. 2012].
- LEINO, Eino. *Bellerophon* [online]. Dostupný z WWW: <http://kaino.kotus.fi/korpus/klassikot/teksti/leino/leino_1919_bellerophon.xml#190> [verifikováno 9. 5. 2012].
- LEINO, Eino. *Halla* [online]. Dostupný z WWW: <http://kaino.kotus.fi/korpus/klassikot/teksti/leino/leino_1908_halla.xml#118> [verifikováno 9. 5. 2012].
- LEINO, Eino. *Juhana herttuan ja Catharina Jagellonican lauluja* [online]. Dostupný z WWW: <http://kaino.kotus.fi/korpus/klassikot/teksti/leino/leino_1919_juhana.xml#1453> [verifikováno 9. 5. 2012].

LEINO, Eino. *Kangastuksia* [online]. Dostupný z WWW:
 <http://kaino.kotus.fi/korpus/klassikot/teksti/leino/leino_1902_kangastuksia.xml#1350>
 [verifikováno 9. 5. 2012].

LEINO, Eino. *Kivesjärveläiset* [online]. Dostupný z WWW:
 <http://kaino.kotus.fi/korpus/klassikot/teksti/leino/leino_1901_kivesjarvelaiset.xml#162>
 [verifikováno 9. 5. 2012].

LEINO, Eino. *Pajarin poika. Karjalaisia kansantaruja* [online]. Dostupný z WWW:
 <http://kaino.kotus.fi/korpus/klassikot/teksti/leino/leino_1922_pajarin.xml#1440>
 [verifikováno 9. 5. 2012].

LEINO, Eino. *Pyhä kevät* [online]. Dostupný z WWW:
 <http://kaino.kotus.fi/korpus/klassikot/teksti/leino/leino_1901_pyha.xml#1412>
 [verifikováno 9. 5. 2012].

LEINO, Eino. *Sata ja yksi laulua* [online]. Dostupný z WWW:
 <http://kaino.kotus.fi/korpus/klassikot/teksti/leino/leino_1898_sata.xml#11626>
 [verifikováno 9. 5. 2012].

LEINO, Eino. *Shemeikan murhe* [online]. Dostupný z WWW:
 <http://kaino.kotus.fi/korpus/klassikot/teksti/leino/leino_1924_shemeikan.xml#1644>
 [verifikováno 9. 5. 2012].

LEINO, Eino. *Simo Hurtta I. Runosikermä isonvihan ajoilta* [online]. Dostupný z WWW:
 <http://kaino.kotus.fi/korpus/klassikot/meta/leino/leino_1904_simo_1_rdf.xml>
 [verifikováno 9. 5. 2012].

LEINO, Eino. *Simo Hurtta II* [online]. Dostupný z WWW:
 <http://kaino.kotus.fi/korpus/klassikot/teksti/leino/leino_1919_simo_2.xml#142>
 [verifikováno 9. 5. 2012].

LEINO, Eino. *Talvi-yö* [online]. Dostupný z WWW:
 <http://kaino.kotus.fi/korpus/klassikot/teksti/leino/leino_1905_talvi-yo.xml#115>
 [verifikováno 9. 5. 2012].

LEINO, Eino. *Tähtitarha* [online]. Dostupný z WWW:
 <http://kaino.kotus.fi/korpus/klassikot/teksti/leino/leino_1912_tahtitarha.xml#11765>
 [verifikováno 2. 1. 2012].

LEINO, Eino. *Tarina suuresta tammesta y.m. runoja* [online]. Dostupný z WWW:
 <http://kaino.kotus.fi/korpus/klassikot/meta/leino/leino_1896_tarina_rdf.xml>
 [verifikováno 9. 5. 2012].

LEINO, Eino. *Yökehräjä* [online]. Dostupný z WWW:
 <<http://www.gutenberg.org/cache/epub/14351/pg14351.txt>> [verifikováno 1. 1. 2012].

LÖNNROT, Elias. *Kalevala 1849* [online]. Dostupný z WWW:
 <<http://www.finlit.fi/kalevala/>> [verifikováno 9. 5. 2012].

LÖNNROT, Elias. *Suomen kansan Arwoituksia ynnä 189 Wiron arwoituksen kanssa* [online]. Dostupný z WWW: <<http://www.gutenberg.org/files/31144/31144-8.txt>>
 [verifikováno 9. 5. 2012].

RUNEBERG, Johan Ludvig. *Lyyrillisiä runoelmia I*. G. L. Söderström, 1885 [online]. Dostupný z WWW: <<http://www.gutenberg.org/cache/epub/20883/pg20883.txt>> [verifikováno 9. 5. 2012].

RUNEBERG, Johan Ludvig. *Samlade arbeten I*. 1903 [online]. Dostupný z WWW: <<http://www.gutenberg.org/cache/epub/13100/pg13100.txt>> [verifikováno 9. 5. 2012].

RUNEBERG, Johan Ludvig. *Samlade skrifter I. Lyriska och smärre episka dikter*. Stockholm: F. & G. Beijers Förlag, 1870. [online]. Dostupný z WWW: <<http://runeberg.org/runeberg/1/>> [verifikováno 9. 5. 2012].

RUNEBERG, Johan Ludvig. *Vähemmät eepilliset runoelmat* [online]. Dostupný z WWW: <<http://www.gutenberg.org/cache/epub/21026/pg21026.txt>> [verifikováno 9. 5. 2012].

SANAPARSIKOKOELMA [online]. Dostupný z WWW: <<http://kaino.kotus.fi/korpushaku/sp-haku.xql>> [verifikováno 9. 5. 2012].

SPENCER, Edmund. *Prothalamion* [online]. Dostupný z WWW: <<http://www.poetryfoundation.org/archive/poem.html?id=174484>> [verifikováno 9. 5. 2012].

SUOMEN KANSAN VANHAT RUNOT [online]. Dostupný z WWW: <<http://dbgw.finlit.fi/skvr/>> [verifikováno 9. 5. 2012].

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

1 Tištěná literatura

AHL, Frederick M. Amber, Avallon, and Apollo's Singing Swan. In: *American Journal of Philology*, vol. 103, 1982, s. 373–411.

ARMSTRONG, Edward A. *The Folklore of Birds. An Enquiry into the Origin & Distribution of some Magico-Religious Traditions*. London: Collins, 1958.

ARNOTT, Geoffrey W. Swan songs. In: *Greece & Rome*, vol. 24, no. 2. 1977, s. 149–153.

AUTIO, Eero. *Karjalan kalliopiirrokset*. Helsinki: Otava, 1981. ISBN 951-1-06537-8.

AUTIO, Eero. Joutsen – Karjalaisten pyhä lintu Äänisen kalliokuvissa. In: *Karjalan heimo* 1987/5–6, s. 70–75; 1987/7–8, s. 112–115.

BACHELARD, Gaston. *Voda a sny. Esej o obraznosti hmoty*. Praha: Mladá fronta, 1997.

BERTOCCI, Angelo Philip. *From Symbolism to Baudelaire*. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1964.

BIEDERMANN, Hans. *Suuri symbolikirja*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 1993. ISBN 951-0-18537-X. Překlad do finštiny a ed. Pentti Lempiäinen.

BORGES, Jorge Luis. *Fantastická zoologie*. Praha: Odeon, 1988.

- BOUCHNER, Miroslav. *Kapesní atlas ptáků*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981.
- BREHM, Alfred. *Brehmův život zvířat. Díl II, Svazek druhý, Ptáci*. Praha: Nakladatelství J. Otty, 1925. Dle třetího, prof. Dr. Pechuel-Loeschem nově přepracovaného vydání, se stálým zřetelem k zemím československým upravil prof. Fr. Nekut.
- CIRLOT, J. E. *A Dictionary of Symbols*. London: Routledge & Kegan Paul, 1962.
- ČERNÝ, Walter. *Ptáci*. Praha: Artia, 1980.
- DONOHUE, Harold. *The Song of the Swan. Lucretius and the Influence of Callimachus*. Lanham, New York, London: University of America Press, 1993. ISBN 0-8191-9187-6.
- GOSS, Glenda Dawn. *Sibelius. A Composer's Life and the Awakening of Finland*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 2009. ISBN 978-0-226-30477-9.
- HAAVIO, Martti. Sielulintu: eräiden motiivien selvittelyä. In: *Kalevalaseuran vuosikirja* 30, s. 13–45. WSOY: Helsinki, 1950.
- HAAVIO, Martti. Suomalaisen kansanrunouden mahdolltomuussymboleja. In: MÄKI, Oili (ed.). *Pohjan neito*. Hämeenlinna: Kalevalaisten naisten liitto, 1956, s. 10–20.
- HÄKKINEN, Kaisa. *Linnun nimi*. Helsinki: Teos, 2004. ISBN 951-851-013-X.
- HÄKKINEN, Kaisa. *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. WSOY, 2004. ISBN 951-0-27108-X.
- HARTLOVÁ, Dagmar a kol. *Slovník severských spisovatelů*. Praha: Libri, 2004.
- HATTO, A. T. The Swan Maiden. A Folk-tale of North Eurasian Origin? In: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, vol. 24, no. 2. London: Cambridge University Press on behalf of School of Oriental and African Studies, 1961, s. 326–352.
- HAUTALA, Hannu. *Joutsen*. Weilin+Göös, 1988. ISBN 951-353964-4.
- HAUTALA, Hannu; HEIKKINEN, Reijo. *Kalevalaista luontoa. Tapion karjaa – luonto ja eläimet vanhan kansan sanaparsissa*. Kajaani: ARTICMEDIA, 2009. ISBN 978-951-98612-5-8.
- HAZLITT, Carew W. *Faiths and Folklore of the British Isles. A Descriptive and Historical Dictionary*. New York: Benjamin Blom, 1965.
- HELLER, Reinhold. Edvard Munch's Vision and the Symbolist Swan. In: *The Art Quarterly*, vol. 36, no. 3. Founders Society Detroit Institute of Arts, 1973, s. 209–249.
- CHEVALIER, Jean (ed.) a kol. *Dictionnaire des symboles. Mythes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres*. Robert Laffont, 1969.
- JÄRVINEN, Antero. *Ihmiset ja eläimet*. Helsinki: WSOY, 2000. ISBN 951-0-25233-6.
- JÄRVINEN, Antero. Kalevala kertoo linnuista. In: *Eläinmaailma* 10/1985, s. 12–14.
- JÄRVINEN, Antero. *Linnut liitävi sanoja. Romanttinen tietokirja suomalaisesta lintuperinteestä*. Helsinki: Otava, 1991. ISBN 951-1-11703-3.

- JÄRVINEN, Antero. Linnut suomalaisessa kansanlyriikassa. In: *Suomen luonto* 36, no.1/1977, s. 47–49.
- JOBES, Gertrude. *Dictionary of Mythology, Folklore and Symbols*. New York: The Scarecrow Press, Inc., 1962.
- JOHNSGARD, Paul A. *A Guide to North American Waterfowl*. Bloomington, London: Indiana University Press, 1979.
- JUUTINEN, Juha. Linnut Aleksis Kiven teoksissa. In: *Lintumies* 20/1985, s. 174–181.
- KAINULAINEN, Siru; KESONEN, Kaisu; Lummaa, Karoliina (eds.). *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin*. Tampere: Vastapaino 2010. ISBN 978-951-768-205-3.
- KARHU, Eino. *Suomen kirjallisuus 1*. Helsinki: Kansankulttuuri, 1979.
- KELLER, Otto. *Die antike Tierwelt*. Leipzig: Wilhelm Engelmann, 1913.
- KERÉNYI, Karl. *Mytologie Řeků I*. Praha: OIKOYMENH, 1996.
- KERÉNYI, Karl. *Mytologie Řeků II*. Praha: OIKOYMENH, 1998.
- KOKKO, Yrjö. *Laulujoutsen. Ultima Thulen lintu*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 1984. ISBN 951-0-12056-1.
- KOSKIMIES, Pertti. Joutsenet. In: HILDÉN, Olavi (red.). *Suomen eläimet 2*. Weilin+Göös, 1984, s. 86–88. ISBN 951-35-2731-X.
- KOSKIMIES, Rafael. Eino Leinin Tuonelan joutsen. In: *Kalevalaseuran vuosikirja 40*. Porvoo, Helsinki: WSOY, 1960, s. 18–25.
- KRAPPE, Alexander H. ΑΠΟΛΛΟΝ ΚΥΚΝΟΣ. In: *Classical Philology*, vol. 37, no. 4. The University of Chicago Press, 1942, s. 353–370.
- LAITINEN, Heikki. Jo lähti pois pakenemaan. Elias Lönnrot ja koronpolun kohtalo. In: LAAKSONEN, Pekka; PIELA, Ulla (eds.). *Lönnrotin hengessä 2002. Kalevalaseuran vuosikirja 81*. Helsinki: SKS, 2002, s. 317–357. ISBN 951-746-363-4. ISSN 0355-0311.
- LAITINEN, Kai. Lyyrikko ennen aikojaan. In: KIVI, Aleksis. *Runot*. Helsinki: SKS, 2000, s. IX–XXX. ISBN 951-746-192-5.
- LAITINEN, Kai. Runebergin runoilijantien alku (Esipuhe). In: RONEBERG, Johan Ludvig. *Runoja I*. Oulampi: Sahlgren 1987, s. 7–21. ISBN 951-99727-2-7.
- LAITINEN, Kai. *Suomen kirjallisuuden historia*. Helsinki: Otava, 1981. ISBN 951-1-06187-9.
- LASSILA, Pertti. *Runoilija ja rumpali. Luonnon, ihmisen ja isänmaan suhteista suomalaisen kirjallisuuden romanttisessa perinteessä*. SKS: Helsinki, 2000. ISBN 951-746-168-2, ISSN 0562-6129.
- LÄNSIMÄKI, Maija (ed.) a kol. *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. Helsinki: KOTUS, 1994. ISBN 951-9475-45-1. ISSN 0355-5473.
- LEACH, Maria (ed.). *Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*. New York: Funk & Wagnalls Company, 1950.

LEHIKONEN, Esa a kol. *Suomen lintutieteen synty – Turun akatemian aika*. Turku: Faros, 2009. ISBN 978-952-5710-04-5.

LEIKOLA, Antto; LOKKI, Juhani; STJERNBERG, Torsten. *Von Wright -veljesten linnut*. Helsinki: Otava 2003. ISBN 951-1-18037-1.

LEINONEN, Matti. *Laulujoutsen, Suomen kansallislintu*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 2000. ISBN 951-0-23731-0.

LEMPIÄINEN, Pentti. *Katsokaa taivaan lintuja*. Pieksämäki: Kirjapaja, 1982. ISBN 951-621-382-0.

LEXICON ICONOGRAPHICUM MYTHOLOGIAE CLASSICAE. Vol. II (Aphrodite, Apollon), IV (Hyakinthos), VII App (Kyknos I), VIII Suppl (Hyperboreioi, Kyknos II). Zürich; München; Düsseldorf: Artemis & Winkler Verlag, 1981–1999.

LÖNNROT, Elias. Kokeita suomalaisessa laulannossa. In: LÖNNROT, Elias. *Valitut teokset 4. Ohjeita ja runoelmia*. Helsinki: SKS, 1992. ISBN 951-717-705-4. ISSN 0355-1768.

LÖNNROT, Elias. Om det Nord-Tschudiska språket. 8. Några ordspråk och gåtor. In: LÖNNROT, Elias. *Valitut teokset 3. Kirjoitelmia ja lausumia*. Helsinki: SKS, 1991. ISBN 951-717-664-3. ISSN 0355-1768.

LÖNNROT, Elias. Suomalainen lintukirja. In: LÖNNROT, Elias. *Valitut teokset 3. Kirjoitelmia ja lausumia*. Helsinki: SKS, 1991. ISBN 951-717-664-3. ISSN 0355-1768.

LUMMAA, Karoliina. The Limits and Possibilities of Symbolism. Rhetorical and Ecocritical Views on Finnish Bird Poetry of the 1960's and 1970's. In: ZILLIACUS, Clas (ed.). *Gränser in nordisk litteratur. Borders in Nordic Literature*. IASS XXVI, 2006. Vol. I. Åbo: Åbo Akademis förlag, 2008, s. 143–151.

LYYTIKÄINEN, Pirjo. Aavistuksen poetiikkaa. Symbolismi ja Otto Mannisen runous. In: HÖKKÄ, Tuula (ed.). *Romanttinen Moderni. Kirjoituksia runouskäsityksistä*. Helsinki: SKS, 2001, s. 62–81. ISBN 952-746-293-X. ISSN 0355-1768.

LYYTIKÄINEN, Pirjo. Birth of a Nation. The Literary Inscription of Finnishness. In: LEHTONEN, Tuomas M. S. (ed.). *Europe's Northern Frontier. Perspectives of Finland's Western Identity*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 1999, s. 138–165. ISBN 952-451-002-2. ISSN 0785-8388.

LYYTIKÄINEN, Pirjo. Joutsenunelmia – Symbolismin poetiikkaa: Otto Mannisen “Joutsenet”. In: KATAJAMÄKI, Sakari; PENTIKÄINEN, Johanna (eds.). *Runosta runoon. Suomalaisen runon yhteisiä länsimaiseen kirjallisuuteen antiikista nykyaikaan*. Helsinki: WSOY, 2004, s. 199–219.

LYYTIKÄINEN, Pirjo. *Narkissos ja sfinksi. Minä ja Toinen vuosisadanvaihteen kirjallisuudessa*. Helsinki: SKS, 1997. ISBN 951-717-987-1.

LYYTIKÄINEN, Pirjo. Symbolismi ja dekadenssi. In: ROJOLA, Lea (ed.). *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. Helsinki: SKS, 1999, s. 136–146. ISBN 951-717-886-5. ISSN 0355-1768.

MACURA, Vladimír a kol. *Slovník světových literárních děl*. Praha: Odeon, 1988.

- MAULA, Erkkä (ed.). *Swansongs. Rock Art from Lake Onega 4000-2000 B.C. Exhibition Catalogue and Reports*. Tartu: Estonian Society of Prehistoric Art, 1990.
- McLERRAN, Jennifer; McKEE, Patrick. *Old Age in Myth and Symbol. A Cultural Dictionary*. New York, Westport, London, 1991. ISBN 0-313-27845-8.
- NELSON, Paul B. Swan Knight. In: LINDAHL, Carl; McNAMARA, John; LINDOW, John (eds.). *Medieval Folklore. An Encyclopedia of Myths, Legends, Tales, Beliefs, and Customs*. Santa Barbara, Denver, Oxford: ABC-CLIO, 2000, s. 956–959. ISBN 1-57607-121-9.
- NEVALA, Maria-Liisa. O. Mannisen Joutsenet. In Laitinen, Kai (ed.) a kol. *Kirjojen meri. Professori Annamari Sarajaksen juhlakirja 12.10.1983*. SKS, 1983, s. 132–141. ISBN 951-717-337-7.
- NUMMI, Jyrki. Runebergin kultainen teema – Apollon joutsen. In KATAJAMÄKI, Sakari; PENTIKÄINEN, Johanna (eds.). *Runosta runoon. Suomalaisen runon yhteisiä länsimaiseen kirjallisuuteen antiikista nykyaikaan*. Helsinki: WSOY, 2004, s. 130–150.
- PARENTE-ČAPKOVÁ, Viola. Finská literatura. In: HUMPÁL, Martin; KADEČKOVÁ, Helena; PARENTE-ČAPKOVÁ, Viola. *Moderní skandinávské literatury 1870–2000*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2006, s. 367–452. ISBN 80-246-1174-0.
- PELTONEN, Jukka. Linnut ja kansanperinne. In: *Suomen Luonto* 39 no. 2/1980, s. 62–67.
- RANCKEN, Gunnar, E. Kantelettaren faabeliaiheista. In: *Kalevalaseuran vuosikirja 39*. Porvoo, Helsinki: WSOY, 1959, s. 77–91.
- RÖHRICH, Lutz. *Das Große Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*. Basel, Wien: Herder Freiburg, 1992. ISBN 3-451-22083-0.
- ROUX, Jean-Paul. *Faune et flore sacrées dans les sociétés Altaïques*. Paris: Librairie Adrien Maisonneuve, 1966.
- ROWLAND, Beryl. *Birds with Human Souls. A Guide to Bird Symbolism*. The University of Tennessee Press, 1978. ISBN 0-87049-215-2.
- SARAJAS, Annamari. *Elämän meri. Tutkielmia uusromantiikan kirjallisista aatteista*. Porvoo, Helsinki: WSOY, 1961.
- SARAJAS-KORTE, Salme. Axel Gallénin joutsensymboliikasta. In: ILVAS, Juha (ed.). *Akseli Gallen-Kallela*. Helsinki: Suomen taiteen museo Ateneum, 1996, s. 48–59. ISBN 951-53-0630-2. ISSN 1238-4712.
- SARAJAS-KORTE, Salme. Magnus Enckellin joutsenfantasia. In: *Ateneum : Valtion taidemuseon museojulkaisu*. Helsinki: Valtion taidemuseo, 1994, s. 6–31. ISSN 0789-9343.
- SAX, Boria. The Mythological ZOO. *An Encyclopedia of Animals in World Myth, Legend and Literature*. Santa Barbara, Denver, Oxford: ABC CLIO, 2001. ISBN 1-57607-612-1.
- SMITH, Harold J. The Bird and the Mirror: A Reading of Mallarmé's "Le vierge, le vivace...". In: *The French Review*, Vol. 63, No. 1 (Oct, 1989). American Association of Teachers of French, 1989, s. 57–65.

- SUHONEN, Pekka. Muuttolintujen runous. In: *Parnasso 1980/2*. Helsinki: Yhtyneet kuvalehdet, 1980, s. 99–103.
- SVOBODA, Ludvík a kol. *Encyklopedie antiky*. Praha: Academia, 1973.
- TARKIAINEN, Viljo. Eino Leinon Helkavirsi Merenkylpijäneidot. In: *KALEVALASEURAN VUOSIKIRJA 6*. Porvoo: WSOY, 1926, s. 46–58.
- TENNEY, Frank. Horace's "Swan" Song, Odes ii.20. In: *Classical Philology*. 1921, vol. 16, no. 4, s. 386–387.
- THOMPSON, D'Arcy Wentworth. *A Glossary of Greek Birds*. London: Oxford University Press, 1936.
- TILLHAGEN, Carl-Herman. *Fåglarna i folktron*. Stockholm: Lts förlag, 1978. ISBN 91-36-01184-3.
- TOIVONEN, Y. H. Taivaanääreläiset ja muuttolinnut. In: TOIVONEN, Y. H. *Sanat Puhuvat. Muutamien sanojen ja kuvitelmien historiaa*. Porvoo, Helsinki: WSOY, 1944, s. 7–56.
- TOYNBEE, J. M. C. *Animals in Roman Life*. London, Southampton: Thames and Hudson, 1973.
- TURUNEN, Aimo. *Kalevalan sanat ja niiden taustat*. Karjalaisten kulttuurien edistämissäätiö, 1979. ISBN 951-9363-24-6.
- VILJANEN, Lauri. Aleksis Kiven runomaailma. In: Kivi, Aleksis. *Kootut runot*. Porvoo, Helsinki: WSOY, 1954, s. 9–183.
- VILJANEN, Lauri. Eino Leinon „Karjalan kuningas“ eli uusromanttisen draaman ongelma. In: Viljanen, Lauri. *Lyyrillinen minä ja muita kirjallisuustutkielmia*. Porvoo, Helsinki: WSOY, 1959, s. 27–42.
- VILKUNA, Kustaa. Mikä oli Lapinkylä ja sen funktio? In: *Kalevalaseuran vuosikirja 51*. Porvoo, Helsinki: WSOY, 1971, s. 225–228.
- VLAŠÍN, Štěpán (red.) a kol. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- de VRIES, Ad. *Dictionary of Symbols and Imagery*. Amsterdam, London: North-Holland Publishing Company, 1976.
- WITT, Reinhard. *Steienbachův velký průvodce přírodou. Ptáci*. Praha: GeoCenter, 1995.
- WREDE, Johan. Johan Ludvig Runeberg – kansallisrunoilija. In: VARPIO, Yrjö; HUHTALA, Liisa (eds.). *Suomen kirjallisuushistoria 1*. Helsinki: SKS, 1999, s. 220 – 233.

2 Nepublikované zdroje

- HOKKANEN, Kirsti. Lintusymboliikka suomalaisessa kansanlyriikassa. In: *Lyyrilliset runot 1951-1961*, Seminaari 87. Folkloristiikan opinnäytteet.

LYLY, Pentti. *Otto Manninen: Säkeiden runoilija 3*. Kirjallisuusarkisto SKS (Literární archiv SKS), Pentti Lylyn arkisto, Kotelo 12.

RANTATARO, Jorma. *Suomalaisen kansanuskon ennelinnut ja lintujen valikoitumista ohjaavat tekijät sekä ennemerkitykset: perinnehistoriallinen tutkimus*. Helsinki, 1998. Pro gradu (diplomová práce). Helsingin yliopisto (Univerzita v Helsinkách).

ŠVEC, Michal. *Labuť v antické kultuře*. Praha, 2008. Postupová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Ústav pro klasickou archeologii.

3 Internetové zdroje

FORSSELL, Pia. *Runoilijan elämä. Sanoin & kuvin & sävelin. Tuotanto* [online]. Dostupný z WWW: <<http://www.runeberg.net/>> [verifikováno 9. 5. 2012].

OKSALA, Teivas. *J. L. Runeberg käännöskirjallisuudessa* [online]. Helsinki: SKS. Dostupný z WWW: <<http://www.finlit.fi/tietopalvelu/runeberg/johdanto.htm>> [verifikováno 9. 5. 2012].

POUŽITÉ ZKRATKY

KOTUS – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus (Centrum pro domácí jazyky)

SKS – Suomalaisen kirjallisuuden seura (Společnost finské literatury)

WSOY – Werner Söderström Osakeyhtiö (nakladatelství Werner Söderström, a. s.)

TEXTOVÉ PŘÍLOHY

SEZNAM TEXTOVÝCH PŘÍLOH

I. Bajka *Joutsen ja hanhi* (Labuť a husa)

finský originál a doslovný český překlad

II. Johan Ludvig Runeberg: *Svanen* (Labuť)

švédský originál, doslovný český překlad, české přebásnění

III. Johan Ludvig Runeberg: *Norden* (Sever)

švédský originál, český doslovný překlad, české přebásnění

IV. Labuť v poezii Eina Leina – přehled

V. Otto Manninen: *Joutsenet* (Labutě)

finský originál, doslovný český překlad

VI. Otto Manninen: *Joutsenlaulu* (Labutí píseň)

finský originál, doslovný český překlad

I. Bajka *Joutsen ja hanhi* (Labuť a husa)

Joutsen ja hanhi⁵⁰³

"Mistä, kusta hanhoseni,
Hanhoseni valkia?"
"Rantaselta, rantaselta,
Joutseneni ylpiä!"
"Mitä sieltä tekemästä,
Hanhoseni valkia?"
"Poikiani pesemästä,
Joutseneni ylpiä!"
"Pesitkö minunki poiat,
Hanhoseni valkia?"
"Olit sie itseki siellä,
Joutseneni ylpiä!"
"Niin et pessyt poikiani,
Hanhoseni valkia?"
"Enmä pessyt poikiasi,
Joutseneni ylpiä!"
"Mie sinun merehen upotan,
Hanhoseni valkia!"
"Kyllä siipeni kannattavat,
Joutseneni ylpiä!"
"Mie sinun tulesa poltan,
Hanhoseni valkia!"
"Kyllä mä sammutan tulesi,
Joutseneni ylpiä!"
"Mie sinun hirtän hirsipuuhun,
Hanhoseni valkia!"
"Kyllä mun kynteni katkasevi,
Joutseneni ylpiä!"
"Mie sinun portista pujotan,
Hanhoseni valkia!"
"Jo olen siitä ennen käynyt,
Joutseneni ylpiä!"

Labuť a husa

„Odkud, odkud, moje huso,
moje bílá huso?“
„Od břehu, od břehu,
má pyšná labuti!“
„Co jsi tam dělala,
moje bílá huso?“
„Myla své děti,
má pyšná labuti!“
„Umyješ i moje děti,
moje bílá huso?“
„Tys tam byla taky,
má pyšná labuti!“
„Takže mé děti neumyješ,
moje bílá huso?“
„Neumyji tvoje děti,
má pyšná labuti!“
„Já tě v moři utopím,
moje bílá huso!“
„Má křídla mě unesou,
má pyšná labuti!“
„Já tě v ohni spálím,
moje bílá huso!“
„Já tvůj oheň uhasím,
má pyšná labuti!“
„Oběsím tě na šibenici,
moje bílá huso!“
„Mé drápy mě odseknou,
má pyšná labuti!“
„Vyhodím tě z brány,
moje bílá huso!“
„Já už jsem jí dříve prošla,
má pyšná labuti!“

503 Finský originál, in: *Kanteletar elikkä Suomen kansan vanhoja lauluja ja virsiä*, I/III/198, 2005, s. 136–137.

II. Johan Ludvig Runeberg: *Svanen* (Labuť)

Svanen⁵⁰⁴

Från molnens purpurstänkta rand
Sjönk svanen lugn och säll,
Och satte sig vid elfvens strand
Och sjöng, en Juniqväll.

Om nordens skönhet var hans sång,
Hur glad dess himmel är,
Hur dagen glömmar, natten lång,
Att gå till hvila der.

Hur skuggan der är djup och rik
Inunder björk och al;
Hur guldbestrålad hvarje vik,
Och hvarje bölja sval.

Hur ljuft, oändligt ljuft, det är
Att äga der en vän;
Hur troheten är hemfödd der,
Och längtar dit igen.

Så ljud från våg till våg, hans tröst
Hans enkla lofsång då;
Och snart han smög mot makans bröst,
Och tycktes qvåda så:

Hvad mer, om än din lefnads dröm
Ej sekler tälja får;
Du älskat har på nordens ström,
Och sjungit i dess vår.

Labuť⁵⁰⁵

Z okraje mraků pokropeného purpurem
snesla se labuť klidná a blažená,
a usedla na břeh řeky,
a zpívala, jednoho červnového večera.

O kráse severu byla jeho [labuťákova] píseň,
jak šťastné je jeho [severu] nebe,
jak tam den zapomíná, při dlouhé noci,
že si má jít odpočinout.

Jak stín je tam hluboký a bohatý
pod břízou a olší;
jak zlatě prozářen je každý záliv,
a každá vlna chladivá.

Jak milé, nekonečně milé, je
tam můj přítel;
jak věrnost je tam zrozena
a touží tam zpátky.

Tak zněla od vlny k vlně jeho útěcha
jeho prostý chvalozpěv;
a zakrátko se přivinul na prsa družky
a zdálo se, že zpívá:

Co více než sen tvého života
mohou vylíčit staletí;
milovals na proudu severu
a zpívals v jeho jaru.

504 Švédský originál, in: Runeberg, *Samlade skrifter I. Lyriska och smärre episka dikter*, 1870. Dostupný z WWW: <<http://runeberg.org/runeberg/1/svanen.html>> [verifikováno 9. 5. 2012].

505 Vlastní doslovný překlad ze švédštiny vyhotovený na základě konzultace s vedoucím práce Mgr. Janem Dlaskem, Ph.D.

Labuť⁵⁰⁶

Od břehu jarních červánků
se labuť snáší níž,
radostně slétá nad vodu
a pěje plujíc již.

Jak krásný, zpívá, sever je
i nebe severní,
když dlouhý den spát pomine
a letní slunce bdí.

Všech břízoví a olšin stín
je hlubok a tmy pln,
je zlatý lesk všech zátočin
a chladná každá z vln.

Je nekonečně šťasten ten,
kdo přítele tu má,
do rodné země víry, sem,
se toužně vracívá.

Od vlny k vlně píseň zní,
ta chvála bez příkras;
na prsou družky svojí sní
a zpívá labuť zas:

Ač snění tvého života
zavanou stovky let,
na severu směls milovat
a v jeho jaru pět.

506 Vlastní přebásnění do češtiny na základě švédského originálu s přihlédnutím k finským překladům.

III. Johan Ludvig Runeberg: *Norden* (Sever)

Norden⁵⁰⁷

Löfven de falla,
Sjöarne frysa. –
Flyttande svaner,
Seglen, o, seglen
Sorgsna till södern,
Söken dess nödspis
Längtande åter;
Plöjen dess sjöar,
Saknande våra.
Då skall ett öga
Se en från palmens,
Skugga och tala:
"Tynande svaner,
Hvilken förtrollning
Hvilar på norden?
Den, som från södern
Längtar, hans längtan
Söker en himmel."

Sever⁵⁰⁸

Listí padá,
jezera mrznou. –
Stěhující se labutě
plachtěte, plachtěte
smutné na jih,
hledající svou potravu v nouzi,
toužíce zpátky;
orejte jezera,
postrádající ta naše.
Tehdy oko
uvidí jednu (labuť) ze stínu
palmy a říká:
„Teskné labutě,
Jaké zakletí
spočívá na severu?
Ten, který z jihu
touží, jeho touha
hledá nebe.“

Sever⁵⁰⁹

Padají listy,
jezera mrznou. –
Labutě teskné
odletěte v dáli
do krajin slunce,
potravu hledat
toužíce zpátky;
brázděte vody,
po našich smutné.
Oko, co dívá
ze stínu palem
se na vás, praví:
„Labutě teskné,
Jaké je kouzlo
severních zemí?
Toho, kdo z jihu
tam touží, touha
nebe snad hledá.“

507 Švédský originál. In: Runeberg, *Samlade skrifter I. Lyriska och smärre episka dikter*, 1870. Dostupný z WWW: <<http://runeberg.org/runeberg/1/0194.html>> [verifikováno 9. 5. 2012].

508 Vlastní doslovný překlad ze švédštiny vyhotovený na základě konzultace s vedoucím práce Mgr. Janem Dlaskem, Ph.D.

509 Vlastní řebášení do češtiny na základě švédského originálu s přihlédnutím k finským překladům.

IV. Labuť v poezii Eina Leina – přehled

U každého textu uvádím číslo kapitoly této práce, ve které jej zmiňuji.

Sbírka básní *Tarina suuresta tammesta y.m. runoja* (1896; Příběh o velkém dubu a další básně)

Báseň VII. 6.2.5

Sbírka básní *Yökehräjä* (1897; Lelek)

Báseň *Salojärven joutsenet* (Labuť ze Salojärvi) 6.2.1.1

Veršované drama *Tuonelan joutsen* (1898; Tuonelská labuť) 5.4.1–5.4.3

Sbírka básní *Sata ja yksi laulua* (1898; Sto a jedna píseň)

Báseň 10. 6.2.3

Báseň 52. *Laulajapoika* (Zpěvák) 6.2

Sbírka básní *Pyhä kevät* (1901; Posvátné jaro)

Báseň *Koskenlaskija* (Vorař) 5.4.4

Výpravná básnická skladba *Kivesjärveläiset* (1901; Lidé z Kivesjärvi)

Toinen laulu (Druhá píseň) 6.2.5

Seitsemäs laulu (Sedmá píseň) 6.2.5

Neljästoista laulu (Čtrnáctá píseň) 6.2.5

Sbírka básní *Kangastuksia* (1902; Přeludy)

Báseň *Lapin kesä* (Laponské léto) 6.2.1.2

Báseň VII *Puman käynti kuninkaan linnassa* (VII. Pumova návštěva na královském hradu) z cyklu *Perman taru* (Příběh Permy) 6.2

Sbírka básní *Helkavirsiä I* (1903; Svatodušní písně I)

Báseň *Merenkylpyjäneidot* (Panny koupající se v moři) 6.2.6

Sbírka básní <i>Simo Hurtta. Runosikermä isonvihan ajoilta</i> (1904; Básně z doby velkého hněvu)	
Báseň <i>Hurtta matkustaa</i> (Hurttova cesta)	6.2
Sbírka básní <i>Talvi-yö</i> (1905; Zimní noc)	
Báseň <i>Talvi-yö</i>	6.2.2
Sbírka básní <i>Halla</i> (1908; Noční mráz)	
Báseň <i>Velhon virsi</i> (Píseň čarodějnice) z cyklu <i>Lapin lauluja</i> (Laponské písně)	6.2.2
Sbírka básní <i>Tähtitarha</i> (1912; Hvězdná zahrada)	
Báseň <i>Irja</i>	6.2
Báseň <i>Kadonnut sävel</i> (Ztracená píseň)	6.2.4
Sbírka básní <i>Helkavirsiä II</i> (1916; Svatodušní písně II)	
Báseň <i>Ukon lintu ja virvaliekki</i> (Ukkův pták a bludička)	6.2.5
Sbírka básní <i>Leirivalkeat</i> (1917; Strážní ohně)	
Báseň <i>Trubaduuri</i> (Trubadúr)	6.2
Veršované drama <i>Karjalan kuningas</i> (1917; Karelský král)	6.2.6
Sbírka básní <i>Juhana Herttuan ja Catharina Jagellonian lauluja</i> (1919; Písně vévody Jana a Kateřiny Jagellonské)	
Báseň <i>Carmen Rusticum</i>	5.4.4
Báseň <i>Ursus Finlandicus</i>	6.2.5
Sbírka básní <i>Simo Hurtta II</i> (1919)	
Báseň <i>Kohtalon kellot</i> (Zvony osudu)	6.2

Sbírka básní *Bellerophon* (1919; Bellerofón)

Báseň *Helikonin immet* (Helikónské panny) 6.2.4

Báseň *Neien surma* (Záhuba dívky) 6.2.4

Báseň *Polyhymnia* 6.2.5

Báseň *Najaadi* (Najāda) 6.2.5

Sbírka básní *Pajarin poika. Karjalaisia kansantaruja* (1922; Bojarův syn. Karelské lidové příběhy)

Báseň *Sonja* 6.2.4

Báseň *Ukko Kruunu* 6.2.5

Sbírka básní *Shemeikan murhe* (1924; Shemeikův žal)

Báseň *Metsolan tytär* (Dcera Metsoly) 6.2.4

Báseň *Moision morsian* (Nevěsta z panství) 6.2.6

V. Otto Manninen: *Joutsenet* (Labutě)

Joutsenet

Yli soiluvan veen ne sousi,
ne aallon ulpuina ui,
kun aurinko nuorna nousi,
yöt pohjan kun punastui.

Lumikaulat kaartehin ylpein
veen kuultoon kuvia loi.
Povet aamun kullassa kylpein
ne outoja unelmoi.

Vain joskus onnensa julki
ylen suuren ne joikuivat,
ja soinnut aalloilla kulki
niin aavistuttelevat

kuin hyminä huomenkelloin
salokappelin kaukaisen;
ja aallot vienosti velloin
ne kantoi kaikua sen. –

Ne rauhasa souti ja solui
suven kerkeän kestämän,
jonot lummevalkeat jolui
syvän päällitse päilyvän.

Kohos siiville kerran ne sitten,
suvi kun oli muisto jo vain,
kukat laulavat lainehitten,
unet valkeat ulappain.

Ne matkasi päivän maihin;
viel' loistava siipi loi
kuvan viimeisen alle kaihin,
mi aallon jo kammitsoi.⁵¹⁰

Labutě

Přes houpající vlny se plavily,
pluly jak lekníny vln,
když mladé slunce vyšlo,
zrudly severní noci.

Sněhové přídě hrdými křivkami
tvořily obrazy v lesku vln.
Koupající hrudi v ranním zlatu
snily o podivnu.

Jen někdy své štěstí
opravdu velké vyjádřily zpěvem,
a souzvuky se nesly na vlnách,
tak mívaly předtuchy

jak zvuk ranních zvonů
daleké lesní kaple;
a vlny se lehce dmuly
nesly jeho ozvěnu.

Poklidně se plavily a pluly
neseny svižným létem,
řady bílých leknínů se vznášely
nad třpytivou hlubinou.

Pak zvedly se na křídlech,
když léto bylo již jen vzpomínkou,
zpívající květiny vln,
bílé sny hladin.

Odcestovaly do zemí slunce;
ještě překrásné křídlo stvořilo
poslední obraz pod zákal,
který vlnu spoutal.

510 Manninen, *Runot*, 1992, s. 17–18.

VI. Otto Manninen: *Joutsenlaulua* (Labutí píseň)

Joutsenlaulua

Ui merta ne unten,
päin utuista rantaa.
Niit' aallot ne kantaa
kuin kuultoa luntien.

Pois, pois yli aavain
on polttava kaipuu.
Mut vain se, ken vaipuu,
se sävelet saa vain.

Mi helinä ikään
yl' ulapan hiipi? –
Vain uupunut siipi,
vain mennyt ei-mikään.⁵¹¹

Labutí píseň

Plují po mořích snů
k mlžnému břehu.
Nesou je vlny
jako třpyt sněhu.

Pryč, pryč přes šíři
je palčivá touha.
Ale jen ten, kdo se ponoří,
jen ten získá tóny.

Jaký to šum
se plížil přes hladinu?
Jen znavené křídlo,
jen ztracené nic.

⁵¹¹ Manninen, *Runot*, 1992, s. 23.

OBRAZOVÉ PŘÍLOHY

SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH

I. Labuť velká, zpěvná a malá

Černý, *Ptáci*, 1980, s. 56–57.

II. Mapa evropských hnízdišť a zimovišť labutě zpěvné

Global Register of Migratory Species, převzato z <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Cygnus-cygnus.png>

III. Logo Hyvää Suomesta (Dobré z Finska)

<http://www.hyvaasuomesta.fi/Link.aspx?id=1103181>

IV. Logo finské společnosti Joutsen (Labuť)

<http://qkla.ru/joutsen>

V. Logo sdružení Joutsenten reitti (Cesta labutí)

<http://joutsentenreitti.fi/logot-ja-tiedottaminen/>

VI. Finská euromince v hodnotě 1 euro

<http://www.suomenrahapaja.fi/eng/about-money/about-money/the-history-of-finnish-money>

VII. Severská ekoznačka

<http://www.ymparistomerkki.fi/ymparistomerkki/joutsenlogo>

VIII. Logo Severské rady

<http://living-brand.blogspot.com/2010/08/because-we-care-care-care.html>

IX. Skalní malby z Oněžské Karélie, skupiny z ostrova Gurji a mysu Besov Nos

Autio, *Karjalan kalliopiirroksset*, 1981, s. 34, 42, 44.

X. Skalní malby z Oněžské Karélie, skupina z mysu Besov Nos

Autio, *Joutsen – Karjalaisten pyhä lintu Äänisen kalliokuvissa*, 1987, s. 70.

XI. Vyobrazení labutě z velkého panského pokoje na záměčku v Louhisaari

Lehikoinen a kol., *Suomen lintutieteen synty – Turun akatemian aika*, 2009, s.44.

XII. Wilhelm von Wright: *Laulujoutsen* (Labuť zpěvná)

Leikola – Lokki – Stjernberg, *Von Wright -veljesten linnut*, 2003, s. 13.

XIII. Frontispis Runebergovy sbírky *Dikter I* (Básně I)

http://www.runeberg.net/kuvat/400/1_DIKTER.jpg

XIV. Akseli Gallen-Kallela: *Lemminkäisen äiti* (Lemminkäinenova matka)
http://www.ateneum.fi/kalevalataidetakouluille/aiti_tehtavat.html

XV. Akseli Gallen-Kallela: *Tuonelan virralla* (Na tuonelské řece)
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Gallen-Kallela_-_Tuonelan_joella.JPG

XVI. Akseli Gallen-Kallela: *Tuonelan joutsen* (Tuonelská labuť)
http://www.ateneum.fi/kalevalataidetakouluille/aiti_tehtavat.html

XVII. Akseli Gallen-Kallela: *Tapiolan immet* (Tapiolské panny)
<http://paintingdb.com/view/4220>

XVIII. Magnus Enckell: *Fantasia* (Fantazie)
<http://paintingdb.com/s/8167>

XIX. Magnus Enckell: *Mies ja joutsen* (Muž a labuť)
<http://100artistsbook.tumblr.com/post/4987841727/tuonela-magnus-enckell-mies-ja-joutsen-man>

XX. Lennart Segerstråle: *Joutsenet muuttavat* (Labutě odlétají)
<http://www.hs.fi/kirjat/artikkeli/Joka++lauseessa++on+lintu/HS20030705SI1KU02x7f>

XXI. Přebal Manninenových sebraných básní *Runot* (Básně) s pamětní medailí od Wäinöa Aaltonena
Manninen, *Runot*, 1961.

Všechny internetové zdroje obrázků verifikovány 8. 5. 2012.

Rád: vrubozobí (*Anseriformes*)

Čeleď: kachnovití (*Anatidae*)

- 1 **LABUŤ VELKÁ** (*Cygnus olor*)
Глухарь-мушкетёр
Höckerschwan
Mute Swan
Cygne tuberculé

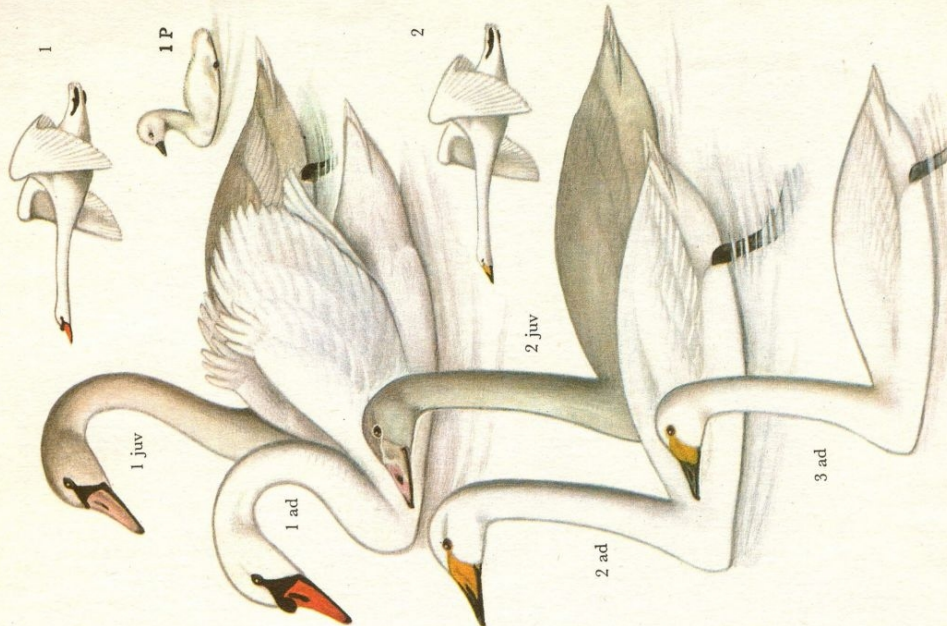
- 2 **LABUŤ ZPĚVNÁ** (*Cygnus cygnus*)
Глухарь-журавль
Singeschwan
Whooper Swan
Cygne sauvage

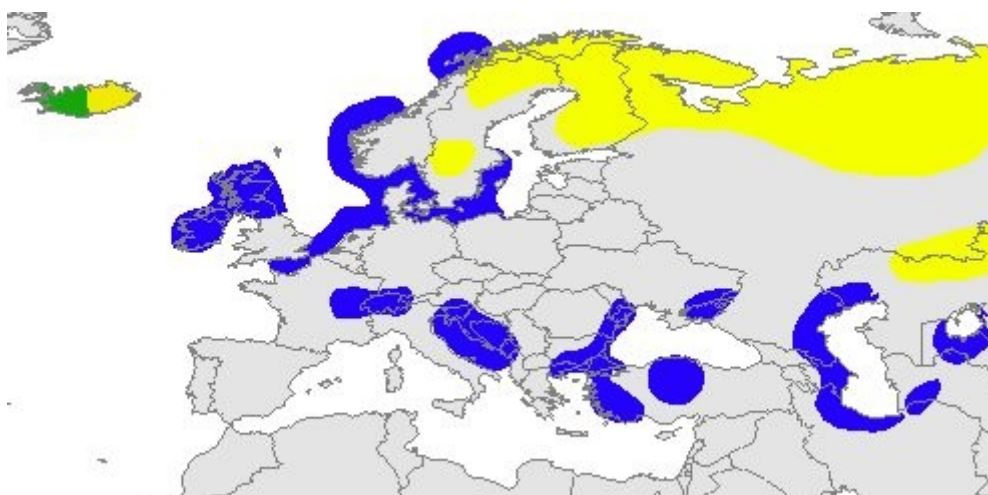
- 3 **LABUŤ MALÁ** (*Cygnus bewickii*)
Тупиголовай лебедь
Zwergschwan
Bewick's Swan
Cygne de Bewick

Čeleď: kachnovití

I. Labuť velká, zpěvná a malá

II. Mapa evropských hnízdišť a zimovišť labutě zpěvné. Žlutou barvou jsou vyznačeny hnízdiště, modrou zimoviště. Zelenou barvou pak zimoviště na Islandu.

III. Logo Hyvää Suomesta (Dobré z Finska)

IV. Logo finské společnosti Joutsen (Labuť)

V. Logo sdružení Joutsenten reitti (Cesta labutí)

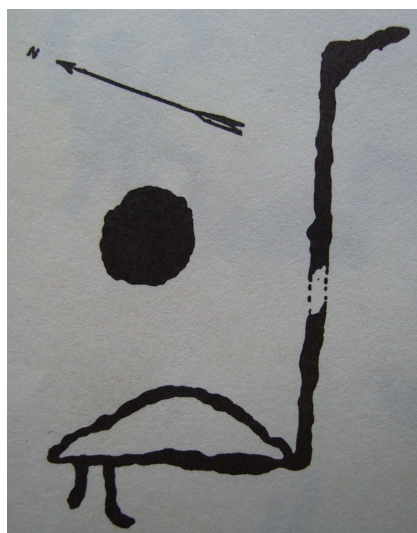
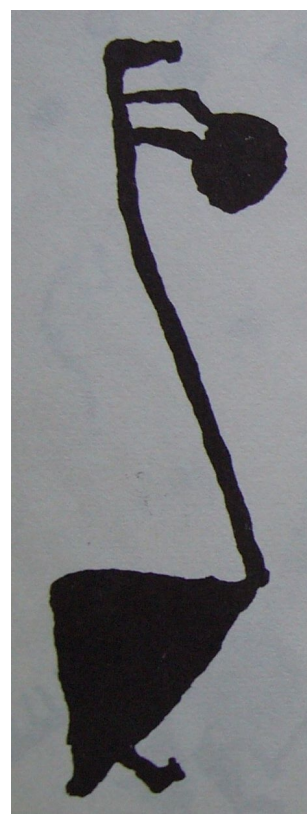
VI. Finská euromince v hodnotě 1 euro

norden

VIII. Logo Severské rady

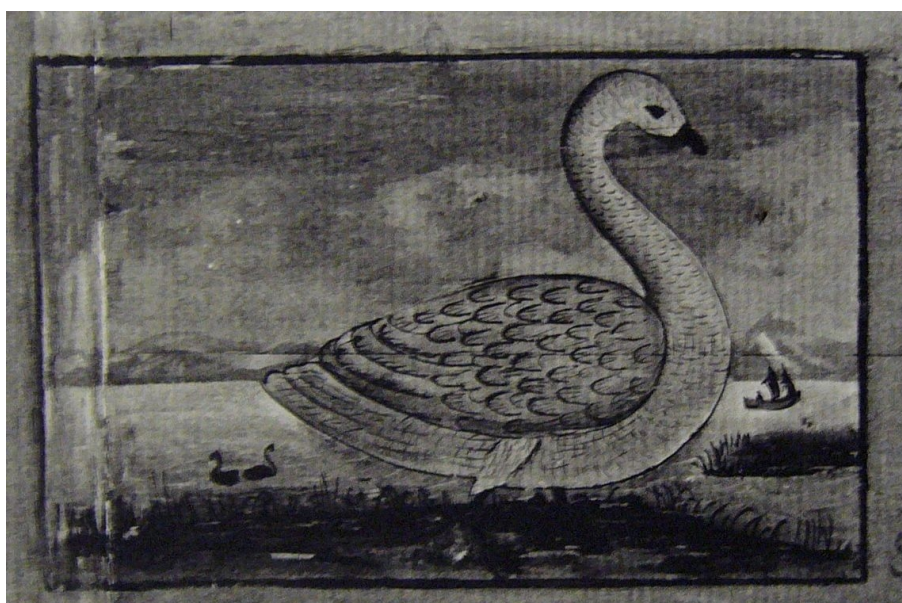
VII. Severská
ekoznačka

IX. Skalní malby z Oněžské
Karélie, skupiny z ostrova
Gurji a mysu Besov Nos

X. Skalní malby z Oněžské Karélie, skupina z mysu Besov Nos

XI. Vyobrazení labutě z velkého panského pokoje na záměčku v Louhisaari

XII. Wilhelm von Wright:
Laulujoutsen (Labuť zpěvná)

XIII. Frontispis Runebergovy sbírky
Dikter I (Básně I)

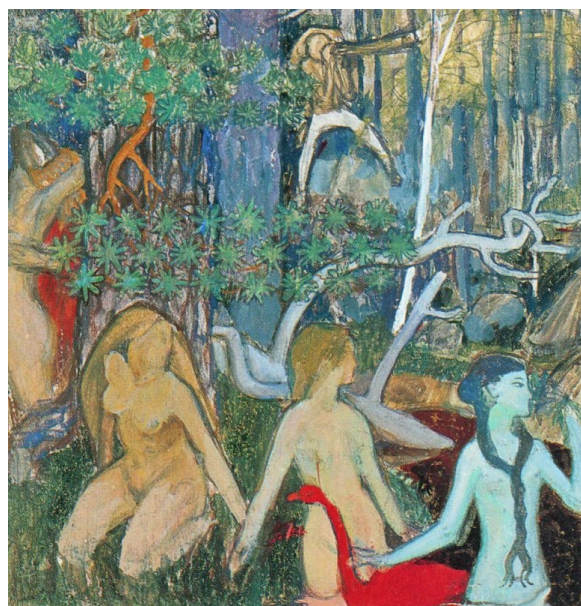
XIV. Akseli Gallen-Kallela: *Lemminkäisen äiti* (Lemminkäinenova matka)

XV. Akseli Gallen-Kallela: *Tuonelan virralla* (Na tuonelské řece)

XVI Akseli Gallen-Kallela: *Tuonelan joutsen* (Tuonelská labuť)

XVII. Akseli Gallen-Kallela: *Tapiolan immet* (Tapiolské panny)

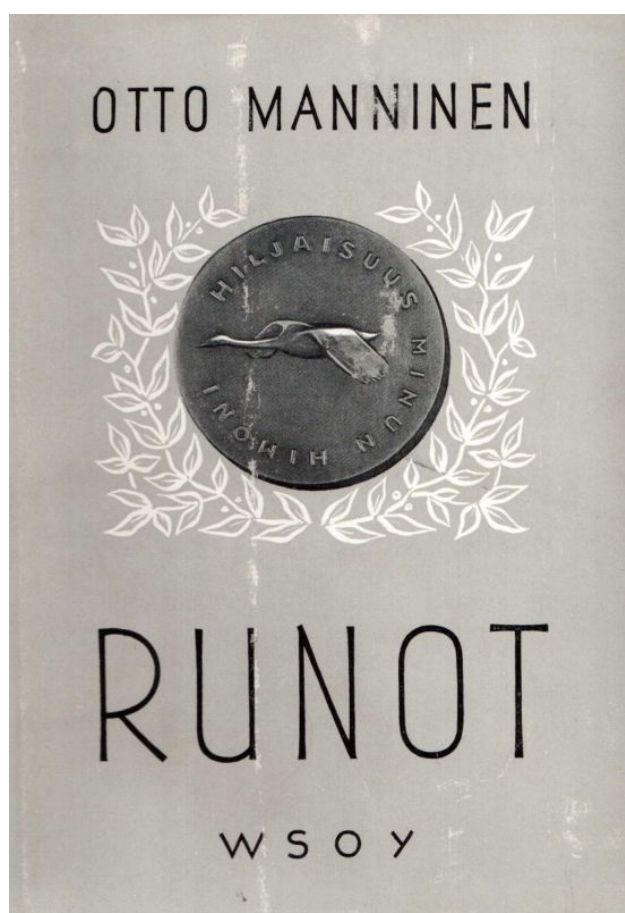
XVIII. Magnus Enckell: *Fantasia* (Fantazie)

**XIX. Magnus Enckell: *Mies ja joutsen*
(Muž a labuť)**

XX. Lennart Segerstråle: *Joutsenet muuttavat* (Labutě odlétají)

XXI. Přebal Manninenových sebraných básní *Runot* (Básně) s pamětní medailí od Wäinöa Aaltonena